

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Bible jako literární dílo ve výuce literatury na gymnáziu

Bible as a Literary Work of Art in Literature Classes at Czech
High Schools

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Štěpánka Klumparová, Ph.D.

Autorka diplomové práce: Bc. Kateřina Příbylová

Bydliště: Kořenského 478, Kladno 4

Obor studia: ČJ – D

Typ studia: prezenční

Rok dokončení diplomové práce: 2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Kladně 26. 11. 2013 _____

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Štěpánce Klumparové, Ph.D., za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a vypracování diplomové práce.

Poděkování též patří všem respondentům průzkumu – učitelům i žákům, kteří ochotně vyplnili dotazníky. Zvláštní dík patří kantorům, kteří mi pomohli s distribucí dotazníku do tříd a zvláště pak Mgr. Pirnerové za vyčerpávající informace o výuce bible na Gymnáziu Na Zatlance.

Obsah

Úvod	5
2. Učit či neučit o biblí na gymnáziu?	7
3. Stručně o biblí	9
3. 1. Co je to bible? O původu slova a jejím základním členění	9
3. 2. Dělení bible a biblický kánon	10
3. 3. Vznik bible a její jazyk	12
3. 3. 1. Starý zákon	12
3. 3. 2. Nový zákon	12
3. 4. Dějiny textu bible	13
4. Překlad bible v českých zemích	15
4. 1. Staroslověnská bible	15
4. 2. Glosy, evangelia, žaltáře	16
4. 3. První redakce staročeské bible	16
4. 4. Druhá redakce staročeské bible	17
4. 5. Třetí redakce staročeské bible	17
4. 6. Čtvrtá redakce staročeské bible	17
4. 7. Bible Jednoty bratrské	18
4. 8. Barokní bible	19
4. 9. Překlady bible do nové češtiny	20
5. Adaptace bible	22
6. Literární žánry v biblí	24
6. 1. Starý zákon	24
6. 2. Nový zákon	27
7. Intertextovost a bible	29
7. 1. Biblické motivy v písni Gloria	30
8. Bible a frazeologie	34
8. 1. Biblické frazémy	34
8. 2. Porozumění biblickým frazémům	35
9. Bible v základních kurikulárních dokumentech	38
9.1. RVP pro gymnázia	38
9. 1. 1. Vzdělávací oblast – Jazyk a komunikace	38
9. 1. 2. Vzdělávací oblast – Člověk a společnost	40
9. 1. 3. Průřezová témata	42

9. 2. ŠVP vybraných gymnázií	45
9. 2. 1. Gymnázium Jana Keplera – Praha 6	45
9. 2. 2. Gymnázium Na Zatlance – Praha 5.....	47
9. 2. 3. Gymnázium Kladno.....	49
9. 2. 4. Shrnutí	50
10. Učebnice literatury a čítanky.....	51
10. 1. Jaroslav Blažke – Kouzelné zrcadlo literatury.....	52
10. 2. Michaela Horáková, Lubor Kysučan – Literatura I.....	53
10. 3. Jiří Novotný – Literatura v souvislostech I.....	54
10. 4. Věra Martínková – Literatura 1	56
10. 5. Vladimír Prokop – Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století.....	57
10. 6. Josef Soukal – Literatura pro 1. ročník gymnázií.....	57
10. 7. Kol. autorů – Literatura pro 1. ročník středních škol.....	58
10. 8. Hodnocení	59
11. Průzkum mezi žáky a učiteli gymnázií	60
11. 1. Průzkum mezi učiteli	60
11. 1. 1. Vyhodnocení dotazníku pro gymnaziální učitele	62
11. 1. 2. Shrnutí průzkumu mezi pedagogy.....	71
11. 2. Průzkum mezi žáky	73
11. 2. 1. Vyhodnocení dotazníku	74
11. 2. 2. Shrnutí dotazníků pro žáky.....	82
12. Návrhy práce s biblí a biblickými texty v hodinách literatury	83
12. 1. Bible a frazeologie	85
12. 2. Příběhy Starého zákona.....	91
12. 3. Literární žánry Starého zákona.....	96
12. 4. Ježíš Nazaretský.....	107
12. 5. Myšlenky Nového zákona.....	112
Závěr.....	116
Resume.....	118
Summary	119
Klíčová slova	120
Použitá literatura.....	121
Internetové odkazy	125
Přílohy č. 1 - 10.....	125

Úvod

Bible, Kniha knih, nejvydávanější kniha na světě, předmět víry, ale také úžasné literární dílo.

Cílem této diplomové práce je sledovat bibli ve výuce literatury na gymnáziu, na třetím stupni vzdělávání. A nejen sledovat a zjistit současný stav – jak je vyučována a zda vůbec, jak a s jakými texty se v hodinách pracuje, jaké ukázky poskytují čítanky, která se k tomuto tématu vyjadřují učebnice, ale také přijít s náměty, jak bibli ve výuce použít. Důležitou součástí práce je také rozbor rámcového vzdělávacího programu a vybraných školních vzdělávacích programů, který poskytne náhled na to, jak s biblí pracují hlavní kurikulární dokumenty.

Ačkoliv na bibli budu pohlížet jako na literární dílo, nelze a nebylo by ani správné opomenout její duchovní rozměr a filozofický náboj. Zde je opět na místě nastolit si řadu otázek. Má bible, která je primárně náboženským dílem, vůbec mít místo v hodinách literatury? S jakými představami či předsudky ji vnímají studenti? Co si o bibli myslí a co o ní vědí?

Chci si však položit i otázku, jak samotní učitelé přistupují k výuce tohoto tématu. Zda mají pocit, že se jedná o knihu, která žáky může oslovit, která má v sobě didaktický potenciál. Považují ji za dílo, které je potřebné pro pochopení literatury i kulturní tradice? Za dílo, které patří do literatury?

Na tyto otázky budu hledat odpovědi za pomoci orientačního průzkumu, jenž se skládá z dotazníků pro studenty i samotné učitele a z rozhovorů s vybranými kantory. Na základě provedeného šetření a informací z něj vyplývajících se pokusím připravit náměty na možné způsoby práce s biblí v hodinách literatury. Náměty, které by vyvracely případné mylné názory či otvíraly okno do tohoto obdivuhodného díla a pomohly žákům s případným odhalením jeho potenciálu.

Téma jsem zvolila na základě rozhovorů se spolužáky, budoucími učiteli literatury, při kterých jsme probírali obtížnost výuky o bibli a shodli se na tom, že nevíme, jak k tomuto tématu přistoupit, a obáváme se, že bude špatně přijímané. Existuje řada prací, zvláště z teologických fakult, které se výuce bible věnují, ale v hodinách náboženství, nikoliv v hodinách literatury. Věřím tedy, že se zabývám pro učitele užitečným tématem, které nebylo tímto způsobem dosud zpracováno.

Poznámka na úvod

Na tomto místě bych ráda zmínila problematiku psaní velkých písmen u některých výrazů. Na mysli mám především slovo „bible“. Osobně bych použila velké písmeno na začátku, stejně tak to dle vyplněných dotazníků cítí i většina učitelů a žáků, ale *Internetová jazyková příručka* hovoří v tomto směru jasně: „Podle *Pravidel českého pravopisu* by se s malým písmenem jakožto jméno druhové měl psát i výraz bible a s velkým písmenem pouze názvy dvojslovné jako Kralická bible (při obráceném slovosledu Bible kralická). V praxi se však často objevuje psaní s velkým písmenem. Je to bezesporu proto, že mnozí pisatelé považují toto dílo za jedinečné, hodné úcty, a tento způsob psaní, zvláště v náboženských textech, nelze hodnotit jako chybný. Totéž platí i o výrazu korán.“¹ Toto doporučení jsem si vyhledala při přípravě diplomové práce a řídím se jím.

Jak s rodícím se textem přibývalo otazníků při psaní velkých písmen, začala jsem listovat knihou *Jak zacházet s náboženskými výrazy; pravopis, výslovnost, tvary, význam*. Vydala ji v roce 2004 Akademie věd ČR, tedy stejná instituce zastřešující také *Internetovou jazykovou příručku*. Ohledně začátečního písmena ve slově „bible“ však mezi těmito příručkami nepanovala přesná shoda. Kniha z roku 2004 více lpí na rozlišování, kdy je bible myšlena jako druhové pojetí a kdy jako soubor kanonizovaných knih.² S ohledem na rok vydání jsem se rozhodla držet se při psaní slova bible *Internetové jazykové příručky*. V ostatních případech jsem hledala pomoc v příručce *Jak zacházet s náboženskými výrazy*. Je však patrné, že psaní výrazů se autor od autora různí, a tak se na stránkách diplomové práce stává, že při přímé citaci z některého díla je psaní velkých písmen odlišné od mého. Tak například Gabriela Vlková píše o „knize Moudrosti“ a já o několik řádků níže o „Knize moudrosti“, jak velí kniha *Jak zacházet s náboženskými výrazy*. Prosím tedy čtenáře diplomové práce o shovívavost k těmto nejednotnostem.

¹ Velká písmena – dokumenty, umělecká, odborná díla. *Internetová jazyková příručka* [online]. 2008-2013 [cit. 2013-10-19]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=190>.

² ŠIMANDL, Josef – MÁDR, Oto – BARTOŇ, Josef – HLAVSOVÁ, Jaroslava. *Jak zacházet s náboženskými výrazy: pravopis, výslovnost, tvary, význam*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, s. 22. ISBN 80-200-1193-5.

2. Učit či neučit o bibli na gymnáziu?

Celá tato diplomová práce si klade za cíl prokázat, že bible je dílo, o němž má cenu učit a jež by studenti měli znát. Moje doporučení tedy zní – učit. Samozřejmě musí následovat odůvodnění – proč.

Mezi hlavní důvody lze zařadit:

Všeobecná kulturní znalost

Judaisticko-křesťanská tradice, jež se opírá o bibli, je jedním z pilířů evropské civilizace. Bible je s naší kulturou provázána často více, než si dokážeme představit. Tuto provázanost s běžným životem se snažím podtrhnout v kapitole zabývající se frazeologií.

Povědomí o bibli by mělo patřit mezi všeobecné kulturní znalosti. Pokud chceme porozumět nejen literatuře, ale také malířství, sochařství nebo hudbě, často musíme znát biblické příběhy. Kupříkladu poslední dny Ježíšova života jsou pro pochopení známé fresky Leonarda da Vinciho – *Poslední večeře* – esenciální.

Jsem také přesvědčena o tom, že znalost bible vede k proniknutí do smyslu kulturního prostředí, ve kterém žijeme. A toto porozumění naší kulturní historie pak poslouží k lepšímu sebepoznání, k lepšímu soužití s okolním světem a zvýšení tolerance k jiným kulturám.

Intertextovost

Bibli se inspiroval nespočet děl, jejichž smysl bez vědomostí o ní nenalezneme. Tomuto tématu je věnována kapitola č. 7 nazvaná Intertextovost a bible.

Myšlenkový obsah

Samotný obsah bible, který z ní také vytvořil dílo přetrvávající staletí, ba tisíciletí, samozřejmě stojí za pozornost. Tuto skutečnost vystihl Ondřej Hausenblas v článku: *Co by děti (a jejich učitelky) měly znát z Bible?*, který vyšel v Kritických listech. Ačkoliv se příspěvek zaměřoval opravdu na děti, tedy spíše na první a druhý stupeň, platí jeho postřehy i pro studenty gymnázií.

Ondřej Hausenblas se opírá především o tvrzení, že *do Bible ukládaly generace přemýšlivých mudrců narůstající celkovou civilizační zkušenost národa. Ve sledu příběhů a osudů je uložena zpráva o tom, podle jakých zásad a jak se má společenství lidí chovat, když chce žít v míru a lásce a přežít k dalším generacím. Takovou zprávu by měly generace potomků určitě dostat a měly by ji umět co*

*nejmoudřeji přijmout.*³ Při tom však upozorňuje na to, že v *Bibli není psáno „dělej to tak a tak“*. *Člověk je svobodný, musí se rozhodovat sám. A to platí i o celých rodech a národech. Je-li moudrý, zná zkušenost předků a přijímá zodpovědnost za to, jak ji aplikuje na nové situace. Dovede k ní také přidávat zkušenost svou, dobrou i zlou, aby potomci o sobě mohli rozhodovat zase o trochu lépe.*⁴

Jsem přesvědčena o tom, že tato výstižná slova není třeba nijak doplňovat.

A před každým učitelem leží výběr dalších důvodů, proč o bibli učit. A některé mohou platit čistě jen pro něj. Může mít tuto knihu prostě rád, jiný může být okouzlen její žánrovou pestrostí, někomu může učarovat jazyk Bible kralické a další může být fascinován tím, kolika vydání se kniha dočkala...

Je pravděpodobné, že některým kantorům bude vadit, že se jedná o náboženské dílo. Tito ať zkusí přihlédnout k hlavním důvodům uvedeným v této kapitole. V diskuzi žákům mohou sdělit své mínění, pokud nechají dostatečný a přátelsky otevřený prostor pro názory ostatních.

³ HAUSENBLAS, Ondřej. Co by děti (a jejich učitelky) měly znát z Bible? *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2012, č. 46, s. 25. ISSN 1214-5823.

⁴ Tamtéž, s. 25.

3. Stručně o bibli

Záměrem této diplomové práce není do hloubky prostudovat bibli a přinést její podrobný a zasvěcený rozbor. Nebylo by to účelné a ani možné, vždyť na to nestačily generace filozofů, teologů, biblistů, historiků a dalších vědců a stále znovu je objevována v novém světle a v jiné perspektivě. Vzhledem k didaktickému tématu diplomové práce je vhodnější představit zde do jisté míry redukováný výklad o bibli, postihnout to podstatné, představit její didaktickou transformaci. Nejprve se tedy zaměřím na základní fakta, která by měl znát každý učitel, aby mohl se zdravým sebevědomím předstoupit před studenty.

3. 1. Co je to bible? O původu slova a jejím základním členění

Bible je soubor židovských a křesťanských liturgických textů. Bývá zvána též Písmo svaté, někdy zkráceně jen Písmo.⁵ Může se také označovat jako Boží slovo či Kniha knih.

Slovo bible je odvozeno od řeckého podstatného jména „biblion“ = knížka. Biblia je plurál, tedy knížky. Do latiny přešlo biblia jako podstatné jméno jednotného čísla. Odtud se toto slovo rozšířilo i do dalších jazyků.⁶ Řecké „biblia“ vzniklo ze slova „byblos“ (což znamená papyrus), odkazujícího na město Byblos a jeho někdejší monopol na obchod s papyrem.⁷ S trochou nadsázky tedy můžeme říci, že se jedná o celou knihovnu, která se nám otevírá v jediné knize. Stejně jako je užitečné v běžném životě vědět, jaké knihy máme ve vlastní knihovně, je pro práci s biblí dobré si uvědomit, z jakých částí se skládá, co všechno na nás při listování čeká.

Křesťanská bible se dělí na dvě základní části – Starý a Nový zákon. Slovo zákon je použito spíše ve významu „aliance, smlouva“. Bibli je tedy možno chápat jako soubor knih, které mluví o smlouvě, již Bůh uzavřel s Izraelem prostřednictvím Mojžíše (první smlouva) a kterou naplnil v Ježíši (druhá smlouva).⁸

⁵ PAVLINCOVÁ, Helena a kol. *Slovník: judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 148. ISBN 80-204-0440-6.

⁶ VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské: všeobecný úvod do Písma svatého*. 2., upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 8. Monografie (Univerzita Palackého). ISBN 978-802-4415-871.

⁷ FOUILLOUX, Danielle. *Slovník biblické kultury*. 1. vyd. Praha: EWA, 1992, s. 10. ISBN 80-900-1757-6.

⁸ CHIOLERIO, Marco. „Blaze tomu, kdo slyší tato slova“: (Sír 50, 28): první setkání se Starým zákonem. 1. vyd. Překlad Jana Šimáčková. Praha: Paulínky, 1997, s. 13. ISBN 80-860-2510-1.

Starý zákon je společný židům, křesťanům a částečně i muslimům. Nový zákon je stěžejní především pro křesťany, avšak i muslimové uznávají například Ježíše jako jednoho z proroků.

Židé nepoužívají název Starý zákon, jelikož logicky nemají žádný protiklad v jakémisi „novém zákoně“, proti kterému by vymezovali svůj stávající zákon.⁹ Svou bibli označují akrostichem Tanach, který vznikl z názvů jednotlivých částí židovské bible: Tóra, Nevi'im a Ktúvim.¹⁰

3. 2. Dělení bible a biblický kánon

Závaznému výběru knih, které do bible patří, se říká kánon. Kánon se odlišuje pro různé skupiny věřících.¹¹

Jak již zaznělo v předchozí kapitole, židé dělí své Písmo (Starý zákon) do tří skupin:

- 1) Tóra zvaná též Zákon či Pentateuch;
- 2) Nevi'im – Proroci;
- 3) Ktúvim – Spisy.

Tanach obsahuje celkem 39 knih, ačkoliv je talmudský seznam označuje jako 24 posvátných knih.¹²

Křesťané při členění Starého zákona využívají těchto tří skupin:

- 1) knihy dějepisné;
- 2) knihy poučné/mudroslovné;
- 3) knihy prorocké.¹³

Křesťanský Starý zákon zahrnuje 46 knih. Ne všichni křesťané však uznávají všech 46 knih jako kánon. Jak k této situaci došlo? Pro potřeby Židů v diaspoře byl pořízen řecký překlad bible – tzv. Septuaginta, o které bude řeč v následující

⁹ *Bible: písmo svaté Starého i Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad*. 6., přeprac. vyd., 4. vyd. v České biblické společnosti. Praha: Česká biblická společnost, 1995c1985, s. 17. ISBN 80-858-1008-5.

¹⁰ NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Vyd. 1. Překlad Markéta Zbavitelová, Dušan Zbavitel. Praha: Sefer, 1992, s. 23. Judaika, sv. 1. ISBN 80-900-8953-4.

¹¹ SOKOL, Jan. *Čtení z Bible: výběr textů ze Starého a Nového zákona*. 1. vyd. Ilustrace Václav Sokol. Praha: Česká biblická společnost, 1996, s. 251. ISBN 80-858-1010-7.

¹² NEWMAN – SIVAN, cit. dílo v pozn. 10, s. 23.

¹³ VLKOVÁ, cit. dílo v pozn. 6, s. 9-10.

kapitole. Tato tzv. Řecká bible byla obohacena o některé pasáže, které byly následně začleněny do bible. Reformované církve se drží hebrejského kánonu, tyto převzaté knihy nepovažují za kanonické, nýbrž je označují za apokryfní, přesto je uznávají jako část bible. Katolická církev do kánonu zařazuje i knihy převzaté ze Septuaginty a nazývá je knihami deuterokanonickými – patří sem: Tóbijáš, Júdit, 1. a 2. Makabejská, Báruk, Kniha moudrosti, Sírach, část knihy Ester a část knihy Daniel.¹⁴

Křesťané dále začlenili do kánonu i celý Nový zákon, který tvoří 27 knih. Obvykle bývají jmenovány tyto části:

- 1) evangelia;
- 2) Skutky apoštolů;
- 3) listy;
- 4) Zjevení sv. Jana.

Při dělení bible bychom měli jasně chápat tyto tři pojmy: kánon, apokryf, deuterokanonický spis.

Kánon: „z řec. Kanón, „pravidlo“, „norma“. Soubor knih přijatý církví a chápaný jako „zjevené, inspirované Bohem“. Vznikal postupně a některé texty byly zařazeny až po dlouhém rozhodování.“¹⁵

Apokryf: „Židovské a křesťanské spisy, které nebyly přijaty do kánonu Písma.“¹⁶

Deuterokanonický spis: „Druhokanonický (spis), přijatý až později do kánonu Písma.“¹⁷

Je dobré si tedy uvědomit, že existují texty, které katolíci označí za deuterokanonické a reformovaný křesťan za apokryfní (například kniha Tóbijáš), ale zároveň jsou texty, které oba svorně nazvou apokryfními (například Tomášovo evangelium). Učitel by se měl v tomto orientovat, aby dokázal zodpovědět případné dotazy.

¹⁴ CHIOLERIO, cit. dílo v pozn. 8, s. 15.

¹⁵ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 109-110.

¹⁶ Tamtéž, s. 29.

¹⁷ Tamtéž, s. 50.

3. 3. Vznik bible a její jazyk

3. 3. 1. Starý zákon

„Sepsání biblických knih ve starověku předcházely někdy i dlouhá staletí ústního předávání náboženské zkušenosti z generace na generaci. Při tomto předávání lze předpokládat určité modifikace: méně podstatný prvek mohl být občas zatlačen do pozadí či úplně vypuštěn, a následně zapomenut; naopak jiná skutečnost mohla být postupem času zdůrazněna a dále rozvíjena“.¹⁸ Starý zákon (a ani většina jeho knih) tedy nebyl sepsán jedním autorem. Co se týče doby vzniku – nepředpokládá se existence písemných pramenů knih Mojžišových před exodem (kolem roku 1200 př. n. l.). „Za nejmladší knihu Starého zákona je považována kniha Moudrosti, která byla napsána řecky asi v 1. století před Kristem.“¹⁹ Knihy Starého zákona tudíž vznikaly mezi 12. – 1. stoletím před naším letopočtem.²⁰

Hlavním jazykem Starého zákona je hebrejšтина. Daniel a Ezdráš obsahují i rozsáhlé části psané v aramejšтинě. Dalším jazykem je řečtina používaná v době helénismu, tzv. koiné. Deuterokanonické knihy známe z řečtiny. Předpokládá se, že část z nich byla pravděpodobně původně v hebrejšтинě, avšak dochoval se jen řecký překlad. Některé řecky psané knihy měly předlohu v aramejských textech, u dalších se biblisté domnívají, že byly sepsány pouze řecky (například Kniha moudrosti).²¹

3. 3. 2. Nový zákon

Po Ježíšově smrti hlásali učedníci evangelium a Ježíšovo učení nejprve ústně. Ústní tradice opět předešla písemnou, avšak zatímco u Starého zákona se jedná o stovky let, u Nového zákona se počítají roky pouze na desítky. Mezi nejstarší knihy patří listy apoštola Pavla, který je psal přibližně v polovině 1. století po Kristu. Evangelia začala vznikat v druhé polovině 1. století či na samém počátku století druhého. Z druhé poloviny 1. století a počátku 2. století jsou i všechny ostatní knihy Nového zákona.²²

Nový zákon byl sepsán řecky, koiné, které se též říkalo obecná mluva. Téměř žádná jeho část není v řeči hovorové. U všech autorů je vidět snaha o co nejdůstojnější

¹⁸ VLKOVÁ, cit. dílo v pozn. 6, s. 22.

¹⁹ Tamtéž, s. 35.

²⁰ Tamtéž, s. 21-35.

²¹ Tamtéž, s. 35-37.

²² Tamtéž, s. 46-47.

vyjádření odpovídající závažnosti předmětu. Přesto jsou mezi jednotlivými knihami značné stylistické rozdíly.²³

3. 4. Dějiny textu bible

Jedná se o starověkou literaturu a je tedy na místě položit si otázky: V jaké podobě se nám texty zachovaly? Jak dalece jsou spolehlivé? Měnil se text v průběhu staletí? Jsme schopni vůbec zjistit, jak text bible vypadal?

Jakým způsobem se dochoval text bible? Rozlišují se:

- 1) přímí svědci – rukopisy knih bible;
- 2) nepřímí svědci – rukopisy, které nebyly přímo textem bible, ale obsahují její citace;
- 3) starověké překlady.²⁴

Díky soustavnému vědeckému úsilí je dnes biblický text daleko jistější a spolehlivější, než býval. Přispěly k tomu také objevy dalších starých rukopisů a zlomků. Mezi nejčennější patří nález z padesátých let 20. století v kumránských jeskyních u Mrtvého moře. Na těchto svitcích, z nichž nejstarší pochází z 2. století před Kristem, je zastoupena většina starozákonních knih. Nejstarší úplné rukopisy se datují až k 10. století po Kristu. Ač takových rukopisů není mnoho, je spolehlivost textu překvapivě velká.²⁵ Jistě se však nedá mluvit o jednom „originálu“. Samotný text Starého zákona byl již ve starověku nejednotný, stejně jako existovala náboženská pluralita v rámci židovské společnosti. Zdá se rozumné připustit, že v různých skupinách se mohl těšit autoritě jiný typ textu.²⁶

Nejstarší překlad Starého zákona do řečtiny se nazývá Septuaginta, vznikl ve 3. až 2. století před Kristem v Alexandrii pro potřebu Židů v diaspoře, kde se již jako hovorový jazyk používala místo hebrejštiny řečtina. Podle legendárního Listu Aristeiova sezval král Ptolemaios II. (285 – 246 př. Kr.) sedmdesát dva překladatelů (z každého izraelského kmene šest osob), kteří překlad vytvořili za sedmdesát dní. Odtud též název překladu – Septuaginta.²⁷ Prvotní křesťanská církev přijala text Septuaginty jako své Písmo.

²³ POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 1993, s. 16. ISBN 80-702-1052-4.

²⁴ VLKOVÁ, cit. dílo v pozn. 6, s. 50.

²⁵ SOKOL, cit. dílo v pozn. 11, s. 252.

²⁶ VLKOVÁ, cit. dílo v pozn. 6, s. 55.

²⁷ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 204.

U Nového zákona zpočátku panovaly nejasnosti ohledně autority některých spisů. Řecký text byl opatrován a přepisován především v Řecku, Malé Asii a v oblasti Alexandrie. Po Milánském ediktu začala vznikat skriptoria, v kterých se texty přepisovaly, docházelo však k častým chybám z přeslechu či nepozornosti.²⁸ U Nového zákona je k dispozici přes 5000 textových svědků, z toho přes 3000 přímých. Nejstarší dochovaný zlomek je z doby okolo roku 125 našeho letopočtu. Svůj význam mají i rukopisy alexandrijského typu pocházející vesměs ze začátku 3. století.²⁹

Nejznámějším překladem celé bible do latiny je Vulgáta. Základ tvoří překlady sv. Jeronýma. Vulgáta však neobsahuje jen jeho překlady.³⁰ Vznikla na přelomu 4. a 5. století našeho letopočtu a nahradila starší latinský text (Vetus latina). Dřívější překlady byly pořizovány z řeckých překladů, Vulgáta z originálních jazyků.³¹

²⁸ VLKOVÁ, cit. dílo v pozn. 6, s. 72-73.

²⁹ Tamtéž, s. 73-74.

³⁰ Tamtéž, s. 67.

³¹ PAVLINCOVÁ, cit. dílo v pozn. 5, s. 318.

4. Překlad bible v českých zemích

Pro pochopení kulturní zakotvenosti biblických textů v českém prostředí je vhodné znát stěžejní překlady do národního jazyka. Těm se věnuje tato kapitola. Učitel se musí rozhodnout, s jakým překladem bude pracovat. Měl by žáky dovést k uvědomění, že existuje vícero překladů do českého jazyka, že se český text vyvíjí, bible se stále překládá a tímto způsobem též aktualizuje a přibližuje současnému čtenáři.

Kam by se učitel měl obrátit pro poučení o českých překladech? Jaké osobnosti se jimi zabývaly? Zvláštní důraz na ně kladl Josef Dobrovský, ale po jeho studiích se v tomto oboru vykonalo málo. Dokladem mizivé práce je skutečnost, že nejstarší Bible drážďanská shořela roku 1914 bez důkladného prozkoumání.³² Ve 20. století se danému tématu věnoval profesor teologické fakulty Josef Vašica. Mezi nejvýznamnější znalce staročeských textů se pak bezesporu řadí Vladimír Kyas.

Nejstarší překlady pro většinu učitelů nebudou použitelným textem pro práci žáků, mohou spíše posloužit jako zajímavost a exkurze do staré češtiny. Avšak učitel by o nich měl vědět a popřípadě na ně též upozornit žáky, a to právě z toho důvodu, aby si uvědomili, jak je bible s českými dějinami literatury neodmyslitelně spjatá. Následující řádky bych proto věnovala staroslověnskému překladu a dále jednotlivým redakcím staročeských překladů. Jsem přesvědčená o tom, že mnoho učitelů samotných tento vývoj nezná, a proto případnému čtenáři může posloužit k základní orientaci dostačující pro výuku literatury na gymnáziích.

4. 1. Staroslověnská bible

*„Slované patří mezi národy, jejichž literatura začíná překladem nejdůležitějších částí bible.“*³³ První překlad Písma na našem území spadá do 9. století, kdy na pozvání moravského knížete Rostislava připutovali z Byzance dva učenci – Konstantin a Metoděj. Rostislav si přál, aby na Velké Moravě *„šířili křesťanství slovanským jazykem, staroslověňštinou, která byla srozumitelná našim předkům“*.³⁴ Jednalo se i o politický tah, jenž se vyznačoval snahou vymezit se proti sousední franské říši, kde v bohoslužbě vládla výhradně latina. Konstantin, zvaný též filozof, proto na pokyn byzantského císaře přeložil bibli do slovanského jazyka, kterým se

³² KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 23. Edice Studium (Křesťanská akademie v Římě), sv. 96. ISBN 80-702-1105-9.

³³ Tamtéž, s. 28.

³⁴ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 17.

tehdy mluvilo i na území Soluně, odkud pocházel. Vymyslel též písmo pro tuto řeč a nazval je hlaholice. Konstantin přeložil stěžejní části bible, Metoděj po jeho smrti podle Života Metodějova dopřeložil zbývající knihy.³⁵

Staroslověnská bible (též tzv. cyrilometodějský překlad) se nezachovala. Slovanská liturgie brzy ustoupila latině.³⁶

4. 2. Glosy, evangelia, žaltáře

„Z 11. a 12. století se dochovaly další památky, tzv. staročeské glosy, tj. vpisky mezi řádky latinské bible.“³⁷ V druhé polovině 13. století se počala rozvíjet vedle literatury latinské i literatura psaná česky. Tehdy vznikají první souvislé překlady částí bible, především evangelií a žalmů.

Rovněž byl v této době pořízen pro ženské kláštery meziřádkový překlad latinského žaltáře. Český evangeliář vznikl na přelomu 13. a 14. století, v době prvního rozmachu spisovné češtiny, v době nejstarších českých veršovaných legend.³⁸

4. 3. První redakce staročeské bible

Do první redakce se řadí nejstarší překlady bible, všechny vycházejí z textu Vulgáty.

Z šedesátých let 14. století pocházel první ucelený překlad známý jako Drážďanská, někdy též Leskovecko-drážďanská bible.³⁹ Bohužel dnes známe jen třetinu textu, a to z fotokopií. Originál shořel během 1. světové války při bombardování Lovaně. Ze zachráněných zbytků je možné vyvozovat, že překlad dokládá jazykovou vyspělost. „Čeština se zde vyrovnala i s výrazy starých, odlehklých kultur, hebrejským i latinským způsobem vyjadřování a přitom překladatelé vystačili vcelku s prostředky tehdejšího jazyka a jen v nečetných případech vytvářeli nové umělé výrazy.“⁴⁰ Předpokládá se, že za doby vlády Karla IV. se počet českých překladů omezil patrně jenom na několik opisů v ženských kláštorech.⁴¹

³⁵ KYAS, cit. dílo v pozn. 32, s. 28-29.

³⁶ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 17.

³⁷ Tamtéž, s. 17.

³⁸ KYAS, cit. dílo v pozn. 32, s. 33-35.

³⁹ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 17.

⁴⁰ KYAS, cit. dílo v pozn. 32, s. 44.

⁴¹ Tamtéž, s. 54.

Do první redakce patří také Litoměřicko-třeboňská bible z let 1411 – 1414, Bible emauzská z roku 1416 a o rok mladší Bible olomoucká.

4. 4. Druhá redakce staročeské bible

Druhá redakce vzniká začátkem 15. století. Od prvního českého překladu uplynulo půl století, které charakterizoval mohutný rozkvět české literatury v mnoha odvětvích. I v jazyce došlo k posunu. Po stránce syntaktické a lexikální se některé výrazy používané v prvním překladu již považovaly za zastaralé, rušivé.⁴² V druhé redakci jde především o nový překlad Nového zákona dle upraveného vydání latinské Vulgáty. „Zdařilý překlad Nového zákona stal se základním českým zněním, které se nadále vcelku již neměnilo a propracovávalo se jen v podrobnostech.“⁴³ Stále též visí otazník nad přímou účastí Jana Husa na druhé redakci.⁴⁴

Do druhé redakce náleží: Bible boskovická, Bočkova, Duchkova a Bible litoměřická. Bible boskovická je první, v níž se uplatnil diakritický pravopis místo spřežkového.⁴⁵

4. 5. Třetí redakce staročeské bible

Zatímco druhá redakce se zaměřila na Nový zákon, třetí pracuje se zněním Starého zákona, jehož prvotní překlad již nevyhovoval. Autor byl pravděpodobně jediný a snažil se o ucelený překlad. Začal na něm pracovat kolem roku 1410. Vytvořil jednotnou předlohu, pravděpodobně svázanou, a proto je třetí redakce kompaktní.⁴⁶ Počítáme mezi ni tyto bible: Bible padeřovská, šafhúzská, nymburská a další.

4. 6. Čtvrtá redakce staročeské bible

Druhá polovina 15. století byla dobou výrazných změn: začíná příklon k humanismu (odklon od výhradně náboženského myšlení) a vzniká knihtisk, který umožnil šíření kultury mezi širší vrstvy. Nejprve byly tištěny bible v latině a

⁴² Tamtéž, s. 66.

⁴³ Tamtéž, s. 71.

⁴⁴ Tamtéž, s. 73.

⁴⁵ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 17.

⁴⁶ KYAS, cit. dílo v pozn. 32, s. 99-102.

němčině, první česky psaná vyšla v roce 1476, vzala si za základ znění druhé redakce a ve své době působila již archaicky.⁴⁷

*„V osmdesátých letech 15. století za vlády Vladislava Jagellonského byla provedena IV. redakce staročeské bible, celý text byl znovu přepracován pro vydání tiskem; nejdříve vyšel nově Nový zákon, v Praze roku 1487 žaltář a roku 1488 celá bible, v Kutné Hoře celá bible roku 1489.“*⁴⁸ Novému zákonu z této doby se říká Dlabáčův.

Z tištěných biblí 16. století jmenujme alespoň: Bibli benátskou, Severýnovu, Melantrichovu, Veleslavínovu.⁴⁹

V 16. století vznikla Kralická bible, o které bude řeč v následujícím odstavci. S texty tohoto překladu učitelé občas pracují a objevuje se též v čítankách, často je řazen jako porovnání s ekumenickým překladem. Patří mezi podstatné počiny, které ovlivnily vývoj českého jazyka, a způsob, jakým s ním pracuje, je obdivuhodný. Pro současné gymnaziální čtenáře je pochopitelně vzdálený, avšak dle mého názoru by se s ním alespoň okrajově měli seznámit. Práce s Kralickou biblí pak může posloužit i jako demonstrace vývoje češtiny.

4. 7. Bible Jednoty bratrské

Roku 1564 vyšel překlad Nového zákona Jana Blahoslava, muže, jenž se zapsal do dějin jako slavný český humanista a biskup Jednoty bratrské. Blahoslav zpracoval stávající české překlady, ale na základě moderní biblické vědy prosazoval sepětí s originálem, překlad z původních jazyků.⁵⁰ *„Úspěch byl zřejmě veliký, protože hned roku 1568 vyšlo vydání větší.“*⁵¹

Bratři Jednoty bratrské začali v roce 1577 překládat Starý zákon. Ve spojení s Blahoslavovým překladem Nového zákona vznikla Bible kralická, pojmenovaná podle místa vytištění v Kralicích na Moravě. Jedná se o překlad doplněný teologickými poznámkami.⁵² Bible vyšla v šesti svazcích v letech 1579 – 1594, pro

⁴⁷ Tamtéž, s. 124.

⁴⁸ Tamtéž, s. 125.

⁴⁹ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 17.

⁵⁰ Tamtéž, s. 18.

⁵¹ KYAS, cit. dílo v pozn. 32, s. 178.

⁵² FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 18.

širší čtenářstvo bylo pořízeno stručnější jednosvazkové vydání. Tímto dílem vyvrcholilo úsilí Jednoty bratrské o vytvoření vlastních věroučných textů.⁵³

„Jazyk kralického překladu se stal východiskem a vzorem nového vývoje v překládání Písma.“⁵⁴ Kyas podtrhuje specifické atributy tohoto překladu: „lexikální bohatost při převaze lexika domácího původu, syntaktická přesnost při eliminaci češtině cizích latinismů a především vynalézavé využívání stylistické disimilace, které vedlo k výrazu až poeticky bohatému“.⁵⁵ Kralická bible byla bezesporu velkým počinem, významným pro vývoj biblistiky a rozvoj českého jazyka.

4. 8. Barokní bible

Bitva na Bílé hoře a následná protireformace spojená s emigrací krutě poznamenala vývoj biblistiky v linii církve Jednoty bratrské. Mnoho dosavadních výtisků Bible kralické vzalo za své, ve vydavatelské činnosti se pokračovalo v zahraničí.⁵⁶

Katolická církev po dlouhá desetiletí používala starší české biblické tisky (nejvíce Bibli Melantrichovu). Na podnět výrazně národně smýšlejícího pražského arcibiskupa Ferdinanda Sobka z Bilenberka začal vznikat další překlad, později známý jako Svatováclavská bible. Celý projekt se uskutečnil pod taktovkou jezuitů, především pak Jiřího Konstance, Matěje Václava Šteyera a Jana Barnera. Nový zákon vyšel jako první publikace nakladatelství Svatováclavské dědictví, jehož zakladatelé byli Šteyer a jeho matka, která také poskytla základní kapitál. Finančně přispěli také pražští arcibiskupové, bratři Tannerové, Bohuslav Balbín a další známé osobnosti barokní doby.

Autoři se drželi Benátské bible, inspirovali se v Melantrichově bibli, přejímali však také z Bible kralické, což je překvapivé, jelikož se proti „kacířským biblím“ v úvodu silně ohrazují. Jazykové hodnoty Kralické bible se ale těšily takové vážnosti, že je nemohli i přes kacířský charakter přejít. Vlastních nových vkladů do překladu je málo.

Svatováclavská bible z ideologických důvodů udržuje kontinuitu českého biblického překladu, jazyk působí slavnostně a vznešeně, avšak zavádění

⁵³ KYAS, cit. dílo v pozn. 32, s. 182.

⁵⁴ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 18.

⁵⁵ KYAS, cit. dílo v pozn. 32, s. 200.

⁵⁶ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 17.

archaizujících jazykových prvků neodpovídalo vývojovému stupni tehdejší barokní češtiny.⁵⁷

*„V dějinách našeho písemnictví i kultury zůstává bible Svatováclavská skryta ve stínu bible Kralické. Dnes je však nutno uznat, že tato bible jako nejvýznamnější dílo jezuitských vlastenců formovala více než jedno století jazykové povědomí nejširších vrstev, protože úryvky z ní byly každou neděli a svátek předčítány celému národu.“*⁵⁸

4. 9. Překlady bible do nové češtiny

Od druhé poloviny 19. století byla v našem prostředí organizovaně rozvíjena práce s českou biblí. V roce 1865 se v Praze otevřela kancelář Britské a zahraniční biblické společnosti a 1913 získala české vedení. Po druhé světové válce, roku 1949, vznikla Československá biblická společnost, jejíž činnost byla v roce 1953 násilně ukončena a jejíž úkoly částečně převzala Ekumenická rada církví. V roce 1990 mohla být Československá biblická společnost plně obnovena.⁵⁹ Po zániku ČSFR vznikla samostatná Česká biblická společnost.

I ve 20. století se nově překládalo. Josef Bartoň se v knize *Moderní český novozákonní překlad* věnuje dílům napsaným ve 20. století před ekumenickým překladem. Považuji za nezbytné zmínit alespoň některé autory: z katolických řad Jana Hejčla a Ladislava Sýkoru, Rudolfa Cola či Pavla V. Škrábala, z evangelických pak Františka Žilku.

Od konce 2. světové války zrála myšlenka ekumenického překladu – společného pro všechny církve. V roce 1961 byly práce zahájeny, v roce 1979 byla hotova kompletní bible. Ekumenický překlad se v církvi prosadil velmi rychle.

Z novějších překladů je nutno uvést též katolickou Jeruzalémskou bibli, která vyšla v České republice v roce 2010. Jejím původním jazykem je francouzština a shrnuje výsledky mnoha desetiletí vědeckého bádání francouzské dominikánské Jeruzalémské biblické školy. Této škole a jejímu dílu bylo věnován celé jedno vydání časopisu *Salve* (3/09).

Novinkou je Bible: překlad 21. století, známá především jako Bible21. Na graficky zdařilých webových stránkách: <http://www.bible21.cz/> se dočteme, o co jejím

⁵⁷ KYAS, cit. dílo v pozn. 32, s. 211-217.

⁵⁸ Tamtéž, s. 224.

⁵⁹ FOUILLOUX, cit. dílo v pozn. 7, s. 18.

autorům – Alexandr Flek, Jiří Hedánek a Jiří Pavlík – jde. „*Překlad Bible 21. století přináší nadčasové poselství Bible v současné, čtivé češtině. Usiluje o maximální věrnost původním hebrejským, aramejským a řeckým textům, zároveň však chce oslovit dnešní čtenáře, ať už jsou zvyklí čerpat z této knihy inspiraci pro každý den, anebo ji otevírají poprvé.*“⁶⁰ S touto biblí se také můžeme setkat pod názvem Nová bible kralická. „*Navzdory názvu jsou však návaznosti na starou Kraličku jen velmi symbolické, fakticky jde o samostatný moderní překlad, na němž se krom jmenovaných podílelo ještě několik spolupracovníků včetně kvalifikovaných bohemistů.*“⁶¹ Bible primárně vzniká v evangelikálním prostředí a pro jeho potřeby,⁶² ale v tuto chvíli (říjen 2013) se pracuje též na přeložení deuterokanonických knih. Bible je na webových stránkách dostupná ke stažení ve formátu pdf, naleznete na nich také audio verzi Nového zákona, který zde též můžete pořídit zdarma. Text Bible21 je také možné stáhnout do tzv. chytrých telefonů.

Jsem přesvědčená o tom, že gymnaziální učitel by měl být seznámen s vývojem překladatelství a umět se rozhodnout, s jakým textem bible bude pracovat. Autoři čítanek nejčastěji vybírají ekumenický překlad, dále pak texty Bible kralické, výjimečně se pro porovnání objeví též úryvek ze Svatováclavské bible. Čítanky i učitelé samozřejmě také sahají k převyprávěním, nejčastěji Biblickým příběhům z pera Ivana Olbrachta. „Minivýzkum“, který jsem pořádala na gymnáziích, ukazuje, že žáci mají problém s náročností a časovou vzdáleností textu, je pro ně nesrozumitelný, tento aspekt by učitel měl brát při rozhodování v potaz. Osobně mě zaujal projekt Bible21 i její text. Možná by bylo vhodné použít některý z textů a žáky seznámit se snahami současných biblistů. Jsem též přesvědčená o tom, že by kantoři měli vybírat především překlady z 20. a 21. století, pokud se učitel rozhodne pracovat s Biblí kralickou, neměl by to být jediný biblický text, který se žákům dostane do ruky.

⁶⁰ Bible21: Kdo jsme [online]. 2012 [cit. 2013-10-18]. Dostupné z: <http://www.bible21.cz/bible21/kdo-jsem>.

⁶¹ BARTOŇ, Josef. Český starozákonní překlad po roce 1900. *Salve: revue pro teologii a duchovní život*. Praha: Krystal OP, 2013, roč. 23, č. 2, s. 150-151.

⁶² Tamtéž, s. 151.

5. Adaptace bible

Učitel gymnázia stojí před rozhodnutím, s kterým textem bible bude v hodinách pracovat. Může si vybrat z různých překladů, o nichž pojednávala předchozí kapitola, anebo zvolit literární adaptaci. Samozřejmě též může pracovat komparativně s různými druhy textů. Adaptace, a to nejen literární, mohou posloužit jako příjemné zpestření práce.

Nejvíce rozšířené jsou literární adaptace pro děti a mládež, pro něž je typické snižování myšlenkové náročnosti a soustředění se na narativní příběhy, z tohoto důvodu bych se v hodinách literatury neomezovala pouze na práci s nimi.

Literárním adaptacím bible pro děti a mládež se věnovala studentka Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Iva Zachariášová, která v roce 2008 napsala na toto téma diplomovou práci. Díky tomuto faktu se o těchto dílech zmíním pouze okrajově a zdůrazním ta, která považuji za přínosná pro gymnazisty.

Na seznámech literatury k maturitě se poměrně často objevují dvě díla: *Biblické příběhy* z pera Ivana Olbrachta a *Z růže kvítek vykvet nám* Jaroslava Durycha. Obě dvě knihy vyšly v nakladatelství Melantrich v době ohrožení národa nacistickým Německem a domnívám se, že jsou kvalitním textem přístupným pro žáky. *Biblické příběhy* jsou starozákonní, Jaroslav Durych se věnoval Novému zákonu, inspiraci však hledá i v apokryfech. Zmínit bych také měla Eduarda Petišku a jeho dílo – *Příběhy starého Izraele*. Jedná se o převyprávěné starozákonní příběhy, ale dle mého názoru spíše pro mladší děti. Za povšimnutí však stojí fakt, že kniha vyšla také spolu s bájemi a pověstmi starého Egypta a Mezopotámie – pod názvem *Příběhy, na které svítilo slunce*. Pokud se student přečte všemi příběhy, zjistí, že některé egyptské či mezopotámské mají podobný námět, děj jako izraelské. To je také důležité zjištění, které čtenáři může pomoci s uvědoměním, že ani bible nevznikala ve vzduchoprázdnu.

V současné době je knižní trh plný různých přepracování pro nejmenší i starší čtenáře. Orientace v nich je poměrně náročná a ne všechny dosahují dobré kvality. Z nově vzniklých titulů si spíše vybere učitel základní školy než gymnaziální učitel. Pro základní školy je vhodná například kniha – *Nejznámější biblické příběhy*, kterou z němčiny přeložila Michaela Váňová a vydal Slovart v roce 2009, doporučuje ji i literární didaktik Ondřej Hausenblas v článku *Co by děti (a jejich učitelky) měly znát z Bible?*, jenž vyšel v Kritických listech.

Za zmínku stojí také kniha Jana Sokola – *Čtení z Bible*. Nejedná se přímo o adaptaci, pouze o výběr textů ze Starého a Nového zákona (z ekumenického

překlady). Vše je doplněno o poznámky a výklad autora, jenž čtenářům pomáhá proniknout do důležitých pasáží bible. Kniha bývá používána a i autorem byla zamýšlena jako pomůcka do škol, především středních.

Z adaptací, které nejsou určeny mládeži, stojí za povšimnutí například *Popelka Nazaretská* od Václava Renče pronásledovaného komunistickým režimem. Jedná se o volné přebásnění částí Starého a Nového zákona. Tato poezie může být vhodným doplňkem a zpestřením práce v hodinách literatury. Stejně tak *Kniha apokryfů* od Karla Čapka by neměla zůstat středoškolákovi neznámá.

Ráda bych zmínila také filmové adaptace, které jsou u studentů často v oblibě. Je možné kupříkladu pracovat s filmem *Poslední pokušení Krista* od režiséra Martina Scorseseho. Tento film vyvolává rozporuplné pocity, ale pro tříbení žakových názorů a pro přemýšlení o nakládání s textem bible ve filmových dílech je vhodný. V roce 2004 do kin přišel film *Umučení Ježíše Krista* od Mela Gibsona. Jsem přesvědčená, že takto naturalisticky působící díla do školních lavic nepatří. Jako dobrý námět k diskuzi také poslouží parodický film Monthy Pythonů – *Život Briana*.

Z divadelních adaptací je vhodné zmínit muzikál *Jesus Christ Superstar* od Tima Rice a Andrew Lloyd Webbera z konce šedesátých let 20. století. Pro studenty by též mohla být zajímavá návštěva pašijových her, jejichž tradice se udržela například v Hořicích na Šumavě.

Cílem této kapitoly není postihnout biblické adaptace v plné šíři. Kapitola by spíše měla upozornit na to, že učitel při probírání bible stojí opravdu před bohatou a pestrou škálou materiálu, který může v hodinách využít.

6. Literární žánry v bibli

Text bible zaujme svou rozmanitostí, je nesmírně široký a bohatý nejen slovní zásobou, ale také množstvím literárních žánrů. Od vyprávění přes milostné a meditativní texty, poezii, filozofické úvahy, dopisy až po texty právnické. V této kapitole stručně nastíním, s jakými žánry je možné se v bibli setkat. Zařadila jsem ji do diplomové práce, protože se domnívám, že znalost žánrové pestrosti bible může prospět kantorům při plánování hodin věnujících se bibli. Zároveň jsem přesvědčena o tom, že by studenti měli poznat tuto širokou paletu, protože jim to opět pomůže k celistvějšímu pohledu na bibli. Lépe si mohou uvědomit, po jak dlouhou dobu bible vznikala, že postupně přibývaly nové formy, například dopis, který je v Novém zákonu poměrně stěžejní. V jednotlivých žánrech se samozřejmě také inspirovaly doby nadcházející. Například Píseň písní je podstatná pro barokní poezii. Kázání má svůj vzor v bibli, jako žánr se plně rozvinulo v době středověké a literárně vrcholilo dobou baroka. Tato propojení mohou žáka utvrdit v tom, že bible je dílo, na které se navazovalo a stále navazuje.

Biblické žánry v sobě skrývají široký didaktický potenciál. Nad právnickými texty může žák přemýšlet o jejich aktuálnosti, v příslovích stejně jako v hádankách odkrývat hlavní smysl a diskutovat o tom, zda jsou platná i dnes. Podobenství dává možnost odhalovat analogickou řeč. Příběhy izraelského národa zase dávají prostor k přemýšlení o tom, v čem se liší práce moderního historika a tehdejšího pisatele, a nejen v čem se liší, ale také proč.

Pro každého učitele budou přitažlivější jiné žánry, níže vypsany stručný přehled má posloužit především případnému čtenáři – učiteli k tomu, aby si uvědomil, které žánry bible obsahuje.

6. 1. Starý zákon

Ve Starém zákonu najdeme literární druhy semitského Orientu ovlivněné především egyptskou kulturou. Dominik Duka v *Úvodu do Písma svatého Starého zákona* uvádí toto dělení literárních druhů: poezie, proroctví, apokalypsa, řeči a kázání, mudrosloví, právní texty, vyprávění.⁶³

⁶³ DUKA, Dominik. *Úvod do Písma svatého Starého zákona*. 2., rozš. vyd. Praha: Pro Kazatelské středisko Československé provincie Řádu bratří kazatelů vydalo Editio Sti. Ægidii, 1992, s. 66-67. ISBN 80-901-2525-5.

Poezie

Pro starozákonní poezii je typický paralelismus. Mezi hlavní básnické formy patří: hymnus, žalozpěv, nářky – pohřební zpěvy, královské žalmy (zabývají se osobou krále), epické žalmy (tématem jsou například izraelské dějiny), milostné básně (Píseň písní). Existují i další druhy žalmů, jako jsou poutnické písně nebo zpěvy oslavující Zákon.⁶⁴ Rolf Rendtorff v knize *Hebrejská bible a dějiny* se zmiňuje také o písni pracovní, poukazuje na to, že z bible lze usuzovat, že existovaly písně pijácké či písně strážců.⁶⁵

Proroctví

Dominik Duka připomíná, že fenomén proroctví byl blízký Semitům, a proto na ně narazíme také v Izraeli. Písemnému záznamu předcházely výroky proroků, které byly původně krátké a jadrné. Jednalo se o poetickou řeč formovanou rytmem a paralelismem. Výroky pak navzájem propojovala próza.⁶⁶

Apokalypsa

Většina apokalyps patří k apokryfům. Ve Starém zákoně je jediná charakteristická ukázka v knize proroka Daniela a v Novém zákoně samozřejmě Zjevení Janovo. Pro tento literární žánr je příznačné naplnění fantazií, honosný literární styl, obrazy a výrazy se často obracejí do mytologie. Většinou jsou psány prózou a mají eschatologické zaměření.⁶⁷

Mudrosloví

Jejich cílem je přiblížit praktickou životní moudrost, objasnit nejrůznější životní situace. Nejstarší formou je přísloví, literární vývoj je pak rozvinul a rozpracoval do podoby delších napomenutí a meditací, do úvahy v básnické formě. Mudrosloví nalezneme v Knize moudrosti, připisované králi Šalamounovi, ale také například v knize Kazatel, která se opírá o obrazná přísloví, dále v knize Sirachovcově či v mnoha žalmech.⁶⁸

Rolf Rendtorff upozorňuje vedle přísloví také na hádanky, kterými například královna ze Sáby zkouší Šalamounovu moudrost, a na bajku, která se ve Starém zákoně objevuje – jedná se o bajku o rostlinách.⁶⁹

⁶⁴ Tamtéž, s. 67.

⁶⁵ RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyd. 1. Překlad Jiří Hoblík. Praha: Vyšehrad, 1996, s. 115-116. ISBN 80-702-1190-3.

⁶⁶ DUKA, cit. dílo v pozn. 63, s. 68.

⁶⁷ Tamtéž, s. 68-69.

⁶⁸ Tamtéž, s. 69.

⁶⁹ RENDTORFF, cit. dílo v pozn. 65, s. 115-116.

Právní texty

Zákon řídil v Izraeli celý národní a individuální život. Hlavní místo ve Starém zákoně zaujímá Mojžíšský zákon, jehož návaznost na Chammurapiho zákoník je nepopíratelná. Většina zákonů v Pentateuchu je psána apodyktickým stylem, jde o specifickou právní formu vlastní Izraelitům. Zákony mají absolutní formu, vyjadřují obecně platné zásady.⁷⁰

Literární formy příběhů

Příběhy ve Starém zákoně líčí dějiny a podávají rámcový obraz minulosti, samozřejmě se však nesetkáváme s historií v moderním pojetí. Stavebními kameny těchto příběhů jsou vyprávění a i písemná forma je spjata s původní vypravěčskou, která miluje život, neočekávané zvraty, barevnost a fantazii starého Orientu.

Vyprávění Dominik Duka dělí následujícím způsobem:

- 1) Lidová vyprávění z pradějin, která mají vysvětlit tehdejší náboženské a antropologické otázky – Genesis (školy s těmito příběhy pracují jako s mýtem),
- 2) Lidová vyprávění známá z nejstarších národních dějin (období patriarchů),
- 3) Vyprávění z mladší minulosti a přitom živě tradovaná (dvorní příběhy o Davidovi),
- 4) Letopisná vyprávění – zachycující důležité události z obou království (Královské knihy a Knihy kronik),
- 5) Lidová poučná vyprávění se silnou náboženskou tendencí (Tobiáš, Ester, Jonáš a Judit),
- 6) Dějinné knihy se silnou náboženskou tendencí vytvářející celé soubory příběhů,
- 7) „Moderní“ historická kniha – 1. Makabejská,
- 8) Patetická historie – 2. Makabejská.⁷¹

Toto rozdělení je spíše obsahové než žánrové, za zmínku tedy stojí i dělení Rendtorffovo. Ten podotýká, že široký prostor ve Starém zákoně zaujímají pověsti. Žánr pověsti nemá evokovat, že se nejedná o pravdu, ale spíše má označit jiný způsob zacházení se skutečností. Pověst se totiž nevěnuje jedinečnosti konkrétní události, ale tomu obecně lidskému, jež se v ní dostává ke slovu. „*Její zájem vlastně nesměruje do minulosti, ale jde jí o to, aby se v ní současný čtenář či posluchač znovu setkal se sebou samým, se svými vlastními problémy a zkušenostmi, a odtud získal určitá rozpoznání a názory. Ve starozákonních pověstech jde krom toho o vědomí dějinné kontinuity společenství.*“⁷²

⁷⁰ DUKA, cit. dílo v pozn. 63, s. 70.

⁷¹ Tamtéž, s. 70-71.

⁷² RENDTORFF, cit. dílo v pozn. 65, s. 119

Vedle pověstí zmiňuje též legendy, které se od pověstí odlišují primárně obsahově – pokud v centru dění stojí nábožensky významní lidé, místa, časy.⁷³ Příběh Josefa je možné díky jeho komplexnosti označit za novelu.⁷⁴

Ve Starém zákoně nenalezneme žádnou pohádku, objevují se však pohádkové motivy – mluvící zvířata, nevyčerpatelný džbán s moukou...⁷⁵

6. 2. Nový zákon

Nový zákon přináší další žánry – evangelium, dopisy (tzv. epištoly nebo také listy), podobenství. I zde se vyskytují hymny, přísloví (respektive aforismy) či apokalypsa. Skutky apoštolů se blíží antické historiografii či historické novele či biografii.

Evangelium

Evangelia (v překladu radostná zvěst) mají především narativní ráz s dramatickou zápletkou a přibližují nám osobu a život Ježíše. Jejich označení jako literární žánr se prosadilo až v 2. století, kdy evangelia jako literární celky už existovala.⁷⁶

Dopisy – epištoly

Epištoly jsou literární formou většiny spisů Nového zákona a spolu s evangelií se tak stávají jeho hlavními žánry.⁷⁷ Listy byly v době helénismu běžnou formou předání určitého poselství. Pro křesťanskou obec byl apoštolský list náhradou jeho osobní přítomnosti. Primárním motivem psaní byly potřeby křesťanských obcí. Pisatel napomínal či posiloval danou komunitu ve víře, předával apoštolské svědectví.

Podobenství

Je epický žánr většinou menšího rozsahu, jenž je zaměřen výrazně didakticky a moralisticky. Jedná se o rozvinutou metaforu, analogickou řeč. Některá podobenství měla tendence rozšířit se v alegorii.⁷⁸ Biblické podobenství podává názorný příběh, jenž obsahuje nejčastěji určité náboženské poučení.

⁷³ Tamtéž, s. 122.

⁷⁴ Tamtéž, s. 120.

⁷⁵ Tamtéž, s. 118.

⁷⁶ PAVLINCOVÁ, cit. dílo v pozn. 5, s. 176.

⁷⁷ Tamtéž, s. 173.

⁷⁸ Tamtéž, s. 260.

Kázání

Kázání v bibli se zabývají věroučnými i mravoučnými otázkami. Za vzor křesťanské homilie bývá považováno Kristovo kázání v Nazaretě či rozhovor Ježíše s učedníky během cesty do města Emauz.⁷⁹

⁷⁹ MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, s. 297. ISBN 80-718-5669-X.

7. Intertextovost a bible

Biblické texty mají bohatou historii, dlouhá staletí působily na literaturu, vstupovaly do náboženských žánrů – homilií, katechismů, modliteb atd. Později se jejich vliv stával daleko širší a začaly pronikat do literárních zpracování mimo rámec náboženské tvorby. Tato jejich schopnost vztahovat se k jiným textům, absorbovat je a transformovat se nazývá intertextovost.⁸⁰ Bible je intertextovým navazováním stále aktualizována, je to jeden z momentů, který z ní činí dílo, jež by studenti gymnázií měli znát.

Je nutné připomenout čtyři hlediska, která lze při studiu bible a intertextovosti uplatnit. Čtenář by si měl uvědomit, že ani samotná bible se nezrodila ve vzduchoprázdnu, a proto i v ní můžeme očekávat a hledat návaznost na texty vzniklé před sepsáním jejích jednotlivých částí. Pavel Filipi ve sborníku *Text mezi literaturami* v kapitole *Putování textu*⁸¹ zmiňuje podobnost Mojžíšova desatera a Chammurapiho zákoníku. Vyprávění o potopě má pravděpodobně také svou předlohu, z které vycházel například i Epos o Gilgamešovi.⁸² První hledisko je tedy navazování bible na dřívější texty.

*„Intertextualita je přítomna i uvnitř bible samé. Snad by bylo namístě v tomto případě hovořit o intratextualitě.“*⁸³ Jedná se například o postup, jakým Nový zákon pracuje se Starým zákonem, jak ho absorbuje a transformuje. Proto za druhý aspekt považuji intratextualitu.

Pavel Filipi upozorňuje též na zvláštní způsob a vzorovou ukázkou intertextuality – jak s biblickými texty nakládá židovská vykladačská tradice v tzv. midraších. Tuto metodu práce považuje za natolik specifickou, že ji uvádí jako jeden ze čtyř pohledů na intertextovost a bibli.

V této práci se zaměřím především na čtvrté hledisko – jak vstoupila bible do jiných literárních děl. Odezva na bibli je tak široká, že není v lidských silách pojmout

⁸⁰ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jíloviště: Mercury Music, 2007, s. 64. ISBN 978-80-239-9284-7.

⁸¹ FILIPI, Pavel. Putování textu. In: KREJČOVÁ, Iva – HRDINA, Martin – PÍPOVÁ, Kateřina. *Text mezi literaturami: sborník přednášek pro doktorandský seminář Ústavu bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity*. Vyd. 1. České Budějovice: Pro Filozofickou fakultu Jihočeské univerzity vydalo nakl. Tomáš Halama, 2007, s. 37-56. ISBN 8087082036.

⁸² Tamtéž, s. 41-42.

⁸³ Tamtéž, s. 42.

všechna díla, ani to není účelem této práce. Mohla bych zmínit téměř kompletní barokní literaturu. Jako zástupce poslouží alespoň *Ztracený ráj* Johna Milтона nebo *Labyrint světa a ráj srdce* Jana Ámose Komenského, který se inspiroval především starozákonní knihou Kazatel.

Je na místě vyjmenovat několik příkladů i z 20. století, v nichž byly biblické texty upraveny beletristicky. Mimo jiné se jedná o knihu Thomase Manna *Josef a jeho bratři*, Johna Steinbecka *Na východ od ráje*, nebo *Mistr a Markétka* z pera Michaila Bulgakova.

Výše jmenovaní autoři pracují výrazně s biblickým námětem. Je na místě upozornit, že jsou vybráni namátkově, není záměrem uvést všechny autory, spíše poukázat na význam (znalosti) bible pro četbu literárních textů na gymnáziu. Téměř v každém literárním díle totiž najdeme nějaký odkaz k bibli. I v hororovém příběhu *Podivný případ Dr. Jekylla a pana Hyda* od Roberta Luise Stevensona, kde by čtenář působení bible zcela nečekal, se objevuje. Použito je přirovnání „jako vězňové filipenští“. Překladatelka však již cítila potřebu osvětlit tuto narážku na bibli v poznámce pod čarou.

I v české literatuře, próze i poezii jsou patrné vlivy bible. Jmenuji opět namátkou například Neruda, Durycha, Čepa, K. Čapka, básníky s křesťanskou spiritualitou jako Zahradníčka, Reynka, Renče. Výrazná je návaznost u Hrubínovy poemy s názvem *Jobova noc*. Biblickou intertextovost nalezneme i u spisovatelů, u kterých bychom to kvůli vyznávané ideologii neočekávali, jako u S. K. Neumana či J. Wolkeru.

7. 1. Biblické motivy v písni Gloria

K tvrzení, že texty na bibli často navazují, je samozřejmě vhodné připojit práci s konkrétními ukázkami. V této kapitole bych ráda nastínila jednu z možností výběru a nabídla její rozbor.

Myslím, že pokud chce učitel žákům demonstrovat, že biblické motivy jsou stále aktuální a provázejí i novou literaturu, měl by pracovat s ukázkami spadajícími dobou svého vzniku do minulého a tohoto století. Ukázka by žáka měla oslovit, měla by mu být alespoň trochu blízká. Zároveň mi přijde vhodné, pokud lze osvětlit, že ačkoliv jsou použity narážky na bibli a odkazy na ni, nejde o náboženské dílo. Z těchto důvodů jsem také vybrala píseň od Karla Kryla *Gloria*. Jsem přesvědčena, že jde o autora, který má nejen co říci současné mladé generaci, ale je jí částečně stále přijímán, a to i díky tomu, že písňové texty jsou mládeži

přístupnější. V mnoha svých textech naráží na biblická témata, například v písni *Jidáš, Zapření Petrovo* nebo *Kain IX.*, v kterých využívá těchto motivů k nastolení aktuálních otázek, jako je zrada, síla postavit se za svůj názor atd. Píseň *Gloria* na rozdíl od výše zmíněných neodkazuje ke konkrétní postavě z bible. Měla bych také zmínit dvě Krylovy písně, které odkazují na žalmy – *Žalm 71* a *Žalm 120*, i tyto by mohly být vhodným materiálem pro práci s biblickou intertextovostí.

Píseň je k interpretaci poměrně náročná. Je třeba, aby student měl povědomí o době, v které vznikla, základní znalosti o samotném autorovi a v tomto případě byl také seznámen s biblickým příběhem narození Ježíše. S ohledem na náročnost bych práci s touto ukázkou zařadila do čtvrtého ročníku gymnázia. Avšak v případě, že učitel použije metodu – *čtení s přemýšlením nahlas*, či nastíní některé informace sám, je použitelná ve všech gymnaziálních ročnících.

Předkládám nejprve její text:

Gloria

*Je noc, v které nezpívá andělů chór
a nevidět více kov s příchutí slanou,
pláč na písku ulpívá u paty hor
a vánoční svíce dnes na hrobech planou,*

*Gloria nezní, tlí mudrci v krytech a Herodes bdí,
Gloria nezní, jsou střepiny v bytech u rozbitých zdí.*

*Vše zalito svitem, i neony měst,
tři vteřiny ticha, v nichž umlkly zbraně,
Svět pohrdl citem a táže se hvězd,
proč proroctví lichá jsou podobna hraně,*

*Gloria nezní, teď zpívají hlavně žalm „Chtíc, aby lkal“,
Gloria nezní vzdor hvězdě, jež slavně plá nad hřbety skal.*

*Je tichá noc svatá, v níž nepadá sníh
a šílenec Svět řekou bláta se brodí,
je slepý a hmatá po ořízkách knih,
snad po stovkách let znova Kristus se zrodí,*

*Gloria zazní a přeroste tráva přes písečný vír;
Gloria zazní, buď' na nebi sláva a na Zemi mír.*⁸⁴

Karel Kryl napsal tuto píseň roku 1973. Z jejího celkového vyznění a konkrétně z veršů: *nevidět více kov s příchutí slanou; jsou střepiny v bytech u rozbitých zdí; tři vteřiny ticha, v nichž umlkly zbraně*, usuzuji, že se dotýká násilné či dokonce válečné situace. S ohledem na dobu vzniku a Krylovo dílo by se mohlo jednat o srpnovou invazi roku 1968, proti které silně pozvedal svůj hlas. Je však také možné, že se vrací k válkám minulým, či se vyslovuje proti násilí obecně.

K vyjádření pocitů, do nichž se dostal válčící svět, slouží Krylovi paralela s biblí se svatou nocí, tedy nocí, ve které se narodil Ježíš. Podle biblických podkladů vidím noc narození takto – andělské chóry prozpěvují *Gloria in excelsis Deo*, zemi osvětluje zář komety, za níž se vydávají na cestu tři mudrci z východu. Noc je plná radostného vzrušení, odehrává se zázrak narození očekávaného Spasitele, narození naděje.

Kryl však nastoluje zcela opačnou atmosféru. Skutečnost, že odkazuje na čas zrození Ježíše, poznáme podle použitých slovních spojení, která však neguje – *nezpívá andělů chór, Gloria nezní*. Místo toho, aby mudrci putovali za narozeným dítětem, jejich těla tlí v krytech. Naopak Herodes, o kterém se dočítáme, že nechal vyvraždit všechny prvorozené, bdí. Jeho bdění v posluchači vzbuzuje strach a nepříjemný neklid. Stejně tak pláč ulpívající na písku nebo vánoční svíce, které jsme zvyklí vídat na vánočním stromku, prostřeném stole nebo v kostele, planou na hrobech. Z první sloky dýchá zmar, tolik kontrastní ke slavné svaté noci.

V druhé sloce jsou další odkazy k biblí – řeč je o proroctví a o hvězdě. Svět pohrdl citem, obrací se ke hvězdám a považuje proroctví za lichá. Jaké proroctví měl autor na mysli? Míni tím proroctví prohlašující Ježíše za Mesiáše? Kristus, Spasitel, může být interpretován jako symbol naděje pro lidstvo. V případě, že Svět označuje proroctví za nepravdivé, ztrácí víru v něj a tím se vytrácí i samotná naděje. Parafráze na ukolébavku Adama Michny z Otradovic – *Chtíc, aby lkal* – přidává na stísněné atmosféře, je zde cítit zloba, přání zlého. V posledním verši je odkaz na hvězdu, kometu, které se navzdory její slavné záři nedaří přimět svět k radosti. Uvažuju-li o tom, že píseň může být reakcí na rok 1968, připadá v úvahu též možnost, že proroctvím je myšlena svoboda a uvolnění, které Pražské jaro slibovalo, invazí však naděje vzala za své. Stejně jako se lidé upínali k narození

⁸⁴ KRYL, Karel. *Ostrov pokladů*. Brno: Levné knihy, 2010, 63 s. Československý spisovatel. ISBN 978-80-7309-870-4.

Krista, stejně jako očekávali jeho příchod, Kryl se mohl upínat k myšlence uvolnění režimu.

Ve třetí sloce zazní samotné spojení *svatá noc*, které jasně odkazuje na noc narození Ježíše. Konstatuje se zde, že *šílenec Svět řekou bláta se brodí, je slepý a hmatá po ořízkách knih*. Tento verš mi evokuje, jak celé lidstvo pod tíhou doby a trudných zážitků se snaží nalézt svou cestu, ale je slepý a tápe, vše je vysilující. Jelikož Svět je slepý, jeho hmatání po ořízkách knih je možné interpretovat tak, že nevidí podstatu věcí, zůstává jen u povrchu (u ořízky knihy), nemůže knihu otevřít, číst, pochopit, najít svou cestu. V posledních třech verších autor doufá, že Kristus reprezentující naději a určitý smysl života se zrodí v srdcích lidí. Lidstvo najde svou cestu, vybědne z bláta a nastane mír. Píseň tedy končí pozitivním výhledem do budoucna, nadějí, že se situace změní. V protikladu k předchozím dvěma „ponurým“ slokám, ve kterých vždy *Gloria nezní*, je slyšet ve třetí sloce *Gloria zazní*.

Pro pochopení této písně je zapotřebí nejen základní znalost bible, ale též čtenářská zkušenost, která pomůže odhalit intertextovost a zhodnotit její účinek. Zároveň čtenář musí mít určité povědomí o dějinách. Jedná se o poměrně těžký rozbor, který musí být dobře veden učitelem. Vhodné by bylo například využít již zmíněné metody kritického čtení a myšlení *čtení s přemýšlením nahlas*, při které učitel při čtení první sloky uvažuje nad tím, co se mu honí hlavou, klade si otázky, říká nahlas, co ho napadá, jak je možné báseň interpretovat. Následně by žáci pokračovali samostatně a poté společně prošli další sloky písně.

Vést žáky k identifikaci využití jednoho textu v textu jiném a k objasnění jeho funkce a účinku na čtenáře je jedním z cílů postulovaných v RVP. Bible podobných příkladů nabízí mnoho. Bylo by možné věnovat tomuto tématu celou diplomovou práci, avšak mým cílem bylo pouze poukázat na nepatrný zlomek bohaté palety, kterou bible skýtá.

8. Bible a frazeologie

Při úvahách nad biblí ve spojení s frazeologií nesmí v našich rukách chybět kniha Patrika Ouředníka *Aniž jest co nového pod sluncem*, která je hlavním zdrojem poznání pro tuto kapitolu. Předmluvu k ní napsal Alexandr Stich. Jeho slovy bych ráda začala.

„Bije do očí, jak bohatý a rozmanitý materiál se začne množit pod rukama, když si položíme otázku, co všechno je v češtině z pramenů biblických nebo s biblí souvisících.“⁸⁵

A opravdu, samotná kniha propojení jazyka s biblí svým obsahem dokládá. Tato skutečnost je ve své podstatě logická, protože *„s biblí žije obyvatelstvo tohoto území v každodenním styku už více než dvanáct století. Z hlediska trvání kosmu, Země a lidského rodu je to chvilíčka, mžiknutí oka, ale z hlediska historické paměti jednoho středoevropského společenství je to vlastně celek a úhrn jeho bezprostřední živé dějinné zkušenosti.“⁸⁶* Právě působením bible na běžný jazyk můžeme žákům dokázat, jak neodmyslitelně patří k našemu prostředí a jazyku, jak ho formovala a ovlivnila, jak je biblický jazyk v nás stále živý. Tuto logickou linku si většina uživatelů jazyka neuvědomuje a pochopení této souvislosti může být pro žáky motivačním prvkem, může vzbudit zájem o biblí, nebo přinejmenším zmenšit odstup, který k této knize někteří pociťují.

8. 1. Biblické frazémy

Teprve když zalistujeme knihou *Aniž jest co nového pod sluncem*, uvědomíme si, kolik ustálených slovních spojení má doopravdy své kořeny v biblí. V knize, která je psána slovníkovým způsobem, se uvádí *„přes třináct set rčení a výrazů biblického či parabolického původu“⁸⁷*.

Čtenáře též překvapí množství frazémů, u nichž by ani netušil jejich biblický původ: *„Zdají se samozřejmá, odvozená z praktické zkušenosti.“⁸⁸*

⁸⁵ OUŘEDNÍK, Patrik. *Aniž jest co nového pod sluncem*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 9. ISBN 80-204-0469-4

⁸⁶ Tamtéž, s. 7.

⁸⁷ Tamtéž, s. 15.

⁸⁸ Tamtéž, s. 9.

Mezi ně patří například spojení: být sladký jako med, houby s octem, vzít pod ochranná křídla, mít srdce z kamene, hokus pokus, zaplatit do posledního haléře, po bouři bývá jasno, házet perly sviním, kapka v moři, potit krev atd.

Na druhé straně pak stojí ustálená spojení, jejichž odkaz na bibli si uvědomujeme. Často v nich figurují biblické postavy, které zůstávají v našem povědomí daleko silněji zakotveny než biblické obraty, avšak i jejich znalost postupně upadá. Adama, Evu, Jidáše, Ježíše, Abraháma téměř každý bez problémů přiřadí k bibli, ale například Metuzalém nebo Filištínští již mohou činit problém.

Lze uvést několik příkladů, u kterých je spojení s biblí průzračnější: začít od Adama, Jidášův polibek, Kainovo plémě, uvidět Abraháma atd.

Je zajímavé pozorovat pestrost biblického jazyka, jak sahá od rozvinutých přísloví a přes okřídlená rčení až k pouhým obrazným pojmenováním. „*I slohově jsou biblická spojení napjata od pólu knižnosti, někdy i archaičnosti, až po pól šťavnaté lidovosti a prostořekosti.*“⁸⁹

Idiomy biblického původu Patrik Ouředník pro přehlednost zjednodušeně rozdělil do pěti základních skupin.

- 1) „*Idiomy proverbiálního typu (kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá);*
- 2) *doslova převzatá podobenství (oddělit koukol od zrna);*
- 3) *rčení vycházející z reálných citací a obrazů (mít šupiny na očích);*
- 4) *původně nemetaforické výrazy a obraty, které časem získaly symbolickou hodnotu (v jámě lvové) případně a posteriori fabulované a symbolizované výrazy (egyptská tma);*
- 5) *obraty a rčení související s biblickými reáliemi jako takovými (být v sedmém nebi.).*“⁹⁰

8. 2. Porozumění biblickým frazémům

Stich v předmluvě ke knize Patrika Ouředníka poukazuje na to, jak se biblický jazyk promítá do literárních děl (i takových autorů jako je Wolker nebo S. K. Neuman, Seifert). Z toho jasně plyne, že pro plnohodnotné porozumění krásné literatuře je třeba proniknout i do biblické frazeologie.

⁸⁹ Tamtéž, s. 10-11.

⁹⁰ Tamtéž, s. 15.

Naše řeč v první polovině 90. let prováděla průzkum, v němž se věnovala užívání frazeologie v komunikaci. „[Průzkum] publikovaný v *Naší řeči* (roč. 76,⁹¹ 1993, s. 179 – 183) konstatoval, že od počátku 90. let dochází k oživení, ke zvýšení výskytu kulturních frazémů, zvláště (ale nejen) ve sdělovacích prostředcích, a to v souvislosti se vstupem humanitně vzdělaných lidí do veřejného života.“⁹²

V příspěvku byly uvedeny doklady často užívaných frazémů především latinských, antického i křesťanského původu, eventuálně i francouzských a anglických – včetně jejich aktualizací. Na tento průzkum navázal v roce 1995 další „zkoumající znalost některých frazémů a stupeň jejich porozumění“.⁹³ Mezi respondenty byli též studenti pražského gymnázia (bohužel není sděleno, kterého). Po vyhodnocení výsledků museli autoři konstatovat, že „biblické frazémy působily právě těmito respondentům výrazně větší obtíže než frazémy antické; je vidět, že mladí lidé se v biblických reáliích orientují chabě“.⁹⁴ Největší problémy činilo žákům gymnázia vysvětlení frazému Kainovo znamení (správně odpovědělo jen 27 % studentů, u antických frazémů byla úspěšnost okolo 42 %). Potíže též měli s doplněním frazému _____ v jámě lvové. Studenti dospěli k 7,3 % správných odpovědí.

Uspořádala jsem malou sondu do znalostí biblické frazeologie na Sportovním gymnáziu Kladno ve čtvrtých ročnících. Volila jsem stejné otázky jako autoři průzkumu časopisu *Naše řeč*. Z 16 respondentů pouze jeden správně uvedl spojení *Jobova* zvěst a nikdo správně nedoplnil *Daniel* v jámě lvové. Povětšinou nechávali studenti místo volné, někteří psali, že neví. Výjimečně se objevovaly špatné odpovědi jako: *učit se v jámě lvové* nebo *Homér v jámě lvové*. Studenti také nedokázali vysvětlit význam spojení – mít Kainovo znamení. Vyskytly se například odpovědi: *být zlý, být vrah, mít špatné vlohy, být něčím poznamenán, mít zlé znamení*. Studenti tedy tuší, že se jedná o něco negativního, někteří znají příběh o Kainovi a Ábelovi, avšak význam frazému vystihnout neuměli (Podle Ouředníka – mít Kainovo znamení = být veřejně označen a potupen).⁹⁵

Ačkoliv počet respondentů byl velmi nízký a z miniprůzkumu nelze vyvozovat obecné závěry, potvrzuje nám, že někteří studenti mají velmi nízkou znalost biblické frazeologie. Tato malá sonda byla pilotním průzkumem, na který jsem navázala již v širším měřítku (kapitola 11.2.). V dotazníku jsem použila jiný typ

⁹¹ ČECHOVÁ, Marie. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. *Naše řeč - archiv článků*. 1993, roč. 76, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7146>.

⁹² ČECHOVÁ, Marie – KARHANOVÁ, Kamila. K recepci kulturních frazémů v současné komunikaci. *Naše řeč - archiv* [online]. 1995, roč. 78, č. 3 [cit. 2013-11-20]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7245>

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ OUŘEDNÍK, cit. dílo v pozn. 85, s. 221.

otázek. Zařadila jsem ustálená spojení, která mají původ v bibli, a frazémy mající kořeny v antické mytologii. Žáci měli určit původ a vysvětlit význam. Výsledky (jež jsou uvedeny v kapitole 11.2.) potvrzují, že znalost biblické frazeologie u studentů je malá.

Alexandr Stich vkládá novou naději do knihy Patrika Ouředníka – *Aniž jest co nového pod sluncem*. Věří, že může být výzvou, aby jazyk bible neupadl v zapomnění. Seznámení se s ním může otevřít prostor k porozumění barokní literatuře, ať již zahraniční, například Johna Miltona, Terezie z Ávily, či domácí tvorby, například Jana Ámose Komenského. Znalost samotné bible a jejího jazyka však také vede k tomu, že neztratíme schopnost číst autory 20. století, jako byl Durych, Zahradníček, Hrubín. Myslím, že by bylo dobré, kdyby učitelé byli s touto knihou nejen obeznámeni, ale dokázali ji zúročit při výuce jazyka a literatury.

9. Bible v základních kurikulárních dokumentech

V této kapitole se zabývám tím, zda a jakým způsobem se promítá bible do kurikulárních dokumentů. Na státní úrovni se zaměřuji na rámcově vzdělávací program (dále jen RVP) pro gymnázia, na školní úrovni analyzuji tři různé školní vzdělávací programy (dále jen ŠVP) vybraných gymnázií.

9. 1. RVP pro gymnázia

RVP je rozdělen do jednotlivých vzdělávacích oblastí, z nichž každá obsahuje očekávané výstupy a učivo. Nejvíce mne zajímá, jak je bible zachycena ve vzdělávací oblasti *Jazyk a komunikace*, pod níž patří literární komunikace. Neopomím však ani vzdělávací oblast *Člověk a společnost*, pod kterou se skrývají základy společenských věd a dějepis. Též prověřím, zda by práce s biblí v hodinách literatury mohla napomoci ke splnění cílů některých z průřezových témat.

9. 1. 1. Vzdělávací oblast – Jazyk a komunikace

Literární komunikace

V žádném z výstupů ani v samotném učivu této oblasti není bible zmíněna. RVP jsou obecným rámcem, a proto absence tohoto tématu nepřekvapí. Při výuce o biblí lze však dosahovat některých očekávaných výstupů. Dále vyjmenovávám očekávané výstupy žáka gymnázia v literární komunikaci, o kterých jsem přesvědčena, že k jejich naplnění může vést práce s biblickým textem. Ke každému bodu příkládám krátký komentář s odůvodněním, proč konkrétní výstup uvádím.

Očekávané výstupy

žák

- **rozliší umělecký text od neuměleckého, nalezne jevy, které činí text uměleckým**⁹⁶
 - Tuto dovednost je možné procvičovat na jakémkoliv uměleckém textu, a proto i biblický text může být vhodným materiálem. Například při komparaci překladů biblických pasáží můžeme žáky vést k nalézání jevů, které činí text uměleckým.

⁹⁶ *Rámcový vzdělávací program pro gymnázia*. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. s. 15. [cit. 2013-10-18]. Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf>. ISBN 978-80-87000-11-3.

- **objasní rozdíly mezi fikčním a reálným světem a vysvětlí, jakým způsobem se reálný svět promítá do literárního textu, jaký vliv může mít svět fikce na myšlení a jednání reálných lidí**⁹⁷
 - Bible představuje pro tento výstup zajímavý materiál, protože hranice mezi zachycením reálného světa a světa fikce je velmi nejistá a jistě se jedná o knihu, která ovlivnila myšlení a jednání reálných lidí, ať již ji budeme považovat za svět fikce či zachycení skutečného světa.
- **na konkrétních příkladech popíše specifické prostředky básnického jazyka a objasní jejich funkci v textu**⁹⁸
 - Básnický jazyk bible je pestrý a osobitý a nabízí mnoho příležitostí k popsání specifických jazykových prostředků a objasnění jejich funkcí v textu.
- **rozliší a specifikuje jednotky vyprávění (časoprostor, vypravěč, postavy) a zhodnotí jejich funkci a účinek na čtenáře**⁹⁹
 - Bible bohatá na příběhy poskytuje možnost pracovat s jednotkami vyprávění. Například příběh Ježíše, ať již narození, smrt nebo jiná část jeho života, může být vhodným textem k analýze.
- **identifikuje využití jednoho textu v textu jiném (intertextovost) a objasní jeho funkci a účinek na čtenáře**¹⁰⁰
 - Pro uvědomění si faktu, že bible je v naší kultuře silně zakořeněná a využili ji jako inspirační zdroj nejen výtvarníci, ale také literáti, poslouží texty, které na bibli intertextově navazují. Práce s nimi poskytuje možnost učit se identifikovat intertextovost a může vést též k jejímu objasnění a vystižení účinku na čtenáře.
- **postihne smysl textu, vysvětlí důvody a důsledky různých interpretací téhož textu, porovná je a zhodnotí, odhalí eventuální dezinterpretace textu**¹⁰¹
 - Myšlenkově nabitě biblické texty poskytují dostatek prostoru k postižení smyslu obsahu. Některá místa lze interpretovat různým způsobem (například Píseň písní), a tak dávají možnost porovnávat a hodnotit.
- **samostatně interpretuje dramatické, filmové a televizní zpracování literárních děl**¹⁰²
 - Vznikla celá řada adaptací bible, s kterými je možno v hodinách pracovat.

⁹⁷ Tamtéž, s. 15.

⁹⁸ Tamtéž, s. 15.

⁹⁹ Tamtéž, s. 15.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 15.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 15.

¹⁰² Tamtéž, s. 15.

Počet výstupů, které lze naplňovat pomocí práce s texty z bible, je tedy poměrně vysoký. V rámci přípravy jednotlivých hodin o bibli, které jsou součástí této diplomové práce, se vždy pokusím specifikovat, k jakým očekávaným výstupům z RVP hodina spěje.

Učivo

I učivo je nastíněné velmi obecně. Práce s biblí tak může spadat pod: metody interpretace textu, jazykové, kompoziční a tematické prostředky výstavby literárního díla, text a intertextovost či vývoj literatury v kontextu dobového myšlení.

9. 1. 2. Vzdělávací oblast – Člověk a společnost

Tato oblast, jak již bylo řečeno, je tvořena dvěma částmi – občanským a společenskovedním základem a dějepisem.

Občanský a společenskovední základ

RVP v občanském a společenskovedním základu obsahuje úvod do filozofie a religionistiky. Bible zde opět není explicitně jmenovaná, do učiva se však promítá.

Učivo:

podstata filozofie – základní filozofické otázky, vztah filozofie k mýtu, náboženství, vědě a umění;

filozofie v dějinách – klíčové etapy a směry filozofického myšlení;

víra v lidském životě – podoby víry, znaky náboženské víry; náboženské systémy, církve; sekty.¹⁰³

Z očekávaných výstupů jmenujme ty, k jejichž naplnění může přispět práce s biblí.

Očekávané výstupy

žák

- objasní podstatu filozofického tázání, porovná východiska filozofie, mýtu, náboženství, vědy a umění k uchopení skutečnosti a člověka;
- rozliší hlavní filozofické směry, uvede jejich klíčové představitele a porovná řešení základních filozofických otázek v jednotlivých etapách vývoje filozofického myšlení;

¹⁰³ Tamtéž, s. 42.

- posuzuje lidské jednání z hlediska etických norem a svědomí jednotlivce, vysvětlí dějinnou proměnlivost základních etických pojmů a norem;
- rozlišuje významné náboženské systémy, identifikuje projevy náboženské a jiné nesnášenlivosti a rozezná projevy sektářského myšlení.¹⁰⁴

Dějepis

V dějepisu je bible podstatná především v době starověku, a to jako pramen poznání. Jako náboženské dílo pak například v době husitství či reformace. Z RVP zmiňme očekávané výstupy pro starověk, které jasně podtrhují, že i zde využití bible může pomoci k jejich naplnění.

Starověk

Očekávané výstupy

žák

- zdůvodní civilizační přínos vybraných starověkých společenství, antiky a křesťanství jako základních fenoménů, z nichž vyrůstá evropská civilizace;
- objasní židovství (vazbu mezi židovstvím a křesťanstvím) a další neevropské náboženské a kulturní systémy;
- popíše určující procesy a události, uvede významné osobnosti starověkých dějin.¹⁰⁵

Tyto předměty se tedy také dotýkají bible. Každý však zdůrazňuje jiný úhel pohledu. Bereme-li v literatuře za nejdůležitější aspekt bible jako literárního díla, v občanském a společenskovědním základu to bude pohled filozofický a náboženský. V dějepisu potom pohled historický, zvláště na Starý zákon a evangelia. Dějepis se pak spíše zaměřuje na samotnou církev, její etablování a působení na společnost a její vývoj, což sice samozřejmě s biblí úzce souvisí, ale nejedná se primárně o toto dílo.

Z výše citovaného vyplývá, že bibli je možné a vhodné využít i v těchto předmětech, avšak s jiným zacílením než v hodinách literatury. Na druhou stranu je ovšem nežádoucí, aby se žákům v jakémkoliv z předmětů zastíraly, či dokonce upíraly další stránky bible. I v literatuře máme na paměti, že se jedná také o text náboženský, historický a filozofický a právě kvůli tomu je komplikované zvolit vhodný přístup, který dokáže postihnout toto dílo v celé jeho šíři.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 42.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 43.

9. 1. 3. Průřezová témata

Práce s biblí může posloužit i k splnění některých cílů průřezových témat.

Osobnostní a sociální výchova

Je průřezové téma, jež směřuje k:

- rozvoji osobnostních, individuálních předpokladů každého jedince pro život se sebou samým i s druhými lidmi v aktuálním společenském kontextu;
- rozvoji sociálních (interakčních, vztahových) dovedností pro život s druhými lidmi;
- rozvoji etických předpokladů pro život ve společenství lidí a v tomto světě vůbec.¹⁰⁶

Jsem přesvědčena, že při výběru vhodných textů je možné nastolit takové otázky a náměty, které povedou k tříbení názorů jednotlivce a následnému rozvoji výše jmenovaných předpokladů a dovedností.

Zvláště pak okruh *Morálka všedního dne* a otázky, které pokládá, je možné začlenit do hodin literatury, při nichž se pracuje s biblí.

- Jaké jsou mé hodnotové žebříčky;
- jakou morálku vyznávám ve vztahu k sobě, ve vztahu k ostatním lidem (kulturám), ve vztahu k přírodě a životnímu prostředí vůbec;
- jak morálně jedním v praktických situacích všedního dne;
- jak přebírám zodpovědnost v různých situacích;
- jak hodnotím morálku vlastního jednání a jak rozlišuji mezi dobrem a zlem ve svém životě;
- jak mohu rozvíjet dobré vztahy k lidem;
- jak se mohu angažovat ve prospěch druhých lidí (pomoc, spolupráce, podíl na demokratickém fungování společnosti, osobní angažovanost ve společenských otázkách);
- moje hodnoty a moje sociální role současné i budoucí (žák, sportovec, přítel, rodič, občan, zaměstnanec a další);
- já a sociální a morální dilemata doby, v níž žiji.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 66.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 69.

Biblické texty se často zabývají morálkou, kladou si otázky týkající se sociální spravedlnosti, odpuštění, vztahu k lidem atd. Právě proto práce s nimi může být přínosem v průřezovém tématu osobnostní a sociální výchova.

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

I pro toto průřezové téma může být využití biblických textů prospěšné. Křesťanství je s Evropou neodmyslitelně spojeno, je důležité uvědomit si své kořeny, vývoj, vnímat odlišnosti, být k nim tolerantní. To postulují i cíle tohoto průřezového tématu.

Níže vypisuji ty, o kterých si myslím, že pro jejich dosažení může být práce s biblí užitečná.

- Být vnímavý ke kulturním rozdílnostem, chápat je jako obohacení života, učit se porozumět odlišnostem;
- uvědomovat si potřebu a přínos mezilidské soudržnosti a spolupráce;
- ctít a rozvíjet duchovní a etické hodnoty, zejména racionalitu, toleranci, sociální spravedlivost a demokracii;
- respektovat odlišné názory a pohledy jiných lidí na svět;
- být solidární s lidmi žijícími v obtížných podmínkách;
- vnímat, respektovat a ochraňovat hodnoty světového a evropského kulturního dědictví.¹⁰⁸

Pod okruhem *Žijeme v Evropě* je uvedeno toto téma: *evropské kulturní kořeny a hodnoty: křesťanství, demokracie, právo, umění, věda, hospodářství*.¹⁰⁹ A právě v tomto okruhu jistě najde bible své uplatnění jako zásadní kulturní „kořen“ Evropy.

Ale také například v okruhu *Globalizační a rozvojové procesy* nalezneme témata, která se dotýkají bible: *kulturní okruhy ve světě a v Evropě: etnická, jazyková a náboženská rozmanitost, civilizační okruhy, jejich specifikace, rozdíly a možnosti spolupráce; prolínání světových kultur, etnické, náboženské a kulturní konflikty jako důsledek globalizace*.¹¹⁰

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 70-71.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 72-73.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 71-72.

Bible je vhodným materiálem nejen k uvědomění si kulturních, myšlenkových a duchovních kořenů Evropy, ale i k pochopení vztahů mezi jednotlivými náboženstvími a k uchopení jejich myšlenek.

Multikulturní výchova

I v multikulturní výchově lze uplatnit biblické texty. Práce s nimi může vést například k naplnění těchto cílů:

- chápat, že všichni lidé jsou odlišné osobnosti s individuálními zvláštnostmi bez ohledu na svůj původ a odlišné projevy sociokulturních vzorců;
- respektovat jedinečnost, důstojnost a neopakovatelnost života, chápat lidskou bytost jako nedílnou jednotu tělesné a duševní stránky osobnosti, ale i jako součást etnika;
- respektovat skutečnost, že každý člověk pochází z nějakého etnika, a ztotožňovat se s názorem, že všechny etnické skupiny jsou rovnocenné a že všichni lidé mají právo žít společně a spolupracovat;
- uvědomit si svou vlastní kulturní identitu;
- utvářet si představu o pojmu lidská solidarita a zaujímat adekvátní etické postoje v kritických fázích života, rozlišovat pozitivní asertivitu od bezohledné a egoistické seberealizace;
- uplatňovat základní morální normy, aplikovat je ve vlastním životě a umět aktivně čelit projevům amorality, intolerance, xenofobie, diskriminace a rasismu.¹¹¹

Enviromentální výchova

Okrajově může práce s biblickými texty pomáhat i v průřezovém tématu zaměřeném na vztah člověka a přírody, na životní prostředí. Například samotný začátek bible, stvoření světa, moment, ve kterém Bůh nechává Adama pojmenovat živé tvory, a tím je vlastně podřizuje člověku, může vyvolat diskuzi o vztahu člověka a přírody. Nebo příběh o potopě světa vede k zamyšlení nad mocí přírody a bezmocností člověka. Z RVP jmenuji ty cíle, k jejichž dosažení mohou pomoci i biblické texty:

- uvědomovat si specifické postavení člověka v přírodním systému a jeho odpovědnost za další vývoj na planetě;

¹¹¹ Tamtéž, s. 73-74.

- projevovat pokoru, úctu k hodnotám, které neumí vytvořit člověk, oceňovat hodnotu přírody, vnímat a být schopen hodnotit různé postoje k postavení člověka v přírodě a k chování člověka vůči přírodě.¹¹²

Po analýze RVP – jak vzdělávacích oblastí a jednotlivých oborů, tak průřezových témat – je možno konstatovat, že bible přináší opravdu velký počet podnětů, jimiž lze naplnit mnoho různorodých požadovaných cílů a výstupů. Z rozsahu je patrné, že není možné věnovat prostor všemu, avšak každý pedagog si může zvolit svůj přístup, má možnost výběru cesty, která je mu nejbližší.

9. 2. ŠVP vybraných gymnázií

V této kapitole analyzuji tři školní vzdělávací programy gymnázií s ohledem na téma bible. Mou snahou bylo vybrat takové vzdělávací programy, které se ve svém přístupu k tomuto tématu koncepčně odlišují.

9. 2. 1. Gymnázium Jana Keplera – Praha 6

Mezi prestižní gymnázia bezpochyby patří Gymnázium Jana Keplera v Praze 6. Jejich ŠVP je k dohledání na internetových stránkách školy. Kapitulu věnující se českému jazyku vkládám do této práce jako přílohu č. 1.

V obsahovém vymezení předmětu se píše, že: *koncepce předmětu spatřuje klíčový význam ve výchově ke „čtenářství“, jež vybízí žáky nejen k reflektovanému a kritickému čtení, ale i autentickému osobnímu čtenářskému prožitku a k formování vlastních názorů a tvoření vlastních textů.*¹¹³ Možná i pro podepření tohoto faktu gymnázium zvolilo netradiční přístup k výuce literatury – není vedena chronologicky, nezačíná se starověkem a nepokračuje postupně krok za krokem až do 21. století, ale přeskakuje z období do období, v rámci nichž se výrazně soustředí na jednotlivé žánry, popřípadě okruhy.

První ročník začíná literaturou 19. století a literaturou meziválečnou a zaměřuje se především na prózu. Druhý ročník pak výrazně pracuje s alegorií a symbolem – *Literatura jako alegorické a symbolické vyjádření světa*. Zde již má své místo a prostor i bible. ŠVP vymezuje v rámci alegorie a symbolu tuto kapitolu a témata:

¹¹² Tamtéž, s. 76.

¹¹³ Gymnázium Jana Kepl: ŠVP - Český jazyk a literatura. [online]. [cit. 2013-5-26]. Dostupné z: <http://old.gjk.cz/svp/?s=4CeskyJazyk>.

Středověká a barokní literatura

- *Bible jako literární text.*
- *Charakteristika stěžejních středověkých a barokních žánrů (hrdinský epos, rytířský román, legenda, kronika, satira, alegorie, kázání ...).*
- *Specifikum českého baroka.*
- *Barokní aluze v moderní literatuře.*¹¹⁴

Zajímavé jsou, dle mého názoru, hned dvě věci – samotný bod k bibli a jeho zařazení v rámci osnovy. Nese název: *Bible jako literární text*. V jeho formulaci je explicitně zdůrazněno, že na bibli se pohlíží z literárního hlediska, do pozadí jsou stavěny aspekty ostatní. Myslím si, že použití výrazu „text“ je v tomto smyslu silnější, než pokud by se použilo slovo „dílo“, které by přeci jen bylo komplexnější.

Zařazení je poměrně překvapivé. To, že je bible zmíněna v kapitole alegorie a symbol, je logické a vhodné řešení, jelikož biblické texty jsou velmi často alegorické a symbolické. Na druhé straně uvedení pod středověkou a barokní literaturou je neobvyklé. Biblický text dobou svého vzniku jasně spadá pod starověkou literaturu. Jeho propojení se středověkem a barokem však má svou logickou linku. Bible byla zajisté nejčtenější dílo středověku a baroka, které je typické svou imaginací a příklonem k Bohu, je s ní také úzce spojeno. Číst s pochopením barokní literaturu bez znalosti bible je téměř nemožné.

Tím však téma bible v ŠVP Gymnázia Jana Keplera nekončí. V osnovách třetího ročníku jsou tyto body:

Mýtus (Bible)

- *Mýtus jako literární žánr, autorský mýtus.*
- *Antropologická dimenze mýtu (vztah mythos x logos).*
- *Vztah mýtus/epos/pohádka/pověst.*
- *Mýtus jako ideologizace a emblematizace světa.*¹¹⁵

Počátek třetího ročníku je tedy věnován žánru mýtu. Vzhledem k tomu, že v závorce je uvedena bible, domýšlíme se, že mýtus bude vykládán především na judaisticko-křesťanské mytologii. Jakkoliv se zdálo, že ve druhém ročníku byl pohled na bibli čistě literární, ve třetím ročníku se o slovo hlásí i filozofie. Vztah mythos a logos nebo ideologizace a emblematizace světa jsou složitá témata, k jejichž podání je zapotřebí hlubší znalost filozofie i literatury. Bible tak nezůstává zploštěna na literární text, ale přidávají se i další její rozměry.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ Tamtéž.

Ve čtvrtém ročníku se téma bible neobjevuje.

Bohužel se mi nepodařilo spojit se s žádným z učitelů na tomto gymnáziu, a tak jsem nezískala jejich názor na ŠVP a též nemám ověřeno, s jakými učebnicemi a čítankami studenti pracují.

9. 2. 2. Gymnázium Na Zatlance – Praha 5

Stejně jako Gymnázium Jana Keplera ani Gymnázium Na Zatlance nepostupuje v literatuře chronologicky. Část jeho ŠVP vztahující se k českému jazyku je vložena do této práce jako příloha č. 2. Do čtvrtého ročníku žáci postupují po jednotlivých žánrech. V posledním, čtvrtém, ročníku pak následuje chronologický rychlý postup od antiky až po postmodernu.

Mýtus a s ním spojená bible se objevuje ve třetím ročníku.

Mýtus a poznání řádu a neřádu světa

(Proč jsou mytická schémata živá dodnes?)

- *co je to mýtus; základní mytologické koncepty/archetypy v různých kulturách (cesta; stvoření světa; řád světa; bohové; hrdina; osud; láska; nesmrtelnost; poznání; vina a trest; svoboda)*
- *základní evropské mýty (antika, křesťanství)*
- *vývoj a aktualizace v čase: Stvoření světa jako výchozí bod (srovnání židovské a řecké představy)*

Antika:

1. *loutka v rukou bohů (Homér – Odysseia)*
2. *vědomé přijetí řádu (Sofokles – Antigona)*
3. *překročení řádu (Sofokles – Král Oidipus)*
4. *vědomá vzpoura (Euripides – Médea)*

Starý zákon:

1. *Adam a Eva a jejich děti*
2. *jedinec a národ (Abrahám, Jákob, Mojžíš)*
3. *překročení řádu a následné pokání (Babylónská věž, David...)*
4. *vize zkázy (Potopa, Sodoma a Gomora)*

Nový zákon:

1. změna pojetí Boha a člověka

2. milosrdenství¹¹⁶

Na rozdíl od předchozího analyzovaného ŠVP je tento ŠVP konkrétnější a explicitnější. Zdá se, že pracuje více s paralelou antické literatury a bible, jak je patrné na jednotlivých bodech. U stvoření světa je zmíněna i komparace řecké mytologie s judaistickou. V rámci žánru mýtu jsou zde vyzdvihovány dva sloupy, na kterých stojí evropská kultura, tj. judaisticko-křesťanská tradice a antika.

U Starého zákona ŠVP vyjmenovává, s kterými příběhy by měli být žáci seznámeni. Též klade důraz na rozdíl mezi Starým a Novým zákonem, na posun, který mezi těmito dvěma knihami nastává.

Podařilo se mi setkat s paní učitelkou Janou Pirnerovou (aprobace český jazyk – hudební výchova). Poskytla mi celé dvě hodiny času, v kterých vyprávěla o pojetí výuky bible, výhodách a nevýhodách ŠVP vzhledem k tomuto tématu a dokonce mi předala některé své velmi dobře promyšlené přípravy.

Jelikož všechny učebnice postupují chronologicky, zajímalo mne, s jakou učebnicí a čítankou učitelé pracují. Dozvěděla jsem se, že většina učitelů si ukázky kopíruje z různých čítanek, učebnic, či přímo konkrétních knih. Někteří učitelé využívají učebnici nakladatelství Didaktis, sama paní učitelka Pirnerová podle ní však neučí, ale inspiruje se učebnicí a čítankou v jednom – *Kouzelným zrcadlem literatury* od Jaroslava Blažkeho. Bibli věnuje poměrně velké množství času, obvykle kolem šesti vyučovacích hodin. Co se týče ŠVP ve vztahu k tématu bible, oceňuje především to, že žáci jsou ve třetím ročníku daleko zralejší než v prvním, kdy se bible obvykle probírá. A protože se jedná o myšlenkově náročné téma, je ráda, že má možnost pracovat s ním až ve třetím ročníku. Na druhou stranu kvůli intertextovosti naráží na bibli i v předcházejících ročnících – například druhý ročník se zabývá především literaturou 20. století, kdy se setkává s tím, že básníci na bibli odkazují, navazují, pracují s jejími náměty. Má tedy svou nevýhodu, když vysvětluje to, že o bibli si řeknou více ve třetím ročníku, popřípadě musí objasnit některé informace, aby vyznění díla bylo celistvé. Na druhou stranu to ovšem zase skrývá potenciál v tom, že ve chvíli, kdy se ve třetím ročníku přistupuje k výuce o bibli, žáci si již plně

¹¹⁶ Gymnázium Praha 5 Na Zatlance: ŠVP - Český jazyk a literatura. GYMNÁZIUM PRAHA 5. [Http://www.zatlanka.cz/](http://www.zatlanka.cz/) [online]. [cit. 2013-5-26]. Dostupné z: <http://www.zatlanka.cz/dokumenty/skolni-vzdelavaci-program-2010.pdf>.

uvědomují, jak moc ovlivnila literaturu a jak silným pramenem inspirace je. Toto pochopení je podstatné a může v sobě skrývat i motivační potenciál.

Z rozhovoru a příprav jsem vysledovala, že paní učitelka Pirnerová klade důraz na myšlenkové uchopení bible a posun, který nastává mezi Novým a Starým zákonem. Též se mi přiznala a z příprav i rozhovoru to bylo patrné, že bible je jejím oblíbeným tématem. Mile mne překvapilo, že ona sama se zatím vždy setkala se zájmem u žáků o toto téma.

9. 2. 3. Gymnázium Kladno

Poslední ŠVP, na který se v této práci zaměřím, patří Gymnáziu Kladno. Osnovy českého jazyka a literatury jsou k nahlédnutí v příloze č. 3. Jednotlivé vzdělávací oblasti ŠVP nezveřejňují na webových stránkách gymnázia, jsou však zasílány na vyžádání.

Na rozdíl od výše zmíněných ŠVP postupuje tento v literatuře chronologicky, a proto se také bible probírá již v prvním ročníku studia.

V rámci učiva: *Počátky slovesného umění, starověká literatura mimoevropských civilizací, antika, lidová slovesnost a její žánry*

- *Starověké literatury a jejich charakteristika (Mezopotámie, Egypt, Palestina, Indie, Čína)*
- *Antická kultura Řecka a Říma*

je počítáno s těmito výstupy:

- ***Uvědomuje si význam nejstarších literárních památek a jejich vztah k dalšímu literárnímu vývoji.***
- *Zařadí díla k jednotlivým literaturám.*
- *Charakterizuje nejstarší literární žánry.*
- ***Interpretuje literární dílo v souvislosti s historickým kontextem.***
- ***Interpretuje Starý a Nový zákon, zhodnotí význam Bible.***

Jsem přesvědčena, že bible se dotýkají především výstupy, jež jsem v textu vyznačila tučným písmem, a samozřejmě nejvíce pak výstup poslední (ačkoliv spojení interpretuje Starý a Nový zákon mi přijde velmi ambiciózní, spíše až nereálný cíl).

Myslím si, že tento ŠVP vystihuje podstatné momenty – uvědomění si historického kontextu, zhodnocení významu bible a její pochopení jako inspiračního pramenu pro další literární tvorbu.

Při rozhovoru s paní učitelkou Miladou Pochmanovou jsem se dozvěděla, že gymnázium využívá učebnice z edice Maturita – Výuka.cz, považují ji však spíše za přehledovou a některá témata vykládají podrobněji. Někteří učitelé doplňují tuto učebnici také čítankou, jiní preferují *Čítanku v kostce* vydanou Fragmentem. V současné době také pracují s ukázkami z čítanek nakladatelství Didaktis. Každý učitel tedy podle svého.

Magistra Pochmanová si uvědomuje složitost výuky bible. Na jednu stranu vývojově bezpochyby patří do prvního ročníku vyššího gymnázia, ale pro studenty je to dle jejích slov dost náročné téma. Často proto přistupuje k zjednodušeným verzím biblických příběhů, aby pro žáky bylo přístupnější, neodradilo je a třeba se k biblí vrátili ve starším věku.

9. 2. 4. Shrnutí

Každý z citovaných ŠVP se chopil tématu po svém. Gymnázium Jana Keplera a Gymnázium Na Zatlance se věnují biblí ve třetím ročníku studia, v rámci kapitoly mýtus. Probírání tohoto filozoficky náročného tématu až ve třetím ročníku přináší výhodu ve vyspělosti žáků. Na druhou stranu v sobě skrývá časté odkazování v prvních dvou letech výuky na látku, která bude teprve probírána.

Gymnázium Kladno naopak pracuje s látkou tradičně v prvním ročníku, což postrádá výše zmíněné výhody, avšak zase není problém s neustálým odkazováním kupředu, jelikož látka se probírá v prvních měsících výuky a vždy, když se narazí na intertextovost spojenou s biblí, je možné odkázat na již známou látku a po studentech například i požadovat odhalení intertextovosti.

Každý z přístupů tedy v sobě skrývá výhody a nevýhody a není snadné a ani není účelem této práce rozhodnout, který z nich je vhodnější. Je také dobré si uvědomit, že nezáleží jen na ŠVP, ale také na průběhu hodin literatury a přístupu učitelů k tomuto tématu.

10. Učebnice literatury a čítanky

Učebnice literatury spolu s čítankami jsou pomůckou pro žáky, oporou pro učitele. Ačkoliv si uvědomuji, že učitelé pracují s učebnicí kreativně a často používají vlastnoručně vybrané ukázky, je dobré sledovat, co tvůrci učebnic a čítanek považují za podstatné, jaké informace žákům předávají. Proto jsem prošla řadu učebnic a čítanek¹¹⁷ a zaměřila se na to, jakým způsobem pracují s tématem bible – jaké informace žákům podávají, jaké texty k práci poskytují, v jakém ročníku se tímto tématem zabývají.

Ačkoliv trend probírat literaturu chronologicky se někdy mění již i na gymnáziích, jak tomu nasvědčuje rozbor ŠVP, učebnice a čítanky jsou stále řazeny tímto způsobem. Není tedy překvapující, že veškeré učebnice literatury pro střední školy a gymnázia se věnují biblí, Starému i Novému zákonu, v prvním ročníku studia.

Nenalezla jsem jedinou řadu, v které by byla bible zcela opomenuta. Je logické, že nejméně prostoru tomuto tématu věnují souhrnné publikace, jako je *Literatura v kostce pro střední školy* nebo *Odmaturuj z literatury*. Tato kompendia ovšem nebývají většinou používána jako učebnice, ale pouze jako doplňkový materiál.

Některé učebnice se věnují biblí jako celku na jednom místě (například Vladimír Prokop – *Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století*, Josef Soukal – *Literatura pro 1. ročník gymnázií*). Jiné se nejprve zaměří na Starý zákon a následně v jedné z dalších kapitol poskytují prostor Novému zákonu (například Věra Martínková – *Literatura I.*).

Obecně se dá říci, že každá učebnice zmiňuje dělení bible i jejích částí. Jen některé seznámí s dochovanými zlomky či překlady (nejčastěji se uvádí Septuaginta a Bible kralická, nejpodrobněji s překlady pracuje učebnice Michaela Horáková, Lubor Kysučan – *Literatura I*). Většina klade důraz na to, že bible by měla být pokládána za most, který spojuje staré civilizace Předního východu s Evropou.

¹¹⁷ Mou snahou bylo vybrat řady, které jsou pro gymnázia určeny a zároveň na nich též užívány. Dospěla jsem k následujícímu výběru:

- Jaroslav Blažke – Kouzelné zrcadlo literatury – nakladatelství Velryba,
- Michaela Horáková, Lubor Kysučan – Literatura I. – nakladatelství Scientia,
- Jiří Novotný – Literatura v souvislostech I. – Fraus,
- Věra Martínková – Literatura 1 – Tripolia,
- Vladimír Prokop – Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století – O.K.-Soft,
- Josef Soukal – Literatura pro 1. ročník gymnázií – SPN,
- R. Bláhová, E. Chvalovská, T. Polášková, P. Slepíčka, K. Srnská – Literatura pro 1. ročník středních škol – Didaktis.

Čítanky obvykle předkládají poměrně velkou řadu ukázek z bible, často se snaží ukázat její pestrost, a tak ze Starého zákona neuvádějí jen známé příběhy o stvoření světa či o potopě, ale přikládají též úryvky z knihy Žalmů, knihy Přísloví nebo z Písně písní. Z Nového zákona bývá často zachyceno některé z Ježíšových podobenství, část jeho života či některý z listů.

Podívejme se podrobněji na vybrané řady:

10. 1. Jaroslav Blažke – Kouzelné zrcadlo literatury

– I. díl *Od Gilgameše k Harlekýnovi*, nakladatelství Velryba 2006

Kouzelné zrcadlo je kniha, která v sobě spojuje učebnici a čítanku. K výkladu je vždy připojena ukázka (či několik ukázek), obsahuje též úkoly, úvahy, názory. Pro každý ročník je určen jeden svazek. V prvním dílu s názvem *Od Gilgameše k Harlekýnovi* je bibli věnován poměrně velký prostor. Autor zmiňuje její význam „není jen vzácnou památkou, ale nedílnou součástí evropské kultury“.¹¹⁸ Vymezuje dobu, ve které texty vznikaly, píše o významných překladech a vysvětluje pojmy jako Tanach, Tóra. Upozorňuje též na rozmanitost literárních forem Starého zákona, které se snaží podtrhnout i výběrem ukázek. Neobjevíme sice ukázkou z Žalmů, z lyriky ovšem nechybí Píseň písní. Vypsáno je Desatero, s kterým se naopak v jiných čítankách až na výjimky nesetkáváme. Stručně je zmíněn počátek světa, větší místo je věnováno příběhu obětování Izáka.

Jsem přesvědčena o tom, že příběh o Abrahámovi a obětování Izáka je na porozumění náročný. Na jedné straně zde stojí poslušnost Bohu a na straně druhé zase láska k jedinému synu, kterého má vlastní otec připravit o život. Bůh se v této otázce může jevit jako naprosto nemilosrdný pokušitel. V optice pohledu víry v Boha je možná interpretace, kterou poskytuje například biblista docent Hřebík ve svém článku *Bůh otce Abraháma Bůh, Otec Ježíše Krista* v časopisu Posel z Budče z roku 2000. Již z názvu je patrná paralela mezi vztahem Abraháma a Izáka a vztahem Ježíše a Boha. Pokud bych učila podle této učebnice, autor by mne postavil před těžký oříšek, jak pracovat s textem. Nevím, zda bylo účelem poukázat na Boha v Starém zákoně jako na nemilosrdného soudce a postavit do protikladu k Bohu novozákonnímu, bála bych se však přílišného zkreslení na základě jedné ukázky.

¹¹⁸ BLAŽKE, Jaroslav. *Kouzelné zrcadlo literatury*. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 1998, s. 14. ISBN 80710816121.

Při výběru ukázek z Nového zákona je viditelná snaha upozornit na posun v myšlení mezi Starým a Novým zákonem – již ne „oko za oko, zub za zub“, ale „kdo tě uhodí do jedné tváře, nastav mu druhou“. Jsou vybrána podobenství – o rozséváči, dvou stavitelích. Ukázky jako Bohatý mladík nebo O majetku následně prezentují vztah Ježíše k bohatství. Ze života Ježíše je vybrána ukázka o ukřižování. Z listů je vybrána ukázka z 1. listu Korintským hovořící o lásce. Ve výběru textů je cítit snaha nejen seznámit s osobou a životem Ježíše, jak bývá v některých čítankách, ale také postihnout základní myšlenky Nového zákona.

Blažke se též věnuje Talmudu a uvádí z něj ukázky – v jiných čítankách se mi ukázku z Talmudu nepodařilo dohledat.

K ukázkám jsou pak vybrány texty názorů a úvah, jsem přesvědčená, že podtrhují aktuálnost myšlenek a otvírají prostor k dalšímu přemýšlení. Doplněn je také seznam úkolů k ukázkám a výkladu. Otázky se opět snaží dovést žáka k uchopení některých základních myšlenek, které úryvky sdělují či naznačují.

10. 2. Michaela Horáková, Lubor Kysučan – Literatura I.

Scientia 2000

Tato řada obsahuje vždy jeden svazek s podtitulem výklad, interpretace, literární teorie a druhý svazek – výběr z textů, interpretace, literární teorie. Výklad k biblí se zde opírá především o holá fakta – Starý i Nový zákon jsou zde stručně popsány, z čeho se skládají, k některým knihám je uvedena krátká charakteristika, vysvětluje se též slovo apokryf. Poměrně podrobně informuje o překladech bible. Na konci kapitoly je zmíněno, že bible je inspiračním zdrojem nejen pro literaturu, ale i pro výtvarné umění nebo kinematografii.

Jak ve výkladu, tak ve výběru z textů je místo věnováno také biblické frazeologii.

Z výběru textů bych ráda poukázala na několik zajímavých a netypických věcí. Ukázky jsou často pouze dva tři verše a následuje výčet kapitol, popřípadě i veršů, v kterých se v heslech naznačuje, co se v příběhu děje dále. Osobně mi tento způsob práce s biblickými úryvky nevyhovuje. Ačkoliv myšlenky veršů jsou nosné, jsou vytrženy z celkového kontextu a dle mého názoru jdou autoři spíše po obsahu než po myšlenkách, které však při výuce bible považuji za podstatné. Pro některé žáky však tento způsob práce může být zajímavý. S žáky lze diskutovat o tom, proč autor čítanky vybral právě tento verš, poskytnout jim plný text úryvku a vyzvat je k tomu, aby vybrali jiný, jenž jim také přijde nosný. Umět pracovat s krátkými výstižnými úryvky je umění, kterému by se žáci gymnázia též měli naučit.

Delší souvislejší text je až u ukázky z evangelií, je v něm kladen důraz na překlady. Vedle sebe je postaven nejprve úryvek z Bible kralické a z ekumenického překladu a následně ukázka ze Svatováclavské bible a opět z ekumenického vydání. Myslím si, že toto srovnání je zajímavý nápad a dobře dokumentuje samotný vývoj jazyka i nutnost jazykové aktualizace textů.

Výše zmíněné kratičké ukázky jsou z Bible kralické. Ačkoliv význam Kralické bible je veliký a jazyk tohoto překladu bezesporu pozoruhodný a krásný, nemyslím si, že by bylo vhodné volit právě tento překlad. Raději bych volila jazyk pro žáky prvního ročníku srozumitelnější, pochopitelnější, který by i spíše vedl k chápání bible jako díla, které nepatří jen minulosti.

10. 3. Jiří Novotný – Literatura v souvislostech I.

Fraus 2010

První díl této řady nese název od *Hieroglyfů ke kalamári aneb Od starověku k osvícenství*. Jedná se o učebnici, ke které je připojena elektronická čítanka na CD. Bibli se učebnice věnuje především v kapitole Hebrejská literatura a jen kratičce při zmínce o křesťanství v kapitole Středověká literární tvorba v Evropě (8. – 15. století).

V kapitole o hebrejské literatuře se dozvídáme základní informace o Tenachu (Starém zákoně) a Talmudu. Je s podivem, že jsou více zmiňovány historické události (ovládnutí Palestiny Římany, přítomnosti židů v Čechách, postavení židů ve společnosti) než samotná bible jako literární, popřípadě filozofické a náboženské dílo. V jako jedné z mála učebnic zde nezaznívá nic o bibli jako inspiračním zdroji pro další doby, nic o mostu mezi starověkou a středověkou literaturou.

Jedna z věcí, která mne v učebnici překvapila, byl výběr úryvku. První úryvek je z díla Bruna z Querfurtu – Život sv. Vojtěcha, na který navazuje popsání postavení židů ve společnosti a následně úryvek z knihy Mezi proudy Aloise Jiráska.

K tomuto zvláštnímu výběru se vztahuje též slovníček tří pojmů – pogrom, hilsneriáda, holocaust. Přičemž slovo holocaust zde není vysvětlováno ve svém původním významu – celopal, druh náboženské oběti, při které je obětované zvíře celé spáleno, ale ve smyslu „šoa“ (hebrejsky katastrofa) – systematického vyvražďování Židů za 2. sv. války, což je samozřejmě také pravdivé, avšak tato etymologie by vzhledem k probírání hebrejské literatury též mohla zaznít. Texty zajisté patří k židovství, ale na jejich úkor v učebnici nezbylo místo pro úryvek z bible či podrobnější zmínku o Novém zákonu.

O Novém zákoně se v samotné učebnici nedočtete téměř nic. Situaci zachraňuje čítanka, v které se žáci mohou dozvědět o dělení bible – Starého i Nového zákona, dokonce se seznámí s pojmem synoptická evangelia. Odstavec je věnován překladům a je možnost překliknout do jiné záložky a dočíst se více o Bibli kralické. Pod článkem o bibli jsou úkoly – jeden z nich se ptá na biblickou frazeologii, další se zaměřují například na bibli jako inspirační zdroj.

Ukázek ze Starého zákona je poměrně velké množství, většina je vybrána z ekumenického překladu. K Písni písní se vztahuje úkol zanesený rovnou v učebnici – „*Přečtěte si úryvek z Písně písní. Čím ovlivňuje tato skladba vaše původní představy o biblických textech?*“¹¹⁹ Píseň písní je v čítance jak ve znění Bible kralické, tak ve znění ekumenického překladu. Další úkoly jsou uvedeny v čítance a vedou především ke komparaci těchto dvou textů. Některé z úkolů mi však nepřijsou příliš vhodné, například: *Píseň písní je o lásce – o tom, jak ji pojímá křesťanské náboženství. Zjistěte, jak se staví k lásce muže a ženy. Jak se takto pojímaná láska slučuje s moderním myšlením?* Myslím si, že tato otázka může být velmi nepříjemná pro žáky, kteří jsou křesťany. Je možné, že v dobře fungující třídě a za dobrého vedení povede k plodné diskuzi, avšak tato pravděpodobnost je nízká. Obvykle je postoj většinové společnosti ke křesťanskému náboženství poměrně odmítavý a zvláště podobné otázky vedou ke zveličování křesťanské upjatosti.

Co se týče ukázek z Nového zákona, podařilo se mi dohledat pouze úryvky ze tří evangelií – Matouš, Marek, Lukáš, zcela vynechány jsou epištoly a Zjevení Janovo.

Nad touto učebnicí a elektronickou čítankou sedím s ohledem na téma bible v rozpacích. Text v učebnici mi nepřijsou vhodně doplněny ukázkami, a pokud by nebylo elektronické čítanky, přišel by mi nedostačující. Jistě by bylo možné text lépe strukturovat, lépe rozvrhnout, co dát do čítanky, co do učebnice.

Čítanka poskytuje poměrně široké množství ukázek s úkoly. Nejsem si však jistá, že tento výběr umožňuje postihnout zásadní myšlenky (jako tomu bylo například u Blažkeho). Na druhou stranu je nutno ocenit tzv. komparativní texty, které se nabízejí při čtení úryvků (například apokryfy od Karla Čapka – *Pilátův večer* – nebo *Ztracený ráj* od Johna Milтона a mnohé další). Tyto komparativní texty poukazují na to, jak bible silně ovlivňovala mnohé autory a byla jim zdrojem inspirace.

¹¹⁹ NOVOTNÝ, Jiří. *Literatura v souvislostech: literatura pro střední školy: učebnice elektronická čítanka*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2010, s. 14. ISBN 978-807-2387-830.

Dobrý doplněk je též odkaz v elektronické čítance na stránky Biblické společnosti.

10. 4. Věra Martínková – Literatura 1

Tripolia 2000

Poměrně často používaným materiálem jsou učebnice a čítanky od Věry Martínkové, které vydalo v roce 2000 nakladatelství Tripolia (dnes spadající pod nakladatelství Fraus). Řadě se pak dostalo dalšího vydání v druhé polovině prvního desetiletí 21. století.

Věra Martínková se v učebnici odděleně věnuje nejprve Starému zákonu a o několik stran dále Zákonu novému.

Starý zákon nalezneme v kapitole – Starověké mimoevropské civilizace – Hebrejci.

Podává nejprve obecné informace o Hebrejcích a následně se věnuje hebrejské literatuře – Starému zákonu: z jakých knih se skládá, kdy vznikl, z jaké doby máme dochovány zlomky Starého zákona. Vyzdvihuje hebrejskou literaturu jako most mezi starými civilizacemi Předního východu a Evropy a podtrhuje její vliv na evropsko-americkou civilizaci a umění.

O Novém zákonu se zmiňuje v rámci kapitoly Římské impérium. Pojednává o osobě Ježíše Krista a evangeliích – kdy vznikala, že nejsou přesným záznamem, ale spíše vyznáním víry.

Čítanka k této učebnici nabízí poměrně velkou zásobu ukázek, pomocí níž se snaží zachytit pestrost žánrů. V čítance jsou také doplněny informace, které v učebnici nezazněly, například kolik knih tvoří Starý zákon nebo co to je evangelium.

Jsem přesvědčena, že počet ukázek a jejich výběr poskytuje učiteli prostor pracovat dle svých představ. Nejsem si však jistá vhodností probírání bible ve dvou částech. Například ukázky z Nového zákona jsou v čítance až pod středověkou literaturou. Myslím si, že toto rozdělení neumožňuje dostatečnou možnost komparace a následné interpretace posunu v myšlenkách Starého a Nového zákona. Látka navíc nemusí vyznít uceleně, ačkoliv má rozdělení samozřejmě svou logiku.

10. 5. Vladimír Prokop – Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století

O.K.-Soft 2008

Podrobněji se biblí zabývají poměrně oblíbená středoškolská skripta Vladimíra Prokopa – *Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století*. O jejich stále oblíbenosti svědčí i nová vydání. Ke skriptům existuje též čítanka. Vladimír Prokop považuje bibli za „nejvýznamnější dílo světového kulturního dědictví“.¹²⁰ Učebnice podává na jednom místě informace o Starém i Novém zákonu – kdy vznikly, kde vznikly, jaké rukopisy se dochovaly. Uvádí však i překlady – Septuagintu, Vulgátu i překlady do češtiny a zmiňuje též ekumenický překlad. Pracuje s dělením bible a osvětluje také, co jsou to apokryfy a co je kánon. Vyjmenovává příběhy, které by dle Prokopova názoru měli žáci znát (příběh Adama a Evy, Kaina a Ábela, Noa, stavbu babylonské věže, příběh Abrahama a Izáka, Jákoba, Josefa, Mojžíše, příběh o Sodomě a Gomoře a samozřejmě příběh Ježíše).

V čítance nalezneme dvě ukázky ze Starého zákona – o Izákovi a Jákobovi a o Jákobových ženách. Z Nového zákona pak tři ukázky: zatčení a soud, ukřižování, vzkříšení, převyprávěné J. Sokolem. Po nich vždy následují otázky a náměty k diskuzi. Zaujme například otázka zjišťující názor na slavné filmové parodie ze života Ježíše (*Život podle Briana*) či otázka toponomastická – *Znáte nějaká místa v Česku, jejichž pojmenování má biblický původ?*¹²¹

Jedná se o přehledná skripta, která umožňují utřídění informací a pochopení struktury bible. Výběr ukázek nedemonstruje žánrovou šíři, ale otázky a náměty jsou zajímavé a mohou žáky zaujmout.

10. 6. Josef Soukal – Literatura pro 1. ročník gymnázií

SPN 2001

Učebnice pojednává o hebrejské literatuře a křesťanství na čtyřech stranách. Ze souvislého textu se čtenář dovídá, z jakých hlavní částí se skládá Starý i Nový zákon. Vznik jednotlivých knih je dáván do souvislosti s historií. V učebnici je zařazen úryvek od Ericha Fromma, v kterém autor vyznává, že ačkoliv není teista,

¹²⁰ PROKOP, Vladimír. *Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století, aneb Od Mezopotámie po naše národní obrození: (pro výuku v 1. ročníku středních škol)*. 1. vyd. Sokolov: O.K.-Soft, 2003, s. 9.

¹²¹ PROKOP, Vladimír. *Čítanka k Dějinám literatury od starověku do počátku 19. století*. Sokolov: O.K.-Soft, 2003, s. 8.

je pro něj bible neobyčejnou knihou. Z výběru ukázky je cítit snaha přiblížit bibli i studentům, kteří jsou nevěřící a k bibli přistupují čistě jako k náboženskému dílu.

Drobným písmem jsou uvedena díla autorů, kteří se biblí inspirovali (například: Thomas Mann: *Josef a jeho bratři*, Michail Bulgakov: *Mistr a Markétka*).

Čítanka nenabízí velké množství ukázek, avšak velmi dbá na intertextovost, a tak ke čtení z bible vybírá ukázku, která se v biblické předloze inspirovala (*Nejkrásnější krajina* od Jiřího Suchého je postavena vedle Písně písní), anebo jen zařazuje ukázky, které intertextově na bibli navazují (ukázky: Karel Kryl – *Salome*, Karel Čapek – *O pěti chlebích*, Bedřich Fučík a Jindřich Pokorný – *Velbloud uchem jehly* a další).

Jako jediná z čítanek, které jsem měla v ruce, pracuje s biblickými adaptacemi. Příběh o Jonášovi je převyprávěn Eduardem Petiškou, narození Ježíše Krista z Nového zákona zase Ivanem Olbrachtem. Dvě kratičké ukázky jsou z ekumenického překladu. Jsem přesvědčena o tom, že gymnaziální student by měl být schopný porozumět ekumenickému textu bible, ale zařazení adaptací hodnotím kladně. Je možné pracovat s adaptací v komparaci s ekumenickým textem, diskutovat s žáky o jejich názoru na adaptace atd.

Výběr ukázek je zajímavý a žáky pravděpodobně zaujme. Osobně však postrádám větší žánrovou pestrost.

10. 7. Kol. autorů – Literatura pro 1. ročník středních škol

Didaktis 2008

Při pohledu na první stránku kapitoly v učebnici s názvem Syropalestina jsem získala pocit, že listuji učebnicí dějepisu. Nejprve jsou studenti seznámeni se syropalestinským prostředím, je zde zmínka o malířství, architektuře, dokonce i hudbě, nechybí ani časová osa s významnými událostmi (usazování Izraelitů, pád Jeruzaléma atd.). Odstavec se také zabývá fénickým písmem a literaturou.

Druhá strana se již věnuje bibli (a připomene kratičce literaturu aramejskou). Autoři poukazují na to, že znalost bible patří k základům vzdělání a všeobecnému kulturnímu přehledu. Zároveň uvádějí také tu skutečnost, že bývá spolu s antickou kulturou považována za nejvýznamnější pramen umělecké inspirace.

Student se dozví, z kolika knih je bible složena, některé jsou též jmenovány, zatajeny mu nezůstanou ani překlady. Autoři zmiňují Septuagintu, Vulgátu a též

překlady do češtiny (Cyrila a Metoděje, Drážďansko-leskovickou bibli a Bibli kralickou).

Studenti jsou též upozorněni na novodobé adaptace, popřípadě díla biblí inspirovaná – film *Umučení* od Mela Gibsona a kniha *Šifra mistra Leonarda* od Dana Browna.

V pracovním listu je kapitole Syropalestina věnována dvoustrana. Úkoly i úryvky jsou pestré: studenti čtou úryvek o Šalamounovi, ale také text o kulturním dosahu bible. Rozhodují, zda tvrzení na základě přečteného textu odpovídají skutečnosti. Třídí si informace o jednotlivých náboženstvích, určují, zda uvedené knihy jsou součástí Nového zákona či ne. Některé úkoly se zaměřují na realie Syropalestiny. Úkoly se mi poměrně líbí, svou různorodostí mohou žáky zaujmout. Přijde mi však, že pracují s malým množstvím ukázek z bible – nalezneme vlastně jen úryvek o Šalamounovi a jeden z evangelia. Celkově je zaměření učebnice a čítanky velmi široké, jsou zde silné mezipředmětové vazby s dějepisem, zeměpisem a částečně také se základy společenských věd, což je skvělé, ale nejsem si jistá, zda takto silné propojení již není na úkor výuky literatury.

10. 8. Hodnocení

Každá učebnice přistupuje k látce o biblí trochu jinak, některá dává do popředí jasné informace o díle (Horáková, Kysučan; Prokop), jiná jde více po myšlenkách (Blažke), další staví na intertextovosti (Soukal), jiná propojuje výklad o biblí s historií (Novotný). Každý si tedy může najít svou cestu, vyjít z učebnice, která mu více vyhovuje – i v případě, že ve škole pracuje s jednou, může hledat inspiraci v dalších.

Osobně mne nejvíce zaujalo *Kouzelné zrcadlo* Jaroslava Blažkeho, u kterého je patrná logická linka, kterou postupuje, smysl, který v biblí hledá, a snaha nejen obecně s dílem seznámit, ale podtrhnout některé myšlenky a jít pod povrch. Zaujal mne však i výběr ukázek v čítance Josefa Soukala, kam bych jistě sáhla pro inspiraci.

11. Průzkum mezi žáky a učiteli gymnázií

Aby modelové přípravy hodin literatury věnujících se bibli odpovídaly skutečným potřebám, rozhodla jsem se uspořádat a do práce zařadit „miniprůzkum“. Zaměřila jsem se na dvě oblasti – první pracuje s respondentem gymnaziálním učitelem, druhá se studentem gymnázia ve čtvrtém ročníku. Počet respondentů je poměrně nízký a není možné z dotazníku vyvozovat obecné závěry, přesto jsem přesvědčena, že získané informace jsou zajímavou sondou do učitelských i žákovských řad.

11. 1. Průzkum mezi učiteli

Dotazník pro učitele s názvem *Bible ve výuce literatury* vznikl z potřeby poodhalit situaci, jaká na gymnáziích kolem tématu bible v literatuře panuje. Cílem bylo zjistit, zda gymnaziální učitelé o bibli učí, v jakém ročníku a v rámci které kapitoly, jak se jim s tímto tématem pracuje, jaké materiály používají, s jakými problémy se potýkají a co by jim mohlo při výuce o bibli pomoci.

Ačkoliv rozbor učebnic a čítanek zařazený v této práci v kapitole 10 umožňuje nahlédnout na to, jak je na gymnáziích pojmáno téma bible, skutečnost může být odlišná. Dotazník tedy měl vyzkoumat, zda se učitelé při výuce bible opírají o učebnice, popřípadě o které, zda využívají čítanek nebo spíše preferují vlastní výběr ukázek. Dle odpovědí je pak možné usuzovat, nakolik je obsah učebnic směrodatný při pohledu na výuku bible.

Dotazník jsem šířila elektronickou i papírovou formou od února do září 2013. Pro představu do přílohy č. 4 vkládám jeho elektronickou podobu. S ohledem na vytíženost kantorů jsem chtěla volit především otázky uzavřené, tento typ otázek však nebyl vždy možný, zvláště v případech, pokud se dotazovaly na osobní názor nebo na cíle, konkrétní materiály. Velká část dotazů je tedy uzavřených případně s krátkým doplněním, zařazeny jsou však i poměrně početné otázky otevřené.

Prvních pět dotazů je obecných pro všechny učitele literatury – tážou se na jejich pohlaví, stáří, způsob výuky literatury, osobní vztah k bibli a na to, zda o bibli učí. V případě, že by některý z kantorů odpověděl záporně, následovala by poslední otázka – *Z jakého důvodu o bibli neučíte?* Po kladné odpovědi následují otázky zaměřující se na podrobnosti výuky bible.

Ačkoliv jsem oslovila poměrně vysoké množství kantorů pražských a kladenských gymnázií, gymnázia kralupského, libereckého a strašeckého, reagovalo pouze

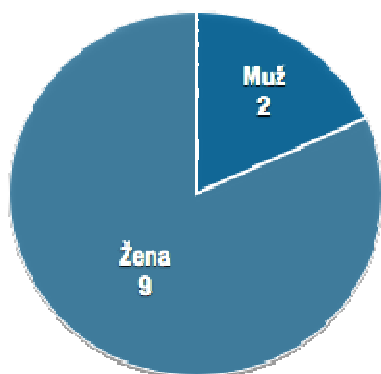
jedenáct učitelů. Bohužel jsem neobdržela vyplněný průzkum od učitelů z Gymnázia Jana Keplera, jejichž ŠVP v rámci této práce rozebírám.

Celkově jsem se setkala s tím, že učitelé jsou natolik zahlceni svou prací a přívalem mnoha dotazníků z různých stran, že nemají chuť je vyplňovat. Přesto soudím, že tento malý průzkum mezi učiteli je pro mou práci přínosem a poslouží jako inspirace při vytváření vzorových hodin.

Dále vkládám vyhodnocení, z něhož zároveň vyplývá i zadání. Jelikož počet respondentů byl poměrně nízký, cituji veškeré jejich odpovědi. Toto vyhodnocení je souhrnné, není z něj patrné, jaká odpověď patří kterému respondentovi – případné zájemce o tyto informace odkazují na tabulku v příloze č. 5, v které jsou k dohledání odpovědi jednotlivých učitelů. K vyhodnocení přikládám i svůj komentář (psaný kurzívou).

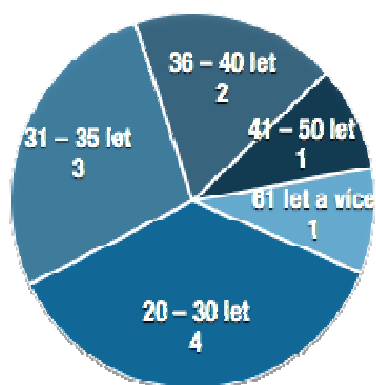
11. 1. 1. Vyhodnocení dotazníku pro učitele

1. Pohlaví

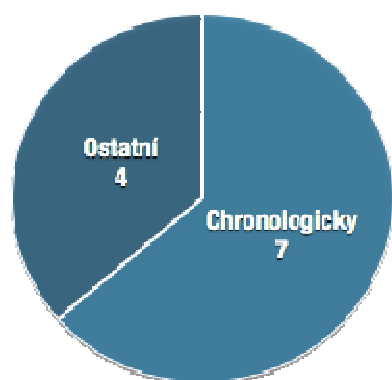
žena	9	82%
muž	2	18%

2. Věk

20 - 30 let	4	36%
31 - 35 let	3	27%
36 - 40 let	2	18%
41 - 50 let	1	9%
51 - 60 let	0	0%
61 let a více	1	9%

3. Jakým způsobem literaturu vyučujete?

Podle žánrů	0	0%
Chronologicky	7	64%
Jinak	4	36%

Jinak: tématicko – žánrově (3 odpovědi), na nižším gymnáziu žánrově, na vyšším gymnáziu chronologicky.

4. Jaký je váš osobní vztah k bibli?

- 1) *Neutrální, k bibli nemám osobní vztah, momentálně seznamuji své vlastní děti s příběhy o Ježíšovi.*
- 2) *Kladný.*
- 3) *Obdivný.*
- 4) *Kladný, zvláště k NZ.*
- 5) *Domnívám se, že bible měla obrovský vliv na literaturu a myšlení v Evropě, proto si hodně vysvětlujeme propojenosti a významy.*
- 6) *Literární a kulturní inspirace pro Evropu, základ křesťanství.*
- 7) *Četla jsem pouze vybrané ukázky, které předkládali vyučující na střední a vysoké škole.*
- 8) *Považuji bibli za velmi důležitou knihu, která tvoří základ myšlení nejen středověkých myslitelů. V literatuře na ni mnohé knihy odkazují či napodobují její kompozici či ji citují (např. Jméno růže, Božská komedie, ...). Považuji ji za důležitou i při výuce dějepisu. Žákům je proto třeba vysvětlit, jak důležitá výuka bible je a že není určená pouze věřícím (ve smyslu patřícím k nějaké církvi) lidem.*
- 9) *Kladný.*
- 10) *Velmi pozitivní.*

5. Učíte o bibli?

Ano	11	100%
Ne	0	0%

V první části dotazníku se dovídám o respondentech. S ohledem na strukturu českého školství není překvapivé, že většinou odpovídaly ženy. Vyplnili jej především mladší kantoři, ačkoliv jsem oslovila různé věkové kategorie.

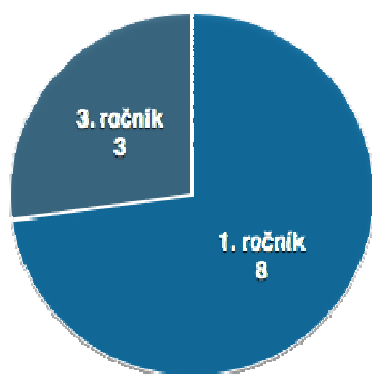
64 % dotázaných sdělilo, že literaturu vyučuje chronologicky. Odpověď: „na nižším gymnáziu žánrově, na vyšším gymnáziu chronologicky” by bylo možné zahrnout do odpovědi „chronologicky“. Další tři respondenti uvádějí, že literaturu učí tématicko-žánrově, všichni tři dotázání jsou z Gymnázia Na Zatlance. Je tedy patrné, že chronologická výuka převažuje.

Vztah kantorů k bibli je převážně kladný, pozitivní, pouze jeden učitel otázku nezodpověděl, jeden má vztah neutrální a z odpovědi „Četla jsem pouze vybrané ukázky, které předkládali vyučující na střední a vysoké škole” je možné vyvodit určitý nezájem o toto dílo.

Pozitivní zjištění je, že všichni kantorů o bibli učí. Nebylo tedy zapotřebí zapojit otázku – proč o bibli neučíte.

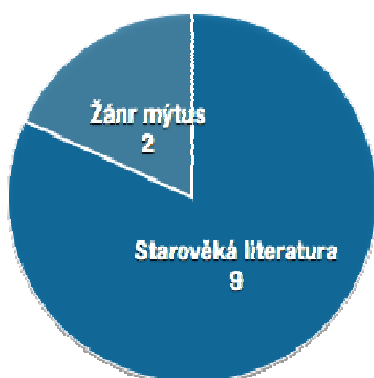
Podrobnosti o výuce

6. V kterém ročníku učíte o bibli?

1. ročník	8	73%
2. ročník	0	0%
3. ročník	3	27%
4. ročník	0	0%

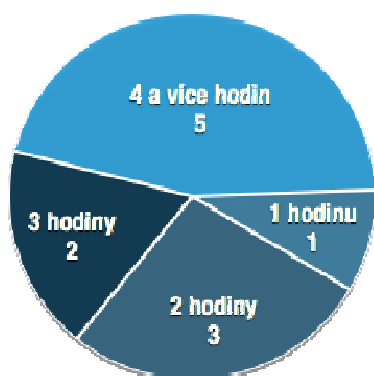
7. V rámci které kapitoly bibli probíráte?

Starověká literatura	9	82%
Žánr mýtus	2	18%
Jiné	0	0%

Otázky č. 6 a č. 7 korespondují s otázkou č. 3. Ti, kteří učí literaturu chronologicky, probírají bibli v prvním ročníku, v rámci kapitoly starověká literatura. Nesoulad panuje pouze v tom, že jeden z respondentů, kteří probírají bibli ve třetím ročníku, zařadil bibli do kapitoly starověká literatura nikoliv do kapitoly mýtus. Dotazník tedy potvrzuje, že s tématem bible se žáci setkávají nejčastěji již ve věku 16 let, tedy v době, kdy toto téma pro ně může být poměrně náročné.

8. Kolik vyučovacích hodin tématu věnujete?

Méně než 1	0	0%
1	1	9%
2	3	27%
3	2	18%
4 a více	5	45%

Překvapilo mě, jak vysoký počet hodin učitelé výuce bible věnují. Číslo ovlivnila skutečnost, že dotazník vyplnili tři kantoři z Gymnázia Na Zatlance, které na bibli, jak jsem poznamenala v kapitole Bible a ŠVP, zaměřuje velkou pozornost. Avšak i tak minimálně další dva pedagogové bibli vyučují přes 4 hodiny a ani ostatní učitelé neuváděli mnou předpokládanou jednu hodinu.

9. Proč by se žáci měli o bibli v hodinách literatury učit?

- 1) Alespoň uslyší také něco o duchovních věcech, že je třeba něco jako duše, spása a hřích, správný život. Je to zásadní kniha naší kultury, má i literární kvality.
- 2) Základní kniha křesťanství, dějiny Židů.
- 3) Je základem nejenom množství literárních žánrů, ale velmi zajímavým „textem“, ve kterém mohou hledat odpovědi na nejrůznější otázky.
- 4) Je to kniha, na níž byla vystavěna společnost. Žijeme v křesťanské společnosti.
- 5) Setkání s duchovní literaturou, pochopení myšlení a jeho vývoje na území Evropy.
- 6) Jsou v ní kořeny evropského myšlení, literatury, mytologie, mystiky a náboženství. Slovy Ericha Auerbacha – je to jediná kniha, kde je stvoření světa i jeho konec.
- 7) Jedna ze základních knih světové literatury.
- 8) Protože tvoří základ navazujícího středověkého písemnictví. Protože o ní věděl každý středověký člověk. Protože se podle ní snažili lidé žít. Protože byla a je Knihou knih.

V odpovědích učitelé shrnují své názory na to, proč bibli zařadit do hodin literatury. Zdůrazňuje se především, že je to kniha, která tvoří kulturní kořeny a na kterou se navazuje – kulturně, literárně, myšlenkově. Někteří upozorňují i na to, že je podstatné, aby se žáci setkávali s duchovní literaturou. Někteří kantoři nechávali tuto otázku bez odpovědi. Je pravděpodobné, že se jim nechtělo vypisovat odpověď na otevřenou otázku, nepředpokládám, že by na ni nedokázali odpovědět.

10. Jaké cíle si při výuce o bibli stanovujete?

- 1) *Pochopit význam těchto textů – souvislost SZ a NZ. Seznámení s jednotlivými příběhy.*
- 2) *Setkání s biblí. Seznámení s její literární stránkou. Přemýšlení o tématech, která nastoluje.*
- 3) *Seznámit nevěřící studenty s příběhy i dalším obsahem bible.*
- 4) *Základní přehled o jménech, příbězích. Symbolika křesťanského mysticismu, legend, jmen. Exegeze.*
- 5) *Žák pozná kompozici bible, její členění a rozdělení, přečte ukázkou jak ze Starého zákona, tak z Nového zákona, žák si uvědomí, že některé biblické příběhy již zná, a dá si je do kontextu biblických textů, žák analyzuje vybrané příběhy.*
- 6) *Rozlišení Starého a Nového zákona, pochopení jednotlivých částí, odkaz k dnešku.*
- 7) *Vysvětlit podstatu učení judaismu a křesťanství, neopomenout ani žánrové a historické souvislosti.*
- 8) *Pochopení významu bible jako díla historického, liturgického, právního i literárního.*
- 9) *Viz otázka č. 9.*

Z odpovědí lze usuzovat, že většině učitelů záleží na tom, aby se žák seznámil s biblickými příběhy, uvědomil si základní dělení bible a její historický a literární význam.

11. Které materiály používáte při výuce o bibli?

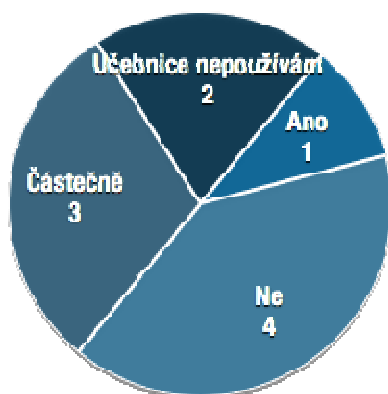
Učebnici	5	20%
Čítanku	6	24%
Vlastnoručně vybrané texty	6	24%
Audio nahrávku	3	12%
Video nahrávku	2	8%
Ostatní	3	12%

Ostatní: obrazy zachycující příběhy Starého a Nového zákona, Bible pro děti, Ppt prezentaci.

Vypište prosím konkrétní materiály:

- 1) *Literatura v kostce, Zrcadlo literatury.*
- 2) *Zápisky od Mrtvého moře, Kumránské svitky.*
- 3) *Blažkeho Kouzelné zrcadlo, pracuji také s ekumenickým překladem.*
- 4) *Učebnice – Prokop, čítanka – Sochrová, Čítanka k literatuře v kostce.*
- 5) *Kouzelné zrcadlo, pracuji také s vlastnoručně vybranými ukázkami. Literatura pro 1. ročník, Čítanka k literatuře v kostce.*
- 6) *Bible – vybrané texty (ze SZ: Stvoření, Adam a Eva, Kain a Ábel, Abraham, Izák, Jákob, Josef; z NZ evangelia a podobností) – čítanka SPN. Audionahrávky: Bible (převyprávěné příběhy, celkem 5 CD), evangelia – videonahrávka: Genesis, muzikál Ježíš (žáci možná znají).*
- 7) *Odborné knihy zabývající se biblí, žádné učebnice ani čítanky.*

12. Vyhovuje vám, jak mají učebnice zpracovány látku o biblí?

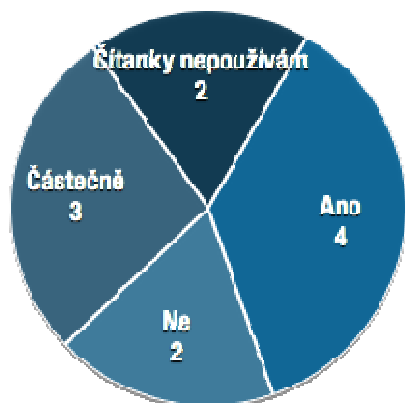

Ano	1	10%
Ne	4	40%
Částečně	3	30%
Učebnice nepoužívám	2	20%

Vysvětlete prosím, proč ano, ne, částečně.

- 1) *Učebnici používám pouze pro sebe – pro zopakování tématu.*
- 2) *Nevystihuje vždy podstatu.*
- 3) *V učebnici jsou uvedeny základní údaje. Učebnici používají ale hlavně žáci, kteří nejsou ve škole nebo si nedělají poznámky v hodině. Mám raději převyprávěné texty, např. v Biblických příbězích nebo v Bibli pro děti.*
- 4) *Přehlednost, úplnost informací.*
- 5) *Zcela chybí aspekt literární teorie – bible jako zdroj/zrod literárních žánrů. Jakýkoli přesah co do poslání bible jako takové, proč byla psána atd.*
- 6) *Většinou se o biblí mluví jen v úzkém kontextu literárním, není vnímána její výjimečná kulturní i náboženská hodnota pro naši společnost. Navíc je tabu vnímání bible jako zásadního náboženského dokumentu.*
- 7) *Vybrané texty sledují mé pojetí a můj pohled na tak složitý a strukturovaný text, jakým je bible.*

13. Vyhovuje vám, jaké ukázky z bible čítanky poskytují?

Ano	4	36%
Ne	2	18%
Částečně	3	27%
Čítanky nepoužívám	2	18%

Vysvětlete prosím, proč ano, ne, částečně.

- 1) Čítanky často vybírají všeobecné ničím nezajímavé ukázky, které nevystihují jak zajímavost a smysl bible, tak ničím žáky ke čtení nepřitahují.
- 2) Studenti jim většinou nerozumí, jak jsem psala, mám raději převyprávěné texty, např. v Biblických příbězích nebo v Bibli pro děti.
- 3) Blažke poskytuje průřez všemi typy žánrů.
- 4) Vybrány základní ukázky, známé texty i pro neznalé bible.
- 5) Text mi sice nemusí být blízký, ale uvítám k němu komentář, pokud je alespoň trochu kvalitní.
- 6) V čítance SPN se objevují různé biblické příběhy i odkazy na ně (např. Čapkovy Apokryfy atd.). Množství více než dostačující.
- 7) Vybrané texty sledují mé pojetí a můj pohled na tak složitý a strukturovaný text, jakým je bible.

Považuji za zajímavé zjištění, že učitelé používají ve stejné míře čítanky jako vlastnoručně vybrané texty. Tato skutečnost naznačuje, že všichni nejsou spokojeni s výběrem ukázek v čítance. To, že více než polovina dotázaných kantorů věnuje čas hledání vlastních ukázek, dosvědčuje, že si nad přípravami lámou hlavu a nespokojí se s tím, co poskytují čítanky. Ještě zajímavější ovšem je, že po učebnici sáhne pouze 5 dotázaných a jen jednomu vyhovuje, jak látku učebnice zpracovávají. Kantoři středních škol mají obecně volnou ruku ve výběru, přesto jim zpracování neseď. Učebnice jim tedy v jiných látkách může vyhovovat, zpracování bible však nepovažují za zdařilé. O něco lepší je situace s čítankami, tam jsou spokojeni čtyři z dotázaných, ale i tak se nejedná ani o polovinu oslovených.

14. S kterými konkrétními ukázkami pracujete při výuce bible?

- 1) Genesis, Píseň písní, Desatero.
- 2) Používala jsem ukázky podobenství z dětské bible.
- 3) Viz výše.

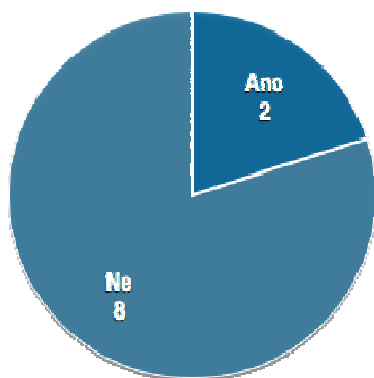
- 4) *List Korintským 13.*
- 5) *Adam a Eva, Mojžíš, Babylonská věž, Sodoma a Gomora, části evangelia, podobenství o staviteli, Píseň písni, Desatero, žalmy. Genesis, úryvky z NZ, Zjevení Janovo.*
- 6) *Adam a Eva, Noe, Mojžíš, Abrahám, žalmy, přísloví, Píseň písni.*
- 7) *Píseň písni, výtahy z evangelia, ukázky Pentateuchu, žalmy. Píseň písni, Nový Zákon, Genesis, Adam a Eva, Kain a Ábel, O potopě, stavba babylonské věže, osudy Mojžíše.*

Je zjevné a zajímavé, že učitelé preferují Starý zákon, někteří dokonce neuvádějí jedinou ukázkou z Nového zákona. Čítanky většinou věnují vyvážený prostor oběma částem bible, takže tento jev není způsoben jejich používáním. Z průzkumu mezi žáky vyplynulo, že Starý zákon je mezi nimi oblíbenější. Je tedy možné, že učitelé Starý zákon upřednostňují z důvodu oblíbenosti mezi žáky.

15. S kterými literárními adaptacemi bible pracujete?

- 1) *Film – Sedmá pečeť.*
- 2) *Olbracht – Biblické příběhy, Čapek – Apokryfy.*
- 3) *Prozatím žádné.*
- 4) *S těmi z čítanky (Olbracht, Čapek).*
- 5) *S žádnými.*
- 6) *Ivan Olbracht – Biblické příběhy, R. Bradford – Černošskej pánbůh a páni Izraeliti, Starej zákon a proroci.*
- 7) *Výjimečně – Durych, Olbracht.*

16. Čtou žáci část bible jako povinnou četbu?

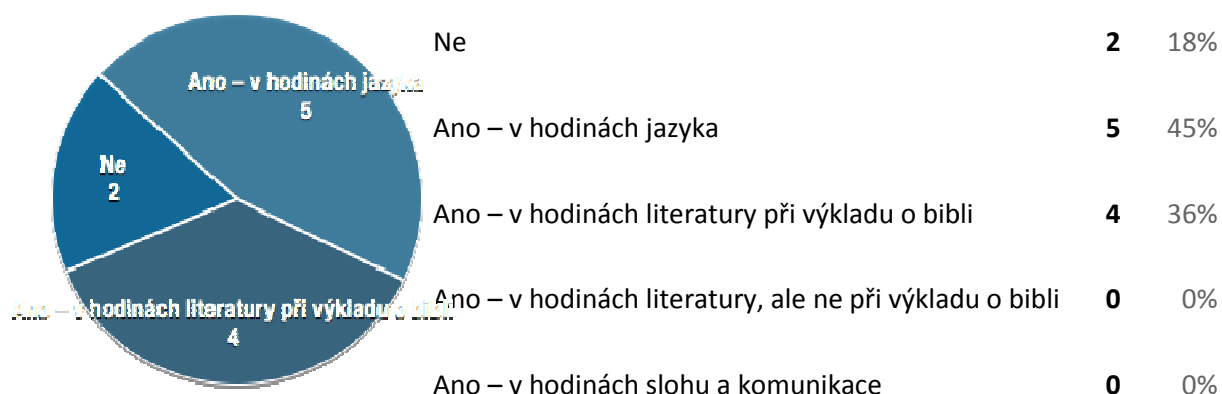
Ano 2 20%

Ne 8 80%

Které části?

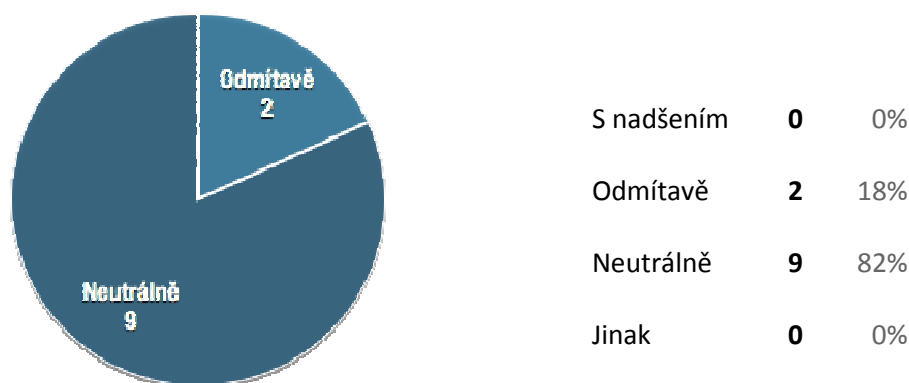
- 1) *SZ v podobě Biblických příběhů a NZ z dětské bible.*
- 2) *Olbracht – Biblické příběhy.*
- 3) *Ano i ne – je v doporučené četbě – mnozí si ji vyberou, mnozí ne. Ze SZ jsou zde první dvě knihy Mojžíšovy, z NZ evangelia.*

17. Pracujete v hodinách jazyka nebo literatury s biblickými frazémy

Pouze dva z dotázaných nepracují s biblickými frazémy. Pouze čtyři však v hodinách literatury, ostatní je nechávají spíše do hodin jazyka. Toto zjištění mě překvapilo, očekávala bych větší provázanost s literaturou.

18. Jak žáci k látce o bibli přistupují?

Většina učitelů tvrdí, že se setkávají s neutrálním přístupem k této látce. Pouze dva z dotázaných s negativním. Toto zjištění mi přijde zajímavé a poměrně pozitivní. Očekávala jsem, že učitelé budou mít s přístupem žáků více negativních zkušeností.

19. S jakými problémy se při výuce této látky setkáváte?

- 1) S velmi povrchní znalostí u sebe samé.
- 2) Nedokážou to plně pochopit. Zařazují proslov věřícího ve třídě. Nedostatek doprovodných materiálů.
- 3) S žádnými.

- 4) *I poměrně mladí žáci a studenti jsou plni předsudků, domnívám se plynoucích od rodičů a médií. Berou bibli jako knihu plnou neaktuálních dogmat, která už dávno nenese žádné poselství. Navíc drtivá většina žáků se s biblí nikdy nesetkala.*
- 5) *S motivací si bibli vybrat jako četbu a přečíst.*
- 6) *Většinou se žádnými. Vždy se snažím vysvětlit, že znalost bible je důležitá i pro nevěřící. Zůstáváme však hlavně u příběhů. I proto nenutím studenty do čtení originálu.*
- 7) *Pro patnáctileté studenty mnohdy obtížně uchopitelná látka.*
- 8) *Náročnost pochopení, pocit studentů, že myšlení je přežité.*

Tři z dotázaných upozorňují na to, že se jedná o látku těžce pochopitelnou nebo přinejmenším náročnou na pochopení. Ačkoliv bych očekávala, že se bude jednat o učitele, kteří učí látku v prvním ročníku, je mezi nimi i kantorka, která zařazuje výuku až do třetího ročníku. Je tedy patrné, že látka může být považována za náročnou i v pozdějším věku studentů. Učitelé se také potýkají s tím, že žáci chápou myšlení jako přežité, „plné neaktuálních dogmat“. Jsem přesvědčená o tom, že dovést žáky k tomu, že některé myšlenky obsažené v bibli jsou živé i dnes, je velmi náročný, ale zároveň podstatný úkol kantora.

20. Co by vám mohlo při výuce o bibli pomoci, co byste uvítal(a)?

- 1) *Semináře – jak hovořit a probírat dané téma ve škole, jak ho celkově uchopit.*
- 2) *Aby se stala tématem většiny předmětů včetně literatury, byla vnímána jako výjimečná kniha plná hodnot, které tato společnost uznává.*
- 3) *Jsem spokojená, chodila jsem na semináře profesora Fundy, takže mé znalosti jsou dostačující.*
- 4) *Nedostatek doprovodných materiálů.*

Mrzí mne, že většina respondentů nechala tuto otázku nezodpovězenou. Náměty učitelů mohly být dobrou inspirací pro praktickou část diplomové práce. Jsem však přesvědčená o tom, že nejen začínající učitelé ocení nápady na činnosti v hodinách věnujících se bibli či pracovní listy k tomuto tématu. Někteří též uvítají možnost urovnat si základní znalosti o bibli, díky nimž se mohou v hodinách cítit sebejistěji.

11. 1. 2. Shrnutí průzkumu mezi učiteli

Z odpovědí pedagogů lze usuzovat, že většina z nich má k bibli pozitivní vztah, uvědomuje si její vliv na kulturu, důležitost pro vývoj literatury, a tak ani nepřekvapí, že všichni dotázaní o bibli učí.

Potvrdilo se mé tušení, že většina učitelů učí o biblí v 1. ročníku (výjimkou je Gymnázium Na Zatlance) v rámci starověké literatury. Ve svých přípravách bych se tedy měla zaměřit spíše na studenty prvních ročníků. Někteří pedagogové však při osobním rozhovoru zmínili, že pro žáky prvního ročníku je tato látka příliš obtížná, což také reflektují některé jejich odpovědi na otázku č. 19. To, že se jedná o látku pro žáky náročnou, by každý učitel měl mít na zřeteli při plánování výuky.

Osobně mě udivilo, jak vysoký počet hodin učitelé výuce bible věnují. Pokud jsem se ptala svých kolegů, bývalých spolužáků, známých, všichni vzpomínali, že bible byla opravdu okrajové téma, které se často nevyučovalo ani jednu hodinu. V mém miniprůzkumu však pět pedagogů uvedlo, že biblí zařazují do 4 a více vyučovacích hodin. Je pravda, že toto číslo ovlivnila skutečnost, že dotazník vyplnili tři kantoři z Gymnázia Na Zatlance, které na biblí, jak jsem poznamenala v kapitole Bible a ŠVP, zaměřuje velkou pozornost. Avšak i tak minimálně další dva pedagogové biblí věnují přes 4 hodiny a ani ostatní učitelé neuváděli mnou předpokládanou jednu hodinu. Toto zjištění bylo pro mne příjemným překvapením, a proto si také sama dovoluji výuku bible rozplánovat do pěti příprav.

Zajímavé bylo v průzkumu sledovat, s jakými materiály (učebnicemi, čítankami, adaptacemi) kantoři pracují a jak je hodnotí. Udivila mne celkem vysoká nespokojenost se zpracováním učebnic i s výběrem ukázek v čítankách. Také jsem neočekávala, že tolik kantorů si samo vybírá texty. Při plánování hodin se na základě těchto informací rovněž pustím do vlastního výběru ukázek.

Velmi mne zajímalo, jak z pohledu kantora reagují žáci na látku o biblí, 18 % dotázaných uvedlo, že odmítavě, zbylých 82 % vidí vztah žáků k tomuto dílu jako neutrální. Toto zjištění je nad mé očekávání pozitivní.

Tento malý průzkum mi pomohl poznat pohled učitelů na tuto látku, potvrdil některá má očekávání, jiná zase usměrnil či vyvrátil. S informacemi získanými v průzkumu mohu lépe přistoupit k plánování hodin.

11. 2. Průzkum mezi žáky

Druhý dotazník se zaměřil na žáky gymnázia. Obsahuje devět otázek povětšinou uzavřených, avšak vyžadujících vysvětlení, proč žáci volili tu kterou možnost. Menší část otázek je otevřená. První část zjišťuje, zda se žáci o bibli na gymnáziu učili a zda je způsob výuky oslovil. Dále jsou zařazeny otázky na vztah a postoj studentů k biblí – zda ji chápou jako dílo aktuální a jaký je jejich názor na tuto knihu. Poté jsem položila otázky na základní znalosti o biblí. Poslední úkol zkoumal, umí-li žáci odhalit původ biblických frazémů a vysvětlit je.

Jako respondenty jsem zvolila studenty čtvrtých ročníků. Ačkoliv se bible obvykle probírá v prvním ročníku, věděla jsem, že na Gymnáziu Na Zatlance spadá výuka o ní až do třetího ročníku, a tak jsem chtěla mít jistotu, že tuto látku mají žáci absolvovanou. Zároveň se jedná o žáky před maturitou, u nichž můžeme očekávat již obecné znalosti a větší přehled.

Průzkumu se zúčastnily čtvrté ročníky těchto škol:

- pražské Gymnázium Na Zatlance (23 respondentů),
- Gymnázium Kladno (15 respondentů),
- Sportovní gymnázium Kladno (17 respondentů),
- liberecké Gymnázium F. X. Šaldy (16 respondentů),
- novostrašecké Gymnázium J. A. Komenského (25 respondentů).

V případě pražského gymnázia a Sportovního gymnázia Kladno neodpovídala na dotazník jedna třída, ale průřez čtvrtými ročníky, avšak vím to pouze od učitelů, kteří jim dotazníky zadávali, studenti často vyplnili pouze ročník (třidu ne), a proto nevím přesné počty žáků v jednotlivých třídách.

Gymnázium Kladno a Gymnázium Na Zatlance jsem vybrala z toho důvodu, že rozebírám v kapitole 9. 2. jejich ŠVP, a proto mne zajímalo, jaký je postoj studentů k biblí a kolik toho o ní vědí. Bohužel se mi nepodařilo získat odpovědi z Gymnázia Jana Keplera, jejichž ŠVP taktéž rozebírám. Další tři gymnázia jsem zařadila, abych rozšířila počet respondentů, a také mne zajímalo, jak se bude lišit v jednotlivých městech přístup žáků k látce, zda například některé z dalších gymnázií bude pracovat s touto látkou v jiném než prvním ročníku. V případě, že bych v průzkumu totiž ponechala jen Gymnázium Kladno a Gymnázium Na Zatlance, přišel by mi průzkum zkreslující, a to především z toho důvodu, že Gymnázium Na Zatlance věnuje tématu bible mimořádnou pozornost.

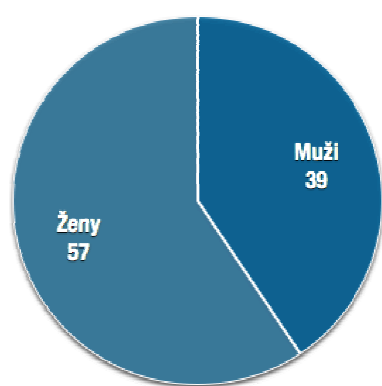
Dotazníky byly pouze v papírové podobě a zadával je vždy kantor v dané třídě. Do záhlaví dotazníku jsem proto přidala krátký text, který jej uvedl a žádal studenty o spolupráci. Dotazník zařazuji jako přílohu č. 6.

Na toto místo přikládám vyhodnocení s krátkým komentářem.

11. 2. 1. Vyhodnocení dotazníku

Počet respondentů: 96 žáků z 5 různých škol, 9 různých tříd

Pohlaví:

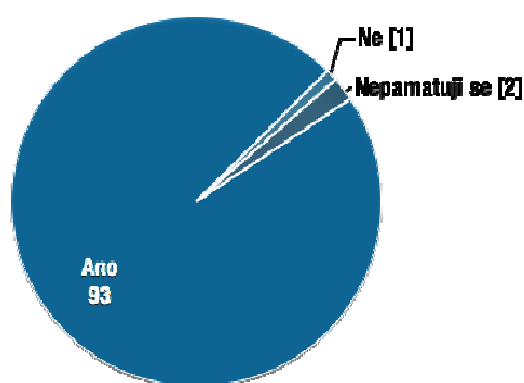

Žena **57** 59 %

Muž **39** 41 %

Průměrný věk: 18,64

1. Učil/a jste se v hodinách literatury na gymnáziu o bibli?

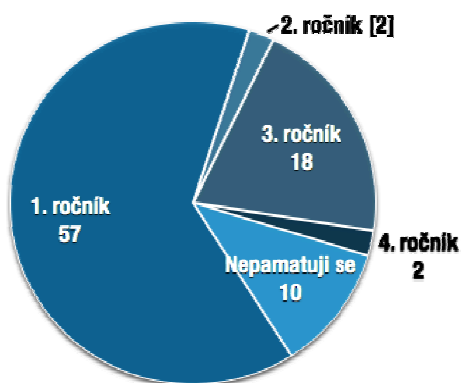
Ano **93** 97 %

Ne **1** 1 %

Nepamatuji se **2** 2 %

2. V kterém ročníku?

V případě víceletého gymnázia prosím ročník přepočítejte na ročníky střední školy.

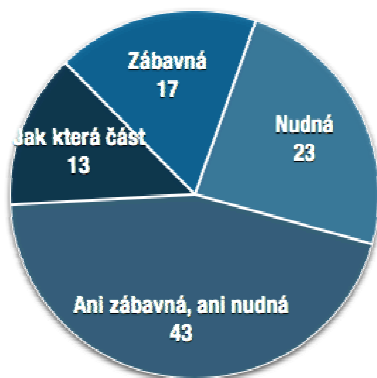

1. ročník	57	59 %
2. ročník	2	2 %
3. ročník	18	19 %
4. ročník	2	2 %
Nepamatuji se	10	10 %

Čtyři respondenti zaškrtnuli, že se o bibli učili v 2. i 3. ročníku, dva z dotázaných v 1. a 4. ročníku a jeden v prvních třech ročnících.

Z odpovědí je patrné, že žáci si dobře pamatují, že se o bibli učili, většina z nich v prvním ročníku (kromě žáků Gymnázia Na Zatlanece, kteří až na výjimky vyplňovali třetí ročník). Výuka o bibli jim tedy poměrně utkvěla v mysli.

3. Výuka o bibli vám přišla:

Zábavná	17	18 %
Nudná	23	24 %
Ani zábavná, ani nudná	43	45 %
Jak která část	13	14 %

a) zábavná – proč?

- zajímavá mne, proč tomu tolik lidí věří
- hezké příběhy
- příběhy ze života
- důležité z hlediska historie
- zábavná paní učitelka

b) nudná – proč?

- křesťanský kecy
- jsem ateista
- nezajímá mne to
- nudný učitel

c) ani zábavná, ani nudná – proč?

- jako každá jiná látka
- nebralo mě to, ale je to základ

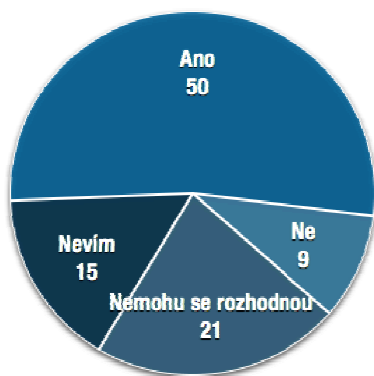
d) jak která část

- která vás bavila a proč? – Starý zákon, apokalypsa
- která naopak ne a proč? – Nový zákon, obecné informace o bibli

Z odůvodnění „proč“ předkládám pouze výběr odpovědí. Mnoho studentů však zdůvodnění nedoplnilo. U možnosti c) se velmi často objevovalo, že výuku o bibli berou jako každou jinou látku, či že je to téma nezajímá, ale uvědomují si, že se jedná o základ. Zaujalo mne, že žáci, kteří zaškrtnuli možnost d), velmi často doplňovali, že je bavil Starý zákon, ale Nový zákon nikoliv. Dva respondenti odpověděli, že je bavila apokalypsa. Nikdo z dotázaných však nezdůvodnil, proč ho baví to či ono.

Dovoluji si odhadovat, že větší oblíbenost Starého zákona je způsobena dějovostí starozákonních příběhů. Například stvoření světa nebo příběh o potopě světa se dá číst jako jakási pohádka. I když čtenář nepronikne pod povrch textu, dějová linka ho uspokojí. Nový zákon je často méně dějový, na úkor děje jsou zařazena různá zamyšlení anebo krátké příběhy, které však slouží k formulaci myšlenky, samotný děj čtenáře nezaujme. Ačkoliv evangelii se táhne linka Ježíšova života, je často doplněna o jeho výroky, myšlenky, názory, s kterými si žák musí poradit, což je čtenářsky náročnější úkol.

4. Myslíte si, že je bible stále aktuální dílo?

Ano	50	52 %
Ne	9	9 %
Nemohu se rozhodnout	21	22 %
Nevím	15	17 %

a) Ano – proč?

- velká část světa vyznává křesťanství
- na světě je hodně křesťanů
- aktuální jen pro věřící

- frazémy
- příběhy s charismatickým hrdinou nikdy nezestárnou
- důsledky i pro ateisty (svátky)
- řeší problémy, které jsou stále aktuální
- odkazuje na ni velké množství děl
- jsou v ní myšlenky, které se dají použít

b) Ne – proč?

- v ČR ji nikdo z mladých nečte
- společenské poměry jsou jiné

c) Nemohu se rozhodnout – proč?

- pro ateistu nesmysl, pro věřícího unikát
- zázraky jsou mimo, ale některé myšlenky jsou použitelné
- pasáže ze života jsou aktuální, o modlení ne
- třeba aktualizovat jazyk, myšlenky jsou dobré

Opět jsem vybrala pouze část zdůvodnění. Převážná většina studentů, která zaškrtnula „ano“, doplnila, že považují bibli za aktuální dílo z toho důvodu, že na světě je stále ještě velké množství křesťanů. Z ostatního výběru je však patrné, že někteří studenti si uvědomují intertextovost, myšlenkový náboj nebo vliv na český jazyk a frazeologii.

U varianty c) převažoval názor, že pro věřícího se jedná o dílo aktuální, pro nevěřícího nikoliv.

5. Jaký je váš názor na bibli?

Velké množství žáků na bibli názor nemělo anebo nechtělo na otázku odpovědět. Opakoval se názor, že se jedná o pohádky, smyšlenky, balamucení. Často se studenti zmiňovali, že jelikož jsou nevěřící, nemají k této knize žádný vztah. Celkově mám dojem, že by se mnoho myšlenek vešlo do odpovědi jednoho žáka: *Hodnotit bibli jako knihu je nesmysl, slouží k pochopení náboženství, nikoliv jako běžná četba.* Je tedy znát, že žáci mají bibli silně spojenou s náboženstvím, které povětšinou neuznávají, a neuvědomují si, že by bible mohla přinášet i univerzální myšlenky. Objevily se ovšem i názory potvrzující, že někteří v bibli vidí ideje, s kterými má cenu se seznámit: *Každý by měl přečíst alespoň tu část, kde se píše – nesesmilníš, nepokradeš; Co se týče morálky, dá se podle ní velice dobře řídit. Příběhově mě také zaujala, avšak v Boha příliš nevěřím; Přínosné pro nás a pro náš duchovní vývoj – je ale třeba číst mezi řádky.*

Odpovědi jsem se pokusila vnitřně roztřídit. Nebylo jednoduché vymyslet „škatulky“, do kterých lze všechny odpovědi zařadit. Nakonec jsem se rozhodla pro členění: neutrální vztah k biblí; negativní vztah k biblí; bez názoru; odkazující na to, že to je kniha pouze pro věřící lidi; spatřující na biblí něco zajímavého.

Zde je přehled:

Neutrální vztah k biblí (8 odpovědí)

- *Neutrální. (5 X)*
- *Kniha jako každá jiná.*
- *Nic proti ní nemám, ale když bych nemusela, tak se jí nezabývám.*
- *Je hodně známá, ale nepřečetla bych si ji.*

Negativní vztah k biblí (10 odpovědí)

- *Manipulativní kniha.*
- *Nemám ji rád, byla v minulosti zneužita ve prospěch různých mocenských skupin.*
- *Knihu nepovažuji za zdroj informací a pravidel, spíše jako knihu se smyšlenými příběhy.*
- *Je to soubor názorů a pohádek. Založit svůj život na souboru pohádek, které nemusí být pravdivé, je nerozumné.*
- *Úsměvný.*
- *Dobrá zápleтка, postavy na nic, celé to dogma okolo se mi nelíbí.*
- *No fakt nádherná.*
- *Trhlá a nepodstatná kniha.*
- *Nemám ji ráda.*
- *Je to celé smyšlené.*

Bez názoru (43 odpovědí)

- *Je to kniha. (2 X)*
- *Žádný. (7 X)*
- *Nezajímá mne.*
- *Nečetl jsem ji a nebudu, nezajímá mne, tak na ni nemám názor.*
- *Nemám názor, nečetl jsem ji.*
- *Nemám názor na biblí, jsem ateista, ale nevadí mi.*
- *Moc nečtu, biblí jsem nečetla, nemohu ji posoudit.*
- *Bez odpovědi. (29 X)*

Odkazující na to, že je zajímavá pouze pro věřící lidi (15 odpovědí)

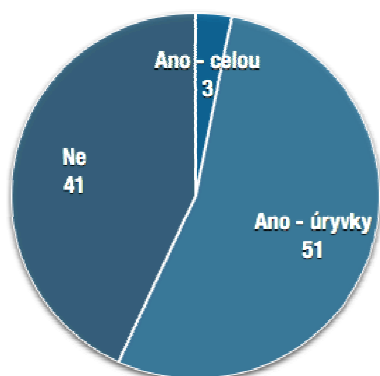
- *Kniha jako soubor pravidel, kterými se určují morální normy věřícího člověka.*
- *Hodnotit biblí jako knihu je nesmysl, slouží k pochopení náboženství, nikoliv jako běžná četba.*
- *Jsem ateista, o biblí se nezajímám. (2 X)*
- *Je to kniha pro křesťany, ne pro mne.*
- *Nejsem věřící, proto je pro mne bible nezajímavá.*
- *Jako ateista se o biblí nezajímám, přijde mi jako divná pohádka.*

- *Kniha leda tak pro věřící.*
- *Mě moc nezajímá, ale pro věřící je to ohromná cennost.*
- *Mohlo by to být zajímavé počtení, ale jelikož jsem ateista, přijde mi to uhozené a má to logické chyby.*
- *Ať si každý věří, čemu chce, ale tahle kniha balamutí.*
- *Mně to moc neříká, nejsem věřící.*
- *Nejsem věřící, takže pro mě není zajímavá.*
- *Jsem ateista, a tak ji nemám rád.*
- *Osobně mě nezajímá, ale pro křesťany je asi podstatná.*

Spatřující na bibli něco zajímavého (20 odpovědí)

- *Co se týče morálky, dá se podle ní velice dobře řídit. Příběhově mě také zaujala, avšak v Boha příliš nevěřím.*
- *Je zajímavá, ale moc dlouhá a složitá.*
- *Dobrý základ pro vysvětlení nějakých jevů malým dětem, základní znalost každého.*
- *Kladný.*
- *Je to zajímavá kniha, která svým způsobem vysvětluje, jak to, že jsou dnes věci tak, jak jsou.*
- *Historicky zajímavá kniha, jejíž význam pro současnost je přeceňován.*
- *Zajímavé čtení.*
- *Přínosné pro nás a pro náš duchovní vývoj – je ale třeba číst mezi řádky.*
- *Důležitá k přemýšlení.*
- *Podle mě je v bibli víc pravdy, než se zdá, záleží na úhlu podání.*
- *Velmi si jí cením, ačkoliv nejsem věřící, a to pro její kulturní dopad.*
- *Je velice důležitá jako literární dílo, moc dlouhá, zajímavá i nudná.*
- *Víceméně kladný, ale je to velmi těžké čtení.*
- *Každý by měl přečíst alespoň tu část, kde se píše – nesesmilníš, nepokradeš.*
- *Je to kniha křesťana, ale i nevěřící lidé si z ní mohou něco odnést.*
- *Základní kniha křesťanství, které zásadně ovlivnilo naši kulturu, takže z ní některé věci máme v sobě.*
- *Tajuplná kniha, můžu ji přečíst, kolikrát chci a vždy najdu něco nového.*
- *Je poučná, ale moc smyšlená.*
- *Pro mě je důležitá, jsem věřící.*
- *Ovlivnila vývoj Evropy.*

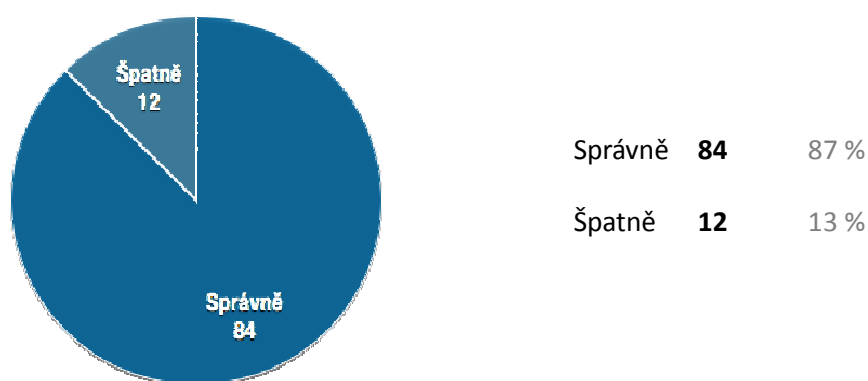
6. Četl/a jste bibli?

Ano	3	3 %
Ano – úryvky	51	53 %
Ne	41	43 %

Neočekávala jsem, že některý ze studentů zaškrtně variantu za a), tři tak ale učinili. Dle ostatních jejich odpovědí odhaduji, že u jednoho se jednalo o recesi, u dvou o skutečnost. Více jak polovina žáků se dostala alespoň k úryvkům z bible. Mnoho si jich však nepamatuje, co četli. Ti, kterým paměť slouží lépe, většinou uváděli starozákonní příběhy – Kain a Ábel, potopa světa, stavba babylonské věže, Adam a Eva. Necelých deset žáků uvedlo část Nového zákona – úryvky z evangelií nebo apokalypsy.

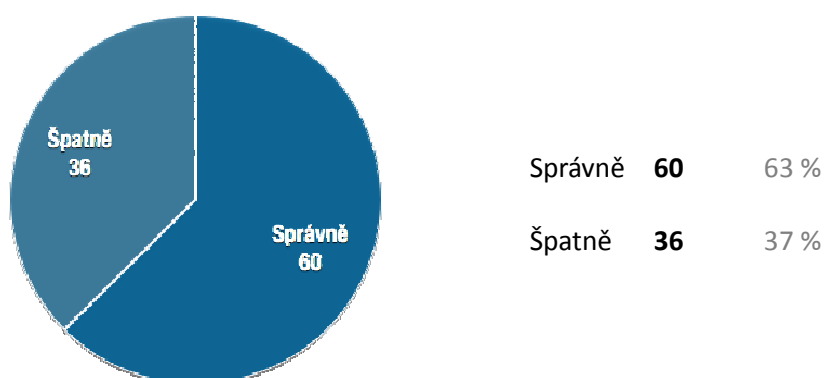
7. Na jaké části se bible dělí?

U této a následující otázky jsem se rozhodla použít graf, ačkoliv zadání bylo formulováno jako otevřená otázka. Myslím si, že zachycení odpovědí, jež jsem rozdělila na správné a špatné, je přehlednější.

Tuto otázku jsem mohla položit lépe. Například: Na jaké dvě hlavní části se bible dělí? Protože jako správná odpověď mi stačilo dělení na Starý a Nový zákon. Někteří respondenti se pokoušeli i o podrobnější dělení, ale většinou bez velkého úspěchu. Z výsledku je patrné, že tuto základní informaci si žáci celkem pamatují. Překvapilo mne však, že někteří uváděli tři části: Starý zákon, Nový zákon a korán. Je pravděpodobné, že tuto látku probírali v jeden čas a informace jim splynuly.

8. Jaký je vztah židů k biblí?

Otázku č. 8 jsem také neformulovala zcela šťastně. Odpověď měla být, že uznávají pouze Starý zákon, a většina žáků to takto i pochopila, ale někteří psali například „pozitivní“. Bylo těžké rozhodnout, kam zařadit tuto odpověď, nakonec jsem ji pokládala za chybnou, jelikož jsem přesvědčena o tom, že student, který ví, že židé uznávají jen Starý zákon, si tuto otázku bude interpretovat správným způsobem. Lépe položená otázka by byla: Kterou část bible židé uznávají, kterou naopak ne? Bylo by vhodné požádat i o vysvětlení – proč.

9. Kde byste hledali původ těchto rčení a jaký je jejich význam?

Vyčistit Augiášův chlév	původ: 15 správných odpovědí, 81 špatných odpovědí význam: 4 správné odpovědi, 92 špatných odpovědí
Házet perly sviním	původ: 4 správné odpovědi, 92 špatných odpovědí význam: 17 správných odpovědí, 79 špatných odpovědí
Začít od Adama	původ: 47 správných odpovědí, 49 špatných odpovědí význam: 65 správných odpovědí, 31 špatných odpovědí
Sysifovská práce	původ: 15 správných odpovědí, 81 špatných odpovědí význam: 50 správných odpovědí, 46 špatných odpovědí
Starý jako Metuzalém	původ: 28 správných odpovědí, 68 špatných odpovědí význam: 64 správných odpovědí, 32 špatných odpovědí

Při pohledu na počty správných odpovědí žáků mohu konstatovat, že studentům činilo obtíže odhadnout především původ přísloví. Volila jsem přísloví antického a biblického původu, většina žáků však tuto skutečnost neodhalila. Je možné, že otázce správně neporozuměli, pro lepší pochopitelnost jsem měla zařadit příklad – ukázkou správné odpovědi, která by je navedla k řešení.

Nejlépe si žáci poradili s příslovím „začít od Adama“, kde často znali původ i význam. Smysl většina odhadla také u přísloví „starý jako Metuzalém“, zajímavé ovšem je, že přinejmenším 15 studentů bylo přesvědčeno o tom, že Metuzalém je město. Pravděpodobně si jméno popletli kvůli podobnosti s městem Jeruzalémem.

11. 2. 2. Shrnutí dotazníků pro žáky

Žáci se o bibli v hodinách literatury učí, většina z nich v prvním ročníku, a tuto skutečnost si pamatují. Ačkoliv velmi často tvrdí, že k látce přistupují jako ke každé jiné, měla jsem z odpovědí pocit, že poměrně velká část žáků se domnívá, že bible je dílo, které má smysl pouze pro křesťana, pro ně samotné ne. Toto je patrné z vyhodnocení otázky č. 5 a především z otázky č. 4, ve které většina považuje bibli za aktuální. Mnoho jich pak ale dodává, že z toho důvodu, že svět je stále křesťanský, a proto bibli hodně lidí vyznává, osobně v ní však žádný význam nevidí. Někteří studenti také poukazovali na to, že pro aktuálnost bible by bylo třeba modernizovat její jazyk.

Základní informace o bibli žáci většinou mají, avšak znalosti frazeologie – biblické i antické – jsou minimální.

Díky dotazníku mezi žáky jsem získala cenné podněty pro přípravu vzorových hodin. Uvědomila jsem si nutnost předkládat žákům srozumitelné a při tom kvalitní texty, které obsahují myšlenky, jež mohou studenty oslovit a přivést je k mínění, že ačkoliv nás od sepsání bible dělí staletí, některé věci se nemění a pravdy zůstávají stejné. Je podstatné, aby žáci vnímali bibli jako náboženské dílo, ale neomezovali se pouze na tento její rozměr, ale považovali ji také za dílo literární a filozofické. V hodinách by též neměla chybět ani práce s ustálenými spojeními, které se pomalu vytrácejí z povědomí žáků.

12. Návrhy práce s biblí a biblickými texty v hodinách literatury

V poslední části práce předkládám pět vzorových hodin. Mou snahou je připravit pro žáky seznámení s biblí, které si sice neklade nárok na úplnost, ale snaží se pokrýt alespoň část bohaté škály, kterou bible nabízí. Ačkoliv se jednotlivé hodiny zaměřují vždy na určitý výsek (biblickou frazeologii, starozákonní příběhy, žánrovou pestrost Starého zákona, osobnost Ježíše a Nový zákon s jeho myšlenkami), měly by se složit jako skládanka a poskytnout žákovi pohled na bibli v její bohaté šíři. Po absolvování aktivit navržených v jednotlivých přípravách by měl žák získat základní představu o tomto díle. Snažím se, aby v hodinách byly rozvíjeny čtenářské schopnosti a dovednosti, logické uvažování, aby činnosti vzbuzovaly zájem a zvědavost a podnítily žáky k dalšímu čtení či studiu.

V návrhu se držím třífázového způsobu plánování vyučovací hodiny, tj. evokace, uvědomění si a reflexe (E – U – R). Jsem přesvědčena, že E – U – R slouží učiteli, aby plánoval výuku tak, aby zachovala co nejvíc rysů přirozeného učení, které je nejefektivnější, při tom je způsob plánování jednoduchý a současně účinný. Zde bych ráda odkázala na příspěvky Hany Košťálové a Ondřeje Hausenblase v Kritických listech č. 22,¹²² 23¹²³ a 24,¹²⁴ které se tomuto tématu věnují.

Čtyři přípravy z pěti jsou určeny pro studenty prvního ročníku, jelikož v tomto ročníku je bible vyučována nejčastěji. Jedna příprava je kvůli své obtížnosti určena pro žáky třetích ročníků, avšak nabídla jsem též její modifikaci, která je vhodná i pro první ročníky.

Vzorové hodiny jako celek rámcově pokrývají téma bible, avšak zcela na sebe nenavazují – například nepočítám s časem na kontrolu domácích úkolů. Je tedy možné neučit všechny hodiny, ale použít ve výuce například jen jednu, která případného čtenáře diplomové práce zaujme.

Do příprav se mi nepodařilo dostatečně zahrnout podstatný moment, kterým je navazování dalších děl na bibli – intertextovost. Na toto téma by bylo možné zařadit další samostatnou hodinu (nabízí se například práce s Čapkovými Apokryfy), která se však do této práce již nevešla. Práce s biblickými texty by žákům však měla vytvořit dobrý základ pro odhalování intertextovosti při další četbě. Učitel

¹²² HAUSENBLAS, Ondřej – KOŠTÁLOVÁ, Hana. Co je E – U – R. *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 22, s. 54-59. ISSN 1214-5823.

¹²³ HAUSENBLAS, Ondřej – KOŠTÁLOVÁ, Hana. Co je E – U – R. *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 23, s. 57-59. ISSN 1214-5823.

¹²⁴ HAUSENBLAS, Ondřej – KOŠTÁLOVÁ, Hana. Co je E – U – R. *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 24, s. 67-69. ISSN 1214-5823.

s navazováním může pak pracovat i při další látce (například uvažování nad textem písně Karla Kryla – kapitola 7.1.).

Všech pět hodin jsem vystavěla na základě společné velké myšlenky. O tom, jak ji správně stanovit, pojednává Ondřej Hausenblas v článku v Kritických listech č. 24.¹²⁵ Ačkoliv velké myšlenky se hledají především v životě žáků a obecně v lidském životě, Ondřej Hausenblas připouští, že: „*mezi velkými myšlenkami o literatuře se mohou objevit i myšlenky o jednotlivém díle (o jeho obsahu, stavbě, vzniku, recepci, o myšlenkách, které hlásá) – ale patrně stojí za to si jich všímat jenom u těch děl, která nějak principiálně zasáhla do fungování literatury ve společnosti, do vývoje literatury a do celku kultury.*“¹²⁶ Jsem přesvědčena, že bible je dílo, které výše uvedené splňuje, a proto jsem si stanovila tuto velkou myšlenku:

Bible (či její části) stojí za přečtení, protože do ní generace ukládaly svou životní zkušenost, svůj způsob přemýšlení o světě a své hodnoty. Pokud bibli čteme pozorně, můžeme tyto skutečnosti odhalovat a díky tomu lépe chápat současný svět.

¹²⁵ HAUSENBLAS, Ondřej. Velké myšlenky ve výuce literatury na ZŠ a SŠ. *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 24, s. 40-44. ISSN 1214-5823.

¹²⁶ Tamtéž, s. 43-44.

12. 1. Bible a frazeologie

Tato příprava by měla posloužit jako ukázka první hodiny o bibli. Klade důraz především na motivaci, snaží se překlenout odstup, který žáci k bibli často pociťují. Chce studenty přivést k tomu, že bible k našemu prostředí kulturně patří, silně na ně v minulosti působila a tento vliv, i když často již nevědomý, stále trvá. Pokud žáci pochopí sepětí bible a naší kultury, především jazyka, mohli by k tomuto dílu získat vřelejší vztah a změnit částečně svůj pohled na bibli jako na čistě náboženské dílo, které nevěřícím nemá co říci.

Ročník: 1.

Téma: Bible a čeština

Vyučovací jednotka: 45 minut

Cíle:

- 1) Žák jmenuje základní rysy působení bible na český jazyk.
- 2) Žák doplní biblické frazémy.
- 3) Žáky vysvětlí význam vybraných biblických frazémů.

Fáze hodiny:

1) EVOKACE (10 minut)

Promítnout anebo rozdat do dvojic obrázek, na kterém je zachyceno rčení: *Házet perly sviním.*

Otázky pro celou třídu:

- *Jaké úsloví se skrývá na obrázku?* – Házet perly sviním.
- *Jaký je jeho význam?* Dávat dary nehodným. Snažit se udělat něco dobrého pro někoho, kdo si to nezaslouží, neocení.

Krátká diskuze ve dvojici:

Máte pocit, že jste někdy „házeli perly sviním“?

Kdy, v jaké situaci?

Jak myslíte, že toto rčení vzniklo – proč perly, proč svině?

Ve které knize byste hledali původ tohoto úsloví?

Následuje rozhovor s žáky. Hledání odpovědí na otázky.

Učitel pro potvrzení poslední odpovědi může přečíst úryvek z bible (zařadit dle časových možností):

¹Nesud'te, abyste nebyli souzeni. ²Neboť jakým soudem soudíte, takovým budete souzeni, a jakou měrou měříte, takovou Bůh naměří vám. ³Jak to, že vidíš třísku v oku svého bratra, ale trám ve vlastním oku nepozoruješ? ⁴Anebo jak to, že říkáš svému bratru: ‚Dovol, ať ti vyjmu třísku z oka‘ – a hle, trám ve tvém vlastním oku! ⁵Pokrytče, nejprve vyjmi ze svého oka trám, a pak teprve prohlédneš, abys mohl vyjmout třísku z oka svého bratra. ⁶Nedávejte psům, co je svaté. Neházejte perly před svině, nebo je nohama zašlapou, otočí se a roztrhají vás. (*ekumenický překlad Mt 7, 1-6*)

Otázka pro celou třídu:

- *Znáte nějaká další úsloví, která mají svůj původ v bibli?*

KOMENTÁŘ K EVOKACI

Předpokládám, že žáci úsloví „házet perly sviním“ na obrázku poznají a dokážou vysvětlit i jeho význam. Myslím si však, že nebudou znát jeho původ. Informace, že přísloví má kořeny v bibli, by v nich měla vyvolat překvapení a zároveň zvědavost, jaká další ustálená spojení pocházejí z bible. V případě, že by si žáci nevěděli rady s posledním úkolem *Znáte nějaká další úsloví, která mají svůj původ v bibli?*, může učitel například nabídnout různá přísloví s tím, že žáci mají odhadnout, která z nich jsou biblického původu (například: *vyčistit Augiášův chlév, začít od Adama, Jidášův polibek, sisyfovská práce, Jobova zvěst, Daniel v jámě lvové, mít Kainovo znamení, Ariadnina nit...*). Pokud by žáci navrhli úsloví, která nejsou biblického původu, je možné společně o nich diskutovat nebo posečkat s jejich určením do druhé fáze hodiny, v níž se pracuje s knihou Patrika Ouředníka.

2) UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU NOVÉ INFORMACE (30 minut)

- Práce s pracovním listem (příloha č. 7) – každý samostatně (8 minut) – první dva úkoly.
- Probrat správné řešení (5 minut).
- V případě, že by si žáci nevěděli rady, učitel jim může poskytnout nápovědu (například napsat na tabuli: Abrahám, Adam, ocet, Metuzalém, smrt, krev, zvěst, kámen, křídlo, jasno, med, pokus, polibek).

Otázka pro celou třídu:

Překvapilo vás, že všechna tato spojení mají svůj původ v bibli? U kterých vám byl jasný biblický původ, u kterých byste to naopak nerozpoznali?

- Osvětlení některých původů – např. hokus pokus (5 minut)
 - Mít s sebou knihu Patrika Ouředníka *Aniž jest co nového pod sluncem*; žákům o ní říci, ukázat ji. (Do přílohy č. 8 vkládám naskenovaná vysvětlení z této knihy.)

Následuje diskuze na téma: *Proč bible tolik ovlivnila náš jazyk?* (12 minut)

Učitel si může pomoci předmluvou ke knize *Aniž jest co nového pod sluncem*.

V diskuzi by měly zaznít informace uvedené níže. V případě, že žáky nic nenapadá, učitel pomáhá otázkami, popřípadě část vykládá.

1. otázka – *Proč bible tolik ovlivnila náš jazyk?*

Následuje prostor pro diskuzi, učitel může dále přečíst první odstavec předmluvy.

Dobré je, pokud jej může promítnout nebo rozdat nakopírovaný, aby měli žáci text před sebou – lépe pak vnímají jeho sdělení.

Jazyk bible v nás

S biblí žije obyvatelstvo tohoto území v každodenním styku už víc než dvanáct století. Z hlediska trvání kosmu, zeměkoule a lidského rodu je to chvilíčka, mžiknutí oka, ale z hlediska historické paměti jednoho středoevropského společenství je to vlastně celek a úhrn jeho bezprostřední živé dějinné zkušenosti; jsme si schopni aspoň trochu zřetelně představit a tím i znovuprožívat jen to, co je zapísáno – a píše se na našem území od té doby, co se k nám dostaly texty biblické. Nový zákon a biblické žalmy v slovanském jazyku jsou z prvních textů, které tu vznikly, a od samého počátku se začaly naléhavě a neodbytně vtiskovat do mysli lidí. Tyto texty se vnímaly nejen zrakem; dennodenně, stále a opakovaně zněly při bohoslužbách i mimo ně. A takového nepřetržitého „zvučení“, rozléhání se prostorem, se v naší civilizaci nedostalo žádné jiné knize.

2. otázka – *Co se stalo před dvanácti stoletími, která zmiňuje Alexandr Stich v předmluvě?*

Očekávám, že žáci budou vědět o věrozvěstech, překladu bible. Učitel může pro dokreslení přechíst druhý odstavec předmluvy.

Přeložit biblický text nejprve do Konstantinovy a Metodějovy staroslověnštiny a později do staré češtiny nebyla ovšem nijak samozřejmá věc. Jazyk bylo nutné nejprve dotvořit, přitvořit a přetvořit, v pokorném, návazném úsilí celé řady generací. To nebylo jen prosté, rutinní překládání, jak mu často rozumíme dnes, to byl gigantický, jazykově a slohově kreativní zápas, z něhož zároveň tryskaly popudy myšlenkové a mravní. Patřilo k hrdosti českého společenství, že mělo jeden z nejstarších překladů Písma do národního jazyka v Evropě; už ve 14. století se zdejší vzdělanci vzepjali k ctižádostivému cíli přeložit celou bibli. Bylo k tomu zapotřebí odvahy a sebevědomí hned ve dvou ohledech: jednak proto, že šlo o vrcholně obtížný úkol jazykově technický, za druhé, že se tím povážlivě překračoval horizont středověkého člověka; předpokládalo se jaksi, že Bůh může promlouvat k lidem jen v tajemné zastřené, posvátné a posvěcené latině nebo řečtině.

3. otázka – *V době středověku tedy díky vlivu křesťanství měla bible velký vliv na naše myšlení a jazyk. Jak to vypadalo později, v raném novověku – například v době barokní?*

Pokud žáci nevědí, můžeme je upozornit, že jde o dobu, kdy vznikají monumentální chrámy, jako je kostel sv. Mikuláše na Malé Straně, kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře, o období, kdy lidé často chodili na poutě (myšleno v duchovním slova smyslu). Propojujeme tak výuku literatury například s dějepisem nebo výtvarnou výchovou (umělecké směry). Dedukcí pak žáci mohou dospět k tomu, že

vzhledem ke zbožnosti byla bible důležitou součástí života běžného člověka. Učitel pak může krátce promluvit o tom, že čtenář barokní literatury se bez znalosti bible neobejde.

4. otázka – *Jak bible může působit na jiné literární dílo?*

Očekávám odpovědi typu – použití citátu, postavy z bible, slovního obratu, scénáře příběhu, nějakého obrazu.

5. otázka – *Myslíte, že bible má vliv i na literaturu 20. století?*

Pokud žáci odpovědí ano – *Dokázali byste vymyslet nějaké autory, kteří na bibli navazují?*

Pokud žáci odpovědí ne – *Znáte písničkáře Kryla? Známy je například písní Morituri te salutant, ale také Jidáš, Zapření Petrovo... co vás u těchto dvou názvů napadá?*

Informace, které by si žáci z diskuze měli odnést

- česká společnost ve styku s biblí již od 9. století – Cyril a Metoděj
- znalost bible – vysoká, lidé ji slyšeli každou neděli na mši, často jediná kniha v domácnosti, uměli proniknout i do její symboliky
- ve středověku a raném novověku s ní byl tedy člověk ve velmi častém styku
- bible působila na jazyk i nepřímo prostřednictvím nově vznikajících textů, které na ni různým způsobem navazovaly
- doba barokní, která kladla důraz na zbožnost, se o ni silně opírá, je těžké číst barokní literaturu alespoň bez základní znalosti bible
- i autoři století 20. používají aluze na bibli, často v poezii (Hrubín, Seifert, Kryl), ale nejen tam (K. Čapek)

KOMENTÁŘ K UVĚDOMĚNÍ SI

V této fázi hodiny by si žáci nejen měli procvičit znalosti frazeologie a schopnost vyjádřit významy ustálených spojení, ale především si uvědomit vliv bible na český jazyk. K tomuto „uvědomění si“ by mělo dojít při práci s pracovním listem, při které zjistí, jaká spojení pocházejí z bible, a zároveň při diskuzi, při které by měli aktivovat, rozšířit a usouvztažnit znalosti ze základní školy z hodin literatury a dějepisu.

Z mého malého průzkumu vyplynulo, že žáci mají s frazeologií poměrně problém – neznají spojení, jako je „Daniel v jámě lvové“ nebo „Jobova zvěst“. Procvičení frazeologie je tedy dozajista na místě. Dostávám se však před problém, zda tato aktivita nebude pouhým rozšiřováním slovní zásoby a její hlavní smysl – poukázat

na to, že jazyk bible je v nás stále živý – nebude naplněn, protože žáci tato spojení za živá nepovažují. Jsem si tohoto rizika vědoma, a proto jsem se snažila volit i taková ustálená spojení, o kterých jsem přesvědčena, že stále živá jsou (například: být sladký jako med, mít srdce z kamene, potit krev nebo hokus pokus).

REFLEXE (5 minut)

Do pracovního listu na osu *čeština* ----- *bible* – napište nejméně pět pojmů, které považujete za podstatné v tomto vztahu. Pokud vám nevyhovuje vyjadřování v pojmech, pojednejte ve větách o vztahu češtiny a bible.

KOMENTÁŘ K REFLEXI

Tato reflexe by měla vést k tomu, aby si žák utřídil informace, které během hodiny získal, popřípadě došel ještě i k novým závěrům. Očekávám, že na této ose se objeví pojmy, jako je: frazeologie, dlouhodobé působení, intertextovost, baroko, neustálá přítomnost... Ne u každého hesla může být učiteli jasná motivace, na tato hesla je pak dobré se žáků přeptat.

DOMÁCÍ ÚKOL

Vyberte 8 ustálených spojení ze cvičení č. 1 a zjistěte, kolik má které výskytů na Googlu.

KOMENTÁŘ K DOMÁCÍMU ÚKOLU

Úkol by měl opět potvrdit to, že jazyk bible je v nás stále živý. Počet výskytů na Googlu je poměrně vysoký (například „sladký jako med“ má přes 1 600 000 výskytů), a jelikož internet je pro studenty místem, které považují za současné, a jazyk, který se zde používá, za aktuální, mohl by je tento úkol znovu ujistit v tom, že něco z bible v nás stále zůstává.

Je také vhodné žáky při další práci s texty (nejen literárními) na výskyt úsloví biblického původu upozorňovat, popř. je s nimi cíleně shromažďovat. Bylo by smysluplné studenty podněcovat k tomu, aby přinesli do školy úsloví, na které narazili a o němž se domnívají, že by mohlo pocházet z bible, nebo jehož významem si nejsou jisti. Společně s učitelem může třída pátrat po jeho významu a původu, popř. si mohou pro ostatní připravit jeho vysvětlení i s tím, kde na něj narazili a v jakém kontextu. Studenti si takto rozšiřují nejen jazykové obzory, ale vzájemně se obohacují a budují si přemýšlivý přístup k jazyku.

Důkaz o učení: pracovní list

12. 2. Příběhy Starého zákona

Další příprava by měla vést k tomu, aby se studenti gymnázií utvrdili ve vědomostech o nejznámějších starozákonních příbězích. Jejich znalost se obvykle považuje za všeobecný kulturní přehled, ne všichni žáci základních škol se v nich však orientují. Proto pokládám za podstatné s nimi studenty seznámit.

Starozákonní příběhy díky své dějovosti vybízejí k výtvarnému ztvárnění, a proto je možné tuto vyučovací jednotku spojit s hodinou výtvarné výchovy.

Ročník: 1.

Téma: Příběhy Starého zákona

Vyučovací jednotka: 90 minut

Cíle:

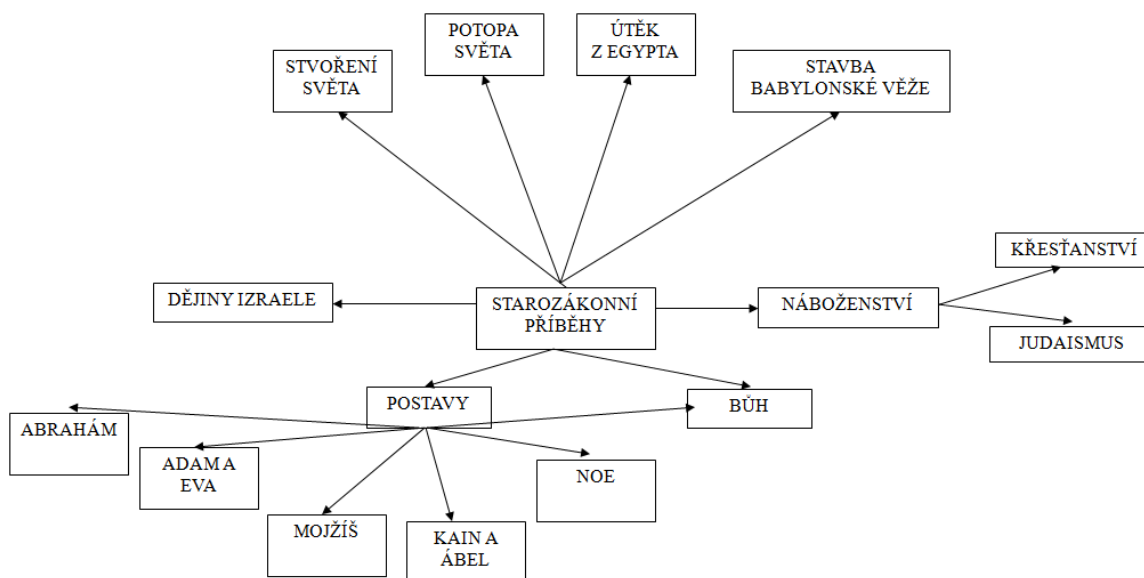
- 1) Žák vybere stěžejní momenty starozákonního příběhu a převede jej do komiksové podoby.
- 2) Žák spolupracuje ve dvojici a vhodným způsobem prezentuje své dílo.
- 3) Žák dokáže vyjmenovat známé příběhy a hlavní postavy ze Starého zákona.

Fáze hodiny:

1) EVOKACE (10 minut)

Brainstorming nad pojmem starozákonní příběhy formou myšlenkové mapy.

Přikládám možnou podobu mapy:

KOMENTÁŘ K EVOKACI

Je těžké odhadnout, s jakými příspěvky žáci přijdou. Každá třída samozřejmě bude mít jiný výsledek. Učitel by se měl pokusit žáky dobře vést. Doporučuji nejprve si psát na kraj tabule všechna hesla, která žáci vymyslí, a následně je společně se třídou strukturovat do mapy.

V případě, že se učitel obává, že žáci nebudou ke starozákonním příběhům nic vědět, může jim některá hesla rovnou nabídnout – například „postavy“ a uvést jeden příklad nebo také rovnou doplnit jeden ze starozákonních příběhů. Žákům se pak bude lépe přemýšlet.

2) UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU NOVÉ INFORMACE (75 min)

Část 1:

Společná práce ve dvojici – kresba starozákonního příběhu (45 min)

Učitel si připraví jednotlivé kartičky, na které napíše názvy starozákonních příběhů, které považuje za stěžejní. Osobně bych volila tyto: Adam a Eva, Kain a Ábel, Potopa světa, Stavba babylonské věže, Abrahám a Izák, Sodoma a Gomora, Josef a jeho bratři, Mojžíš a Áron, David a Goliáš, Jonáš. K dispozici bude mít rovněž texty příběhů – může se rozhodnout, zda bude pracovat s adaptací (například od Ivana Olbrachta) nebo použije některý z překladů bible (například ekumenický). Výběr záleží na čtenářské schopnosti žáků a preferencích kantora.

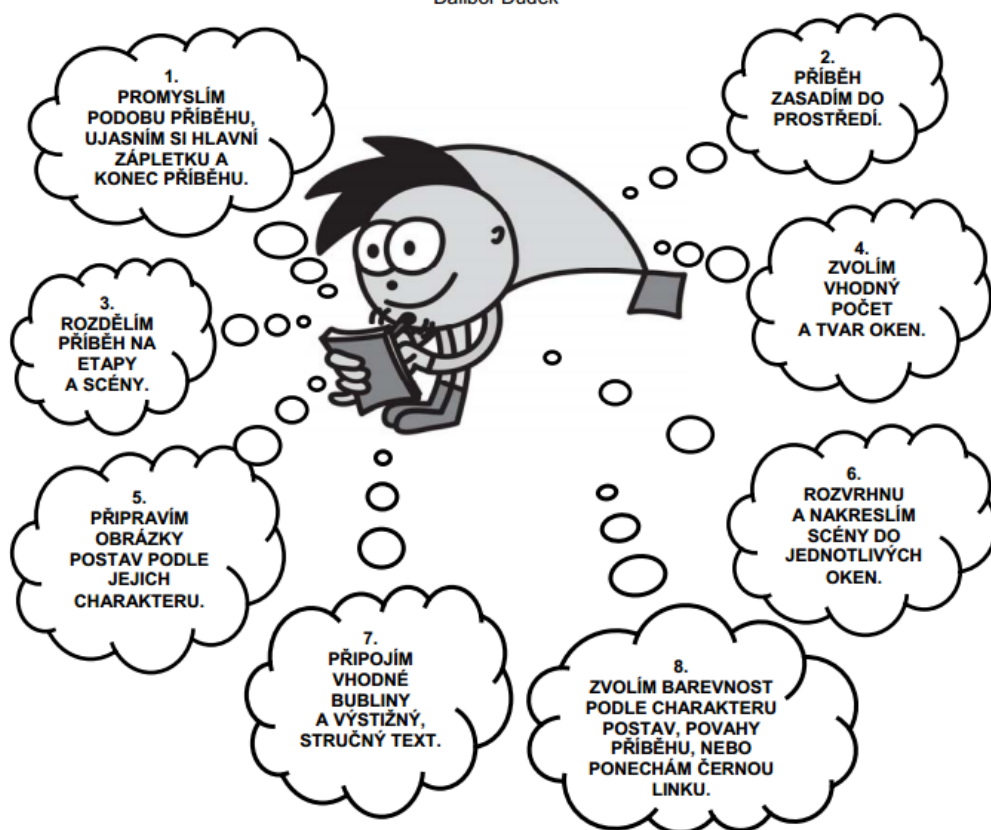
Žáci si vylosují jeden z příběhů a dostanou jeho text a toto zadání.

Zadání pro žáky:

- 1) *Dobře si přečtete starozákonní příběh, který jste si vylosovali.*
- 2) *Se spolužákem si o příběhu promluvte, ujasněte si linku příběhu.*
- 3) *Prostudujte rady, jež máte na samostatném papíru – Jak začít s komiksem. Držte se jich při tvorbě komiksu.*
- 4) *Vytvořte komiks vylosovaného starozákonního příběhu.*
- 4) *O starozákonním příběhu diskutujte: Oslovil vás? Proč ano, proč ne? Obsahuje některé myšlenky, které vám přijdou aktuální i dnes?*
- 5) *Připravte si shrnutí vaší práce – krátké převyprávění příběhu, jak mu rozumíte, jak vznikl, co bylo nejtěžší zachytit a proč.*

JAK ZAČÍT S KOMIKSEM
Dalibor Dudek

127

KOMENTÁŘ K UVĚDOMĚNÍ SI – ČÁST 1.

Žáci se při práci dobře seznámí s jedním ze starozákonních příběhů. Musí mu dobře porozumět, aby dokázali vybrat zásadní momenty a ty zanést do komiksu. Nejde jen o zkrácení textu, ale především o vystižení podstatných okamžiků, událostí děje, zároveň o pochopení hlavní myšlenky textu a převedení ukázky do obrazové podoby. Také dochází k posílení pásma a řeči postav. Žáci si musí uvědomit, nejen jakým způsobem v komiksu funguje vypravěč, ale také jak je zachyceno prostředí.

V případě, že žáci nejsou zasvěceni do podoby komiksové formy, je dobré je s vytvářením komiksů seznámit. Učiteli může posloužit článek *Návod pro ty, kteří*

¹²⁷ Jak začít s komiksem. In: DUDEK, Dalibor. *Čtenářská gramotnost a projektové vyučování* [online]. 2011 [cit. 2013-10-28]. Dostupné z: http://www.ctenarska-gramotnost.cz/wp-content/files/jak_zacit_s_komiksem.pdf.

začínají tvořit komiks¹²⁸ od Dalibora Dudka. Může také žákům předložit starozákonní příběh zpracovaný komiksovou formou a projít s nimi postup tvoření komiksu. Učitel by například mohl žákům rozdat článek od Dalibora Dudka a úryvek z bible o Abrahámovi a Sáře (příloha č. 9), následně promítnout komiks (nebo rozdat nakopírovaný do dvojice), který není zcela dokonalý a mohl by být vylepšen. Spolu s žáky by pak diskutoval o tom, co by se na komiksu mohlo zlepšit (vhodnější zachycení prostředí, více přímé řeči, více obrázků na úkor „vypravěčského textu“, dokonalejší práce s podobou bublin atd.) a naopak co autor zvládl dobře (zhuštění děje, vystižení podstatných momentů). Oprava chyb jiného autora vede k tomu, že se žáci sami těchto omylů vyvarují.

Obávám se, že při tomto postupu by se však již nestihla tvorba vlastních komiksů a jejich prezentace v jedné vyučovací jednotce. Prezentace by se pak mohla přesunout do další hodiny.

Část 2:

Prezentace komiksu a příběhu, společná práce celé třídy (30 min)

Každá dvojice předstoupí před třídu, nechá kolovat svůj komiks (pokud má učitel možnost, je lepší komiks nakopírovat do dvojice nebo ho promítat přes vizualizér) a stručně převypráví příběh, s kterým pracovala, a sdělí, jak mu rozumí; co pro ni znamená; jak vznikl; co bylo nejtěžší zachytit a proč. Poté, co se takto představí všichni, učitel zadá úkol společný pro celou třídu. Žáci mají co nejrychleji a přesto správně vytvořit takovou řadu, aby korespondoval sled příběhů v bibli s tím, jak oni stojí – dvojice reprezentuje příběh, který ztvárňovala. K tomuto úkolu mohou využít bibli (pokud neposkytuje školní knihovna dostatečné množství výtisků, může učitel žáky vyzvat, aby si bibli do hodiny přinesli). Zároveň dostanou kartičky se stoletím, kartičku mají přiřadit příslušnému příběhu. Řada se pak učitelovi představí – název + letopočet.

Po správném seřazení učitel komiksy vybere a oznámí, že do příští hodiny je okopíruje, a tak vznikne několik výtisků biblických příběhů, které spolu s původními příběhy zařadí mezi povinnou četbu této třídy.

KOMENTÁŘ K UVĚDOMĚNÍ SI – ČÁST 2.

V této části hodiny se žáci procvičí nejen ve vystupování před třídou (jedná se vlastně o takové malé mluvní cvičení), ale i v kooperaci ve velké skupině. Zároveň

¹²⁸ Návod pro ty, kteří začínají tvořit komiks. In: DUDEK, Dalibor. *Čtenářská gramotnost a projektové vyučování* [online]. 2011 [cit. 2013-10-28]. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/medialni-vychova/mv-casopisy/komiks-4>.

si uvědomí, že biblické příběhy mají nějaký určitý sled, kopírují izraelské dějiny, jsou vřazeny do času i prostoru. Třída v této hodině vytvoří společné dílo, takovou „miniknihu“ komiksů ze Starého zákona. Tato společná činnost by mohla vést ke stmelení třídy jako kolektivu.

REFLEXE (5 minut)

Každý žák samostatně vytvoří pětilístek¹²⁹ s tím, že tématem jsou *starozákonní příběhy*.

KOMENTÁŘ K REFLEXI

Obtížnost této metody se odvíjí od hlavního tématu pětilístku. Domnívám se, že Starý zákon je poměrně náročné téma, nad nímž se člověk musí zamyslet. Reflexe by tak měla žákovi poskytnout prostor k tomu, aby o Starém zákonu popřemýšlel. Hlavou mu může proběhnout, co bylo řečeno při brainstormingu na začátku hodiny, zároveň jistě výslednou podobu pětilístku ovlivní průběh hodiny a starozákonní příběhy, s kterými pracoval a které na něj určitým způsobem zapůsobily a umožnily mu nahlédnout do tohoto díla.

Důkaz o učení: komiks

¹²⁹ Pětilístek po pisateli vyžaduje, aby shrnul informace a názory do výrazů, které vystihují (popisují) daný námět nebo o něm uvažují.

1. První řádka je jednoslovné téma, námět (obvykle podstatné jméno).
2. Druhá řádka je dvouslovný popis námětu, jeho podstatných vlastností, jak je vidí pisatel (odpověď na otázku, jaký je námět). V tomto případě jde o dvě přídavná jména.
3. Třetí řádka je sestavena ze tří slov vyjadřujících dějovou složku námětu – tedy co dělá nebo co se s ním děje. Použijeme tři slovesa.
4. Čtvrtá řádka je věta o čtyřech slovech, vztahující se k námětu. Sloveso může chybět.
5. Poslední řádka je jednoslovné synonymum, které rekapituluje podstatu námětu. Nemusí jít o podstatné jméno.

Schéma:

Čerpáno z: Pětilístek. In: RÚTOVÁ, Nina. *Respekt neboli* [online]. [cit. 2013-10-28].
Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod/petilistek>.

12. 3. Literární žánry Starého zákona

Ačkoliv jsem původně zamýšlela vytvořit všechny přípravy pro 1. ročník gymnázií, neodolala jsem a zařadila jednu náročnější. Domnívám se, že texty, které jsem vybrala, a úkoly, jež jsem připravila, by mohly být pro začínajícího gymnazistu obtížné. Zároveň je hodina postavena na diskuzi, která se lépe rozvine ve třídě, kde se žáci dobře znají, nikoliv na začátku školního roku prvního ročníku. Jsem však přesvědčená, že v omezené podobě je příprava použitelná i pro tento ročník – je možné například zachovat začátek – hru s příslovími a následně vytvořit pouze skupinu právníků. Poté hodina sice neseznámí studenty s takovou šíří žánrů, ale může se proměnit v zajímavou diskuzi.

Ročník: 3.

Téma: Literární žánry Starého zákona

Vyučovací jednotka: 45 minut

Cíle:

- 1) Žák vysvětlí význam přísloví a diskutuje nad jeho aktuálností.
- 2) Žák kooperuje ve skupině a vyjadřuje svůj názor.
- 3) Žák po skončení hodiny umí vyjmenovat žánry objevující se ve Starém zákonu.
- 4) Žák vyhledá dle zkratky konkrétní pasáž v bibli.

Fáze hodiny:

1) EVOKACE (5 minut)

Každý žák dostane papírek s polovinou Šalamounova přísloví. Úkolem je najít kolegu, který má druhou část, složit přísloví a spolu se spolužákem ho nejprve říci svými slovy a následně probrat, zda jim připadá platné i v dnešní době.

Přísloví jsou čtyři, budou se tedy opakovat ve třídě několikrát podle počtu žáků.

Přísloví pak pomohou rozdělit žáky do skupiny na další práci.

- 1) Právníci: Líné dlaně přivedou na mizinu – pilné ruce přinesou bohatství.
- 2) Zpěváci: Někdo rozdává a přibývá mu stále – kdežto ten, kdo je skoupý, mívá nedostatek.
- 3) Básníci: Nenávist hádky vyvolává – láska všechny viny přikrývá.
- 4) Proroci: Raději potkat medvědici, zbavenou mlád'at – než hlupáka s jeho pošetilostí.

KOMENTÁŘ K EVOKACI

Činnost by měla vést k tomu, aby žáci byli schopni spojit myšlenkově navazující text (větu), reprodukovat ho a dokázat o jeho obsahu diskutovat. Zároveň by měli dospět k tomu, že tato přísloví jsou aplikovatelná i v současné době, jedná se o moudra stále platná nehlédě na dobu.

Vybrat čtyři z mnoha Šalamounových přísloví není jednoduchý úkol. Výběr jsem podřídila aktivitě s žáky – tedy tomu, aby přísloví šla jednoduše rozdělit na polovinu a nebylo příliš komplikované části k sobě spojit. Myslím si, že myšlenky obsažené v přísloví jsou dodnes platné pravdy.

2) UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU NOVÉ INFORMACE

Část 1. – práce s příslovím (10 minut)

Učitel se pokusí dobrat se s žáky toho, odkud přísloví pocházejí a kdo je autorem. Nejprve se žáků zeptá, zda by autora dokázali odhadnout. Dále, pokud to technika dovoluje, učitel promítne obrázek krále Šalamouna a prozradí, že je na něm promítnut autor přísloví. Co z obrázku o autorovi dokážou vyčíst? Může postupně radit – nejprve poukázat na to, že má korunu, následně na svitek, který je psaný hebrejsky, poradit, že běží o krále, který vystupuje v bibli.

Pokud žáci uhodnou, že se jedná o Šalamouna, následuje otázka, zda ho spojují s nějakým rčením. Na mysli mám „být chytrý jako Šalamoun“, „sežrat Šalamounovo hovno“, „šalamounské rozhodnutí“. Žáci by rčení měli být schopni také vysvětlit.

Pokud neuhodnou jméno (nebo neví žádné rčení), může učitel přečíst krátký úryvek z Knihy královské, nejznámější příběh o Šalamounovi. A následně jim sdělit, že nejen díky tomuto rozhodnutí se jeho jméno dostalo i do rčení, ať tedy zkusí doplnit: „být chytrý jako“ nebo „sežrat hovno“, „..... rozhodnutí“. A rčení také vysvětlit.

"Tehdy přišly ke králi dvě ženy nevěstky a postavily se před něj. Jedna z těch žen řekla: „Prosím, můj pane, já a tato žena bydlíme v jednom domě a já jsem u ní v domě porodila. Třetího dne po mém porodu také tato žena porodila. Byly jsme

spolu a v tom domě s námi nebyl nikdo cizí, v domě nebyl nikdo kromě nás dvou. Syn této ženy však v noci zemřel, neboť ho zalehla. Proto v noci vstala, a zatímco tvá otrokyně spala, vzala mého syna od mého boku, položila si ho do klína a svého mrtvého syna položila do klína mně. Ráno jsem vstala, abych svého syna nakojila, ale on byl mrtev. Když jsem si ho však zrána pozorně prohlédla, zjistila jsem, že to není můj syn, kterého jsem porodila.“ Druhá žena však prohlásila: „Nikoli. Můj syn je ten živý, a ten mrtvý je tvůj.“ Ale první trvala na svém: „Ne. Tvůj syn je ten mrtvý, a ten živý je můj.“ A tak se před králem hádaly. Král řekl: „Tato tvrdí: ‚Ten živý je můj syn, a ten mrtvý je tvůj.‘ A tato tvrdí: ‚Ne, tvůj syn je ten mrtvý, a ten živý je můj.‘“ Král proto poručil: „Podejte mi meč.“ Přinesli tedy před krále meč. A král nařídil: „Rozetněte to živé dítě ve dvě. Jednu polovinu dejte jedné a druhou polovinu druhé.“ Tu řekla králi žena, jejíž syn byl ten živý a již se srdce svíralo soucitem nad jejím synem: „Prosím, můj pane, dejte to živé novorozeně jí, jen je neusmrcujte!“ Ale druhá řekla: „Ať není ani moje ani tvoje. Rozetněte je!“ Tu král rozhodl: „Dejte to živé novorozeně té, která řekla: ‚Neusmrcujte je,‘ to je jeho matka.““

Učitel by měl žáky upozornit, že Šalamoun žil v 10. století před naším letopočtem, sdělit jim, že kromě přísloví, jež nalezneme v Knize moudrosti, mu bývá připisována též Píseň písní a část Žalmů. O něm samotném vypráví Kniha královská. Je tedy pro Starý zákon významnou postavou. Následuje společná diskuze o příslovích + rozdělení do skupin.

KOMENTÁŘ K UVĚDOMĚNÍ SI – ČÁST 1.

Tato aktivita by u žáků měla rozvíjet logické myšlení – schopnost vyvodit z viděného a z kontextu, o koho se jedná, vysvětlit význam přísloví. Žáci se tímto seznámí s osobou krále Šalamouna a částí Starého zákona.

Část 2. – práce ve skupinách (20 minut)

Zástupci každého přísloví zaberou jeden kout třídy a zde se ve skupině budou věnovat zadaným úkolům. Dostanou bibli a také volný list papíru, na který společně mají vypracovat odpovědi.

Právníci

- 1) Najděte si úryvek ze Starého zákona – Ex 20, 1-17.
- 2) V tomto textu je obsaženo desatero přikázání. Vypište je svými slovy.
- 3) Zjistěte z bible, která postava Desatero od Boha obdržela a kde k tomu došlo.
- 4) Diskutujte o tom, která z přikázání vám přijdou platná i pro nevěřící lidi dnešní doby, tato přikázání podtrhněte červeně.

- 5) Shodněte se na textu vlastního desatera, jímž by se měla současná společnost řídit, a napište jej.
- 6) Myslíte, že je podstatné, aby lidé v jeden den odpočívali a nepracovali? K čemu by to vedlo? Jaký by byl Váš názor na situaci, kdy by v neděli byly zavřené i supermarket, obchodní centra a restaurace?
- 7) Společně si připravte krátké shrnutí o tom, jaký úryvek jste četli, o jaký typ textu se jednalo (právní text, báseň, píseň...), jak jste nad ním přemýšleli, k čemu jste dospěli, co považujete za důležité ostatním sdělit. Následně každý jednotlivě představíte váš text a bádání další skupině.

Text právníků

[1] Bůh vyhlásil všechna tato přikázání: [2] „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh; já jsem tě vyvedl z egyptské země, z domu otroctví. [3] Nebudeš mít jiného boha mimo mne. [4] Nezobrazíš si Boha zpodoběním něčeho, co je nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí. [5] Nebudeš se ničemu takovému klanět ani tomu sloužit. Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, Bůh žárlivě milující. Stáhám vinu otců na syny do třetího i čtvrtého pokolení těch, kteří mě nenávidí, [6] ale prokazuji milosrdenství tisícům pokolení těch, kteří mě milují a má přikázání zachovávají. [7] Nezneužíješ jména Hospodina, svého Boha. Hospodin nenechá bez trestu toho, kdo by jeho jména zneužíval. [8] Pamatuj na den odpočinku, že ti má být svatý. [9] Šest dní budeš pracovat a dělat všechnu svou práci. [10] Ale sedmý den je den odpočinku Hospodina, tvého Boha. Nebudeš dělat žádnou práci ani ty ani tvůj syn a tvá dcera ani tvůj otrok a tvá otrokyně ani tvé dobytče ani tvůj host, který žije v tvých branách. [11] V šesti dnech učinil Hospodin nebe i zemi, moře a všechno, co je v nich, a sedmého dne odpočinul. Proto požehnal Hospodin den odpočinku a oddělil jej jako svatý. [12] Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh. [13] Nezabiješ. [14] Nesesmilníš. [15] Nepokradeš. [16] Nevydáš proti svému bližnímu křivé svědectví. [17] Nebudeš dychtit po domě svého bližního. Nebudeš dychtit po ženě svého bližního ani po jeho otroku ani po jeho otrokyni ani po jeho býku ani po jeho oslu, vůbec po ničem, co patří tvému bližnímu.

KOMENTÁŘ K TEXTU PRÁVNÍKŮ

Text právníků předkládá žákům Desatero tak, jak je zachyceno v bibli. Myslím si, že pro žáky může být matoucí, že Desatero není vypsáno v jednotlivých bodech, je možné, že budou mít problém se zorientovat takovým způsobem, aby jim vyšlo deset přikázání. Z vybraných textů mi však přijde tento nejpřístupnější, dokážu si představit jeho využití i v prvním ročníku střední školy. Poskytuje možnost zamyslet se nad morálními zásadami, které měli vyznávat Izraelité. Mně osobně vždy svádí srovnávat morální hodnoty určité doby s dnešními, a proto jsem i úkoly

k tomuto textu zacílila tímto směrem. Žáci rozeznávají morální hodnoty v textu obsažené a rozhodují, zda jim Desatero přijde aktuální i v dnešní době.

Úryvek by mohl poskytnout také prostor k přemýšlení o tom, „jaký je“ dle tohoto úryvku Hospodin. Tuto možnost jsem však ponechala stranou z toho důvodu, že jsem přesvědčena o tom, že posouzení dle jednoho úryvku by bylo zkreslující – vhodnější by bylo pracovat například s úryvkem z Nového zákona a demonstrovat na rozdílném pojetí Hospodina i určitý posun mezi Starou a Novou smlouvou.

Zpěváci

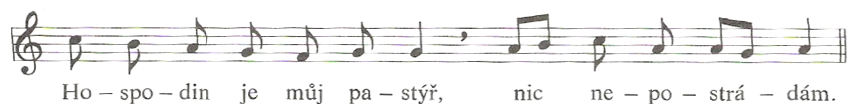
- 1) Najděte si úryvek za Starého zákona – Ž 23 – a přečtěte si jej.
- 2) Žalmy jsou součástí křesťanské mše, obvykle se zpívají. Zde naleznete notový zápis žalmu. Pokusí se ho někdo z vás zazpívat? Je text s notami stejný jako úryvek v bibli či odlišný? Který se vám líbí více a proč?
(V případě, že ve třídě je počítač s přístupem na internet, či má učitel k dispozici magnetofon s nahrávkou, je možné, aby si žáci pustili Biblickou píseň č. 4 od Antonína Dvořáka – jedná se o zhudebnění tohoto žalmu. Mohou pak diskutovat nad tím, zda se jim hudba líbila, jak na ně zapůsobila, jak se liší hudební poslech od četby žalmu.)
- 3) Jaký je vztah lyrického subjektu k Bohu? Diskutujte a svou odpověď zdůvodněte na základě textu. Možná vám pro lepší interpretaci poslouží i následující řádky.

Dnešní beduíni v poušti nám dávají alespoň jakousi představu, jak kdysi vypadal život izraelských kmenů. Vztah pastýře a stádce není v této společnosti pouze rázu ekonomického, to znamená založený na zisku. Mezi pastýřem a stádcem se rozvíjí téměř osobní vztah. Dny a dny strávené společně na pustých pastvinách, vzájemné sledování se, bez živé duše kolem. Pastýř tak nakonec zná každou ovci; ovce pak mezi tolika hlasy poznávají a rozlišují hlas pastýře, jenž s ovci často rozmlouvá.

- 4) Tento žalm se často zpívá při pohřbech, proč tomu tak je? Diskutujte a svou odpověď zdůvodněte na základě textu.
- 5) Jak se odlišuje přístup k smrti dnes, před staletími a například v 19. století? K čemu tyto rozdíly vedou? Diskutujte na toto téma a poznamenejte své myšlenky.
- 6) Společně si připravte krátké shrnutí o tom, jaký úryvek jste četli, o jaký typ textu se jednalo (právní text, báseň, píseň...), jak jste nad ním přemýšleli, k čemu jste dospěli, co považujete za důležité ostatním sdělit. Následně každý jednotlivě představíte váš text a bádání další skupině.

Text zpěváků

[1] Žalm Davidův. Hospodin je můj pastýř, nebudu mít nedostatek. [2] Dopřává mi odpočívát na travnatých nivách, vodí mě na klidná místa u vod, [3] naživu mě udržuje, stezkou spravedlnosti mě vede pro své jméno. [4] I když půjdu roklí šeré smrti, nebudu se bát ničeho zlého, vždyť se mnou jsi ty. Tvoje berla a tvá hůl mě potěšují. [5] Prostíráš mi stůl před zraky protivníků, hlavu mi olejem potíráš, kalich mi po okraj plníš. [6] Ano, dobrota a milosrdenství provázet mě budou všemi dny mého žití. Do Hospodinova domu se budu vracet do nejdelších časů.

Žalмовý nápěv: VIII

Hospodin je můj pastýř,
nic nepostrádám,
dává mi prodlévat na svěžích pastvinách,
vodí mě k vodám, kde si mohu odpočinout.
Mou duši občerstvuje,
vede mě po správných cestách pro svoje jméno.

Odpověď

I kdybych šel temnotou rokle,
nezaleknu se zla, vždyť ty jsi se mnou.
Tvůj kyj a tvá hůl,
ty jsou má útěcha.

Odpověď

Stůl pro mě prostíráš
před zraky mých nepřátel,
hlavu mi mažeš olejem,
má číše přetéká.

Odpověď

Štěstí a přízeň mě provázejí
po všechny dny mého života,
v Hospodinově domě smím přebývat
na dlouhé, předlouhé časy.

Odpověď

130

KOMENTÁŘ K TEXTU ZPĚVÁKŮ

V tomto žalmu vyjadřuje lyrický subjekt svou důvěru v Boha. Text může být pro žáky obtížný, pokud neznají některé reálie – přirovnání Boha a Ježíše k dobrému pastýři je tradiční, v bibli poměrně používané, časté i ve výtvarném umění. Pro křesťana je naprosto srozumitelné, ale pro nevěřícího toto spojení může být matoucí. Obtíže by také mohl působit verš: „hlavu mi olejem potíráš, kalich mi po okraj plníš“, pokud žáci nejsou seznámeni se zvyklostmi Izraelců.

¹³⁰ Zpěvy s odpovědí lidu. Praha: Česká liturgická komise, 1984. s. 34.

Žalm nabízí možnost zamyslet se nad vztahem lyrického subjektu k Bohu, popřípadě přeneseno do života – člověka k Bohu. Verš: *I když půjdu roklí šeré smrti, nebudu se bát ničeho zlého, vždyť se mnou jsi ty*, umožňuje přemýšlet nad smrtí. Jelikož smrt je těžké téma, i diskuze nad ní je náročná a vyžaduje od žáků vhodné zapojení a vyspělost v myšlení. Biblické texty (například tento) k tomuto tématu vybízejí a myslím si, že je na místě se nad ním pozastavit, ačkoliv sami se řeči na téma smrti asi rádi vyhýbáme. Učitel by měl však zvážit, zda někdo ze studentů neprochází například obdobím smutku z úmrtí někoho blízkého v rodině, v tom případě bych doporučila žáka zařadit do jiné skupiny nebo skupinu básníků zcela vynechat.

Proroci

- 1) Najděte si úryvek za Starého zákona – Iz 53, 1-12 – a přečtěte si jej.
- 2) Úryvek je z knihy proroka Izajáše. Jak si představujete proroka – co je jeho úkolem?
- 3) Zamyslete se nad tím, jak by na následující otázku odpověděl křesťan: *Koho měl na mysli Izajáš, když v 8. století před naším letopočtem toto proroctví psal?* Vaši odpověď zdůvodněte.
- 4) Co si o proročích myslíte? Myslíte si, že se s proroky můžeme setkat i v současnosti? Diskutujte a svoje postřehy poznamenejte.
- 5) Myslíte si, že je možné, aby na sebe někdo vzal bolesti druhých? Diskutujte a svoje postřehy poznamenejte.
- 6) Představte si, že jste prorokem v dnešní době a máte přístup na facebook. Napište vzkaz na svou zeď tak, aby obsahoval základní myšlenky úryvku z bible, ale byl psán tak, aby zaujal současné čtenáře.
- 7) Společně si připravte krátké shrnutí o tom, jaký úryvek jste četli, o jaký typ textu se jednalo (právní text, báseň, píseň...), jak jste nad ním přemýšleli, k čemu jste dospěli, co považujete za důležité ostatním sdělit. Následně každý jednotlivě představíte váš text a bádání další skupině.

Text proroků

[1] Kdo uvěří naší zprávě? Nad kým se zjeví paže Hospodinova? [2] Vyrostl před ním jako proutek, jak oddenek z vyprahlé země, neměl vzhled ani důstojnost. Viděli jsme ho, ale byl tak nevzhledný, že jsme po něm nedychtili. [3] Byl v opovržení, kdekdo se ho zřekl, muž plný bolesti, zkoušený nemocemi, jako ten, před nímž si člověk zakryje tvář, tak opovržený, že jsme si ho nevážili. [4] Byly to však naše nemoci, jež nesl, naše bolesti na sebe vzal, ale domnívali jsme se, že je raněn, ubit od Boha a pokořen. [5] Jenže on byl proklán pro naši nevěrnost, zmučen pro naši nepravost. Trestání snášel pro náš pokoj, jeho jizvami jsme uzdraveni. [6] Všichni jsme bloudili jako ovce, každý z nás se dal svou cestou, jej však Hospodin postihl pro nepravost nás všech. [7] Byl trápen a pokořil se, ústa neotevřel; jako beránek vedený na porážku, jako ovce před střihači zůstal němý, ústa neotevřel. [8] Byl

zadržen a vzat na soud. Kdopak pomyslí na jeho pokolení? Vždyť byl vyťat ze země živých, raněn pro nevěrnost mého lidu. [9] Byl mu dán hrob se svévolníky, s boháčem smrt našel, ačkoli se nedopustil násilí a v jeho ústech nebylo lsti. [10] Ale Hospodinovou vůlí bylo zkrušit ho nemocí, aby položil svůj život v oběť za vinu. Spatří potomstvo, bude dlouho živ a zdárně vykoná vůli Hospodinovu. [11] Zbaven svého trápení spatří světlo, nasytí se dny. „Tím, co zakusí, získá můj spravedlivý služebník spravedlnost mnohým; jejich nepravosti on na sebe vezme. [12] Proto mu dávám podíl mezi mnohými a s četnými bude dělit kořist za to, že vydal sám sebe na smrt a byl počten mezi nevěrníky." On nesl hřích mnohých, Bůh jej postihl místo nevěrných.

KOMENTÁŘ K TEXTU PROROKŮ

Tento text považuji za nejobtížnější z vybraných ukázek. Kapitola Izajáš 53 se stala přímo základním kamenem teologie Nového zákona a je vykládána jako proroctví o Ježíši Kristu. Pro žáky může být úryvek těžko uchopitelný – z textu nezjistí, o kom se hovoří, nejprve je použit minulý čas, následně budoucí, to může studenty mást. I samotný obsah textu pro ně může být vzdálený – jak by někdo mohl vzít na sebe naše nemoci?

Přesto si myslím, že text má svůj potenciál v tom, že ukazuje, jaká je linka mezi Starým a Novým zákonem a vede k zamyšlení o obětování se za druhé. Jelikož se jedná o prorocký text, poskytuje prostor k diskuzi o prorocích obecně.

Básníci

- 1) Zahrajte si společně na poety a doplňte neúplný text.

Jak jsi krásná, přítelkyně moje, jak jsi krásná, oči tvé_____

vlasý tvé jsou jako _____

Zuby tvé jsou_____

_____ jsou tvé rty, ústa tvá půvabu plná.

_____ jsou tvoje skráně pod závojem.

Tvé hrdlo je_____

Dva prsy tvé jsou jak _____

- 2) Najděte si úryvek ze Starého zákona – Pis 4, 1-17.

- 3) Diskutujte o tom, o čem úryvek pojednává. Překvapuje vás, že se s ním můžeme setkat v bibli?
- 4) Autor básně v úryvku přirovnává jednotlivé části ženského těla často k velmi nečekaným věcem. Diskutujte o tom, zda se vám básníková přirovnání líbí a porovnejte báseň s vaším textem. Použili jste některé stejné přirovnání? V čem se vaše přirovnání liší?
- 5) Podle židovské teologie popisuje Píseň písní (z níž jste přečetli úryvek) alegoricky vztah mezi Bohem (ženichem) a Izraelem (nevěstou). Podle teologie křesťanské se tato alegorie týká vztahu Ježíše Krista a církve. Zamyslete se nad touto informací a v jejím světle si přečtěte následující úryvek od barokní básnířky Terezie z Lisieux. Tato autorka ve svých dílech zachycovala svůj vztah k Bohu. Vidíte nějakou podobnost mezi Písní písní a tímto dílem? Diskutujte ve skupině a odpověď запиšte.

*Když se ho dotknu jemně, zdá se mi pokladem, když k ochutnání zve mě,
je sladší den co den.
Je to na naší zemi pokojný oceán, kéž navždy přáno je mi,
že též v něm spočívám...*

*Ta odevzdanost sama mě klade v náruč tvou a je mi dána manna
těch, kteří tvými jsou.
Tobě se odevzdávám, nejdražší Pane můj, a denně očekávám
dychtivě pohled tvůj.*

*Úsměvně stále znova usnout ti na srdci a říkat lásky slova
je, Pane, vše, co chci.
Jak zvedá sedmikráska k nebi svou korunku, tak točí se má láskou
vždy znova po slunku.*

- 6) Společně si připravte krátké shrnutí o tom, jaký úryvek jste četli, o jaký typ textu se jednalo (právní text, báseň, píseň...), jak jste nad ním přemýšleli, k čemu jste dospěli, co považujete za důležité ostatním sdělit. Následně každý jednotlivě představíte váš text a bádání další skupině.

Text básníků

[1] Jak jsi krásná, přítelkyně moje, jak jsi krásná, oči tvé jsou holubice pod závojem, vlasy tvé jsou jako stáda koz, které se hrnou z hory Gileádu. [2] Zuby tvé jsou jako stádo ovcí před stříháním, jež z brodiště vystupují, a každá z nich vrhne po dvou, žádná z nich neplodná nezůstane. [3] Jako karmínová šňůrka jsou tvé rty, ústa tvá půvabu plná. Jak rozpuklé granátové jablko jsou tvoje skráně pod závojem. [4] Tvé hrdlo je jak Davidova věž z vrstev kamene zbudovaná, tisíc na ní zavěšeno štítů, samých pavéz bohatýrů. [5] Dva prsy tvé jsou jak dva koloušci, dvojčátka gazelí, která se v liliích pasou. [6] Než zavane den a stíny dají se v běh, vydám se

k myrhové hoře, k pahorku kadidlovému. [7] Celá jsi krásná, přítelkyně moje, poskvrny na tobě není.

KOMENTÁŘ K TEXTU BÁSNÍKŮ

Úryvek z Písně písní je plný nádherných přirovnání. Pro dnešního člověka jsou však poměrně nezvyklá a nepříliš zkušeným čtenářům mohou činit problém.

V porozumění může bránit neznalost významu slov například: pavéz bohatýrů, myrhový pahorek, pahorek kadidlový, problém mohou působit i slova jako brodiště či skráně. Samotná syntax je složitá.

Vybraný úryvek může čtenáře překvapit už jen tím, že je obsažen v bibli. Zdá se přeci, že se jedná o milostný text, nutí tedy k zamyšlení, jak se v Knize knih objevil. Nad přirovnáními se člověk pozastaví, rozbíhá se jeho představivost a fantazie, přemýšlí, jakou ženu měl básník před očima a jak k těmto nápadům přišel. Zamyslí-li se čtenář, dojde k tomu, že život, který autor textu žil, musel být diametrálně odlišný od našeho, my bychom tato přirovnání nepoužili. Ale přesto se dokázal stejně obdivně dívat na krásu ženy jako básníci dnešní doby.

Text tedy poskytuje možnost práce s přirovnáním, zamyšlení nad jeho účinností, originalitou. Nutí čtenáře k zapojení fantazie. A jelikož na Píseň písní pak navazovala i barokní literatura, umožňuje nám přesunout se o několik století dopředu a zamyslet se nad podobnostmi takto vzdálených textů.

KOMENTÁŘ K UVĚDOMĚNÍ SI – ČÁST 2.

Mou snahou bylo vybrat ukázky, které pokryjí alespoň částečně žánrovou pestrost bible. Žáci se na začátku hodiny setkali s příslovím, skupiny pak pracují s právním textem (Desatero), milostnou básní (Píseň písní), žalmem a textem proroka. Všichni si prvním úkolem procvičí schopnost hledat v bibli konkrétní pasáž (pokud nestačí zásoby biblí školní knihovny, domluvit se s žáky v předstihu, aby si donesli vlastní nebo z městské či státní vědecké knihovny zapůjčenou bibli – ekumenický překlad). Další úkoly mají vést k práci s textem, přemýšlení nad ním a zároveň mají podněcovat k diskusi nad tématy, která jednotlivé úryvky nastolují.

Je nutné, aby se učitel do hodiny zapojoval, obcházel třídu, mluvil s žáky a byl jim k dispozici v případě, že např. nerozumí zadání.

Poslední úkol již spadá do reflexe. Žák přemýšlí nad tím, o čem v hodině hovořil, a třídí si v hlavě informace tak, aby je mohl předat dalším žákům.

3) REFLEXE (10 minut)

Ve třídě se vytvoří skupinky, v kterých bude vždy zastoupen alespoň jeden právník, básník, zpěvák a prorok. Učitel nakopíruje výtvary skupiny a rozdá každému žákovi do ruky ukázky, s kterými pracovaly jednotlivé skupiny včetně přísloví. Každý žák pak představí svůj úryvek tak, jak si jej připravil dle posledního úkolu jejich skupiny. Ideální je, pokud žáci ve skupině na sebe zvládnout reagovat, položit nějaký doplňující dotaz.

KOMENTÁŘ K REFLEXI

Žák při reflexi nahlas shrne to, o čem v hodině přemýšlel, k čemu dospěl. Zároveň vyslechne názor ostatních a může si sám dotvářet názor na bibli, její aktuálnost v současném světě.

DOMÁCÍ ÚKOL

Za domácí úkol si všichni přečtou všechny texty s tím, že mají za úkol uvažovat nad tím, co jim spolužáci sdělili při poslední fázi hodiny.

KOMENTÁŘ K DOMÁCÍMU ÚKOLU

Žáci se seznámí se všemi probíranými ukázkami různých žánrů.

Důkaz o učení: odpovědi na otázky jednotlivých skupin

12. 4. Ježíš Nazaretský

V této hodině se již dostávám k Novému zákonu, pro který je zásadní osobnost Ježíše Nazaretského, ten je také hlavním tématem hodiny. Žáci však při ní získají také základní informace o Novém zákonu.

Ročník: 1.

Téma: Nový zákon

Vyučovací jednotka: 45 minut

Cíle:

- 1) Žák vyhledá informace v odborném textu.
- 2) Žák si klade otázky k danému tématu.
- 3) Žák dokáže reprodukovat základní znalosti o Ježíši Nazaretském.
- 4) Žák rozlišuje podstatné a méně významné informace.

Tato hodina je vedena metodou kritického čtení a myšlení: **Vím – Chci se dozvědět – Dověděl jsem se**, přičemž tématem je Ježíš Nazaretský – hlavní osobnost Nového zákona. Každý žák na začátku hodiny dostane tabulku (velikosti A4) se třemi nadepsanými sloupci.

Vím	Chci se dozvědět	Dověděl jsem se

1) EVOKACE (10 min)

- Vyplnění sloupečku –,vím“ a „chci se dozvědět“,

Do prvního sloupečku nejprve žák napíše vše, co ví o Ježíši Nazaretském. Zároveň si klade otázku, co by ho zajímalo, co neví a rád by se dozvěděl. Tyto otázky zapisuje do vedlejšího sloupce – chci se dozvědět.

- konzultace se spolužákem ve dvojici,
- celá třída společně dává dohromady, co ví, co chce vědět – učitel vše zapisuje na tabuli.

KOMENTÁŘ K EVOKACI

Tato metoda poskytuje dostatečný prostor pro uvědomění si toho, co o daném tématu vím, nevím, co mne zajímá. Žáci by měli vyplňovat sloupeček „vím“ beze strachu, chyby jsou v této kolonce přípustné. Jde o to, aby žáci aktivovali veškeré prekoncepty.

Konzultace ve dvojici pomáhá tomu, aby se nové informace přidávaly postupně, zároveň se žák může v některých informacích utvrdit a nebojí se poté říci je nahlas před celou třídou.

Učitel, který řídí zápis na tabuli, nehodnotí informace, pokud jsou nějaké v rozporu, poznamená obě varianty s tím, že uvidíme, zda nám dnešní hodina dá odpověď na to, která z informací je správná.

Původně jsem chtěla věnovat se přímo Novému zákonu, ale tuto myšlenku jsem zavrhlá ze dvou důvodů – nedařilo se mi najít vhodný text a pak především proto, že jsem přesvědčená o tom, že žáci toho o Ježíšovi budou vědět více a také je bude napadat větší množství otázek.

2) UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU NOVÉ INFORMACE (15 min)

- Každý žák obdrží tento text:

Ježíš Nazaretský

Text jsou upravená dvě slovníková hesla:

- **Ježíš** ze *Slovníku biblické kultury*,
- **Nový zákon** ze *Slovníku: judaismus, křesťanství, islám*.

Ježíš (hebrejsky Ješua, to znamená „Hospodin je spása“) je ústřední postavou evangelií. Jeho historickou existenci potvrzují antičtí spisovatelé: Josephus Flavius (kolem 93 po Kr.), Plinius Mladší (112 po Kr.), Tacitus (116 po Kr.), Suetonius (120 po Kr.). O jeho životě víme málo, evangelia totiž nejsou a ani nechtějí být Ježíšovou biografií.

Evangelia (v překladu radostná zvěst) v Novém zákonu nalezneme čtyři, nazývají se podle jejich autorů: Markovo, Matoušovo, Lukášovo a Janovo. Navazují na ně Skutky apoštolů, které vyprávějí o počátcích církve,

a Nový zákon uzavírá Zjevení Janovo, tzv. apokalypsa, vyprávějící o posledním soudu, konci světa.

Ježíš se narodil v Betlémě za vlády Heroda Velikého v roce 4 nebo 6 př. Kr. Je synem Marie; jeho zákonným otcem je Josef z rodu Davidova, tesař v Nazaretě. Až do třiceti let zde Ježíš žil jako běžný Žid: studoval Písmo svaté a řídil se jím. Jediná známá epizoda z oněch třiceti let „skrytého života“ nám ho předvádí ve věku dvanácti let, v Jeruzalémě uprostřed zákoníků, jak jim naslouchá a dává otázky. Bezpochyby vykonával stejné povolání jako Josef.

Potom začíná jeho „veřejný život“; podle některých trval tři roky, podle jiných rok. Zahájil ho tím, že přijal křest od Jana Křtitele v řece Jordánu. Poté si vybral dvanáct učedníků, s kterými procházel Palestinou a zvěstoval příchod Božího království, uzdravoval nemocné, získával učedníky, aby šířili jeho nauku. Kázal, často v podobenstvích, k zástupům zvědavých, nepřátelských nebo nadšených posluchačů.

Jednoho dne v měsíci nisanu (duben) v roce 30 nebo 33 byl židovskými představenými zatčen, vydán římské vládě, souzen a odsouzen, nazítrán byl ukřižován a pohřben. Následující neděli ženy, které ho během jeho veřejného života doprovázely, přišly ke hrobu, aby jeho tělo nabalzamovaly. Našly však hrob prázdný a apoštolové jejich zprávu dosvědčili. Společně potvrdili, že Ježíše potkávali živého, mluvili s ním a společně pojedli. O jeho zmrtvýchvstání podávali svědectví až do konce života.

Evangelia jsou věrným obrazem jeho učení těm, kteří ho neslyšeli. Největší přikázání, které Ježíš důsledně hlásá – někdy dokonce až provokativním způsobem – a které staví nad ostatní přikázání Zákona, je láska k Bohu a láska k bližnímu. Svá slova spojuje s činy a shromažďuje kolem sebe všechny přehlížené a pohrdané: celníky, kteří vybírají daně pro římské okupanty, nemocné leprou, Samařany, nenáviděné Židy, a mezi nimi i nevěstky. A Ježíš jde ještě dále: hovoří o svém zvláštním vztahu k Bohu, kterého se odvažuje nazývat svým Otcem. Svými slovy a skutky si znepřátelil židovské autority. Evangelia mluví o Ježíšovi jako o Mesiáši, Pomazaném, kterého Izrael čekal a který s konečnou platností naplnil zaslíbení daná předkům a ohlášená ve Starém zákoně.

Křesťané vidí v Ježíšovi Mesiáše, Izraeli přislíbeného: tvrdí dokonce, že tento Mesiáš je jediným Synem Božím. Toto tvrzení však nebylo přijímáno okamžitě a jednoznačně. Ježíš je pro ně tím, kdo svým životem, smrtí a vzkříšením otvíral

celému lidstvu přístup do nebe – království Božího. Nazývají ho Ježíšem Kristem, Spasitelem.

Židé jeho historickou existenci připouštějí. V Ježíšově učení jsou velmi citliví na vše, co je přímým pokračováním židovské tradice. Mesiáše, kterého Bůh slíbil jejich otcům a který má osvobodit Izrael, v něm však nevidí. Jejich čekání proto neskončilo.

Islám vidí v Ježíšovi proroka, zvěstovatele Muhammada. Korán ho nazývá „Mesiášem“, „Služebníkem Božím“, „Slovem Alláhovým“, ale odmítá vidět v něm víc než svatého člověka.

- Po přečtení či při čtení žák vyplňuje sloupec „dozvěděl jsem se“.
- Žák si také poznamenává otázky, které ho napadly v průběhu čtení textu.

KOMENTÁŘ K UVĚDOMĚNÍ SI A VÝBĚRU TEXTU

Text jsou upravená dvě slovníková hesla. Heslo Ježíš ze *Slovníku biblické kultury* a Nový zákon ze *Slovníku: judaismus, křesťanství, islám*. Volila jsem takto upravený text, protože je pro žáky srozumitelný, ale přesto je to setkání s odborným textem. Zároveň si myslím, že obsahuje nosné informace, které by mohly odpovědět na otázky studentů (např. očekávám, že se žáci budou ptát, zda doopravdy Ježíš žil). Žák se při čtení rozhoduje, která informace mu přijde důležitá. Zkouší tedy pracovat s odborným textem, informace vyhledávat a třídit. Bylo by dobré, aby s sebou učitel do třídy vzal oba dva výše zmíněné slovníky, v kterých si popřípadě žáci mohou vyhledat některé slovo, kterému neporozumí. Zvláště *Slovník biblické kultury* je psán srozumitelně a žák by se v něm měl bez problémů orientovat.

Pokud se jedná o jedno z prvních setkání s odborným textem, měla by po jeho přečtení následovat krátká reflexe – jak se s textem pracovalo, co bylo obtížné, co by pomohlo při rozlišení důležitosti informací atd. Žáci by například mohli „tučně“ zvýraznit podstatné informace (připravit text pro žáky základní školy). Tato aktivita by jim pomohla při třídění podstatných informací a zároveň by vedla k poznání odborného stylu a vertikálního členění textu.

3) REFLEXE (15 minut)

- Student koriguje, zda sloupec „vím“ neodporuje informacím z textu.
- Žák si také zvýrazní otázky, které měl ve sloupci „chci se dozvědět“, ale text mu na ně odpověď nepodal.
- Následuje opět společné vyhodnocení, společné vyplnění sloupce „dozvěděl jsem se“ + korekce sloupce „vím“ + učitel zakroužkuje otázky, na které žáci

nezískali odpověď, a tvrzení, jež nebyla dokázána textem. Studenti se také podělí o otázky, jež je napadly při čtení textu. Všechny odpovědi a potvrzení či vyvracení tvrzení mají žáci dohledat za domácí úkol.

KOMENTÁŘ K REFLEXI

Reflexe je zde důležitým momentem, kdy si student utřídí, co věděl dobře, co špatně, zda mu text odpověděl na jeho otázky, co nového se naučil. Společné utřídění pak pomáhá informace nejen zafixovat, ale otvírá také prostor k diskuzi.

DOMÁCÍ ÚKOL

- Žák dohledá nezodpovězené otázky.

KOMENTÁŘ K DOMÁCÍMU ÚKOLU

Žák se učí samostatně vyhledávat informace.

Důkaz o učení: vyplněná tabulka

12. 5. Myšlenky Nového zákona

Poslední příprava se věnuje vybraným myšlenkám Nového zákona, které se snaží předestřít na třech ukázkách. Žáci se v ní setkají s úryvkem z evangelia, s podobenstvím a jednou epištolou. Původně jsem chtěla zařadit také úryvek ze Zjevení Janova, ale pro přílišnou náročnost pro první ročníky jsem od něj upustila. Tato příprava uzavírá pětici vzorových hodin.

Ročník: 1.

Téma: Myšlenky Nového zákona

Vyučovací jednotka: 45 minut

Cíle:

- 1) Žák formuluje své názory na list sv. Pavla Korintským.
- 2) Žák si vytváří názor na myšlenky Nového zákona a formuluje jej.
- 3) Žák hodnotí aktuálnost textu a jeho myšlenek.

1) EVOKACE (5 minut)

Učitel promítne projektorem (nebo napíše na tabuli) dvě věty s vynechaným slovem. Vyzve žáky, aby doplnili, co si myslí, že do mezery patří. Prozradí, že se jedná o úryvek z Nového zákona a doplnění je jedno jediné slovo. Poprosí ty, kteří text znají, aby ostatním neprozrazovali odpověď.

Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale _____ bych neměl, jsem jenom dunící kov a zvučící zvon.

Kdybych rozdal všechno, co mám, ano, kdybych vydal sám sebe k upálení, ale _____ bych neměl, nic mi to neprospěje.

Následuje společná diskuze o návrzích žáků – co kdo doplnil, proč si myslí, že toto doplnění by mohlo být správné. Učitel správné řešení ještě neprozrazuje.

KOMENTÁŘ K EVOKACI

Žáci se při evokaci snaží doplnit biblický text. Přemýšlí nad tím, co by v bibli mohlo být tak vysoce ceněno. Myslím, že někteří studenti budou uvažovat například o doplnění slova víra. Aktivita by v nich měla vzbudit zvědavost nad správným doplněním a zároveň „nastartovat“ přemýšlení o tom, jaké myšlenky a názory Nový zákon předkládá.

2) UVĚDOMĚNÍ SI VÝZNAMU NOVÉ INFORMACE (30 minut)

Učitel vybídne žáky, aby se pohodlně usadili a dobře se zaposlouchali do textu. Přečte jim nebo pustí list Korintským č. 13 od svatého Pavla. V případě možnosti přístupu na internet doporučuji tuto nahrávku:

<http://www.youtube.com/watch?v=nIn29UgIAmY>.

Po poslechu třída zná správné doplnění dvou vět, kterými hodina začínala. Je vhodné vrátit se k předchozím odhadům. Zda byly správné, zda je odpověď „láska“ překvapila a proč.

Poté učitel rozdá pracovní list (příloha č. 10) a zadá z něj žákům úkoly k prvnímu textu.

Po splnění těchto úkolů následuje nejprve diskuze ve dvojici – spolusedící si sdělí, jakou podtrhli pasáž, proč a co se jim líbí, odpovědi na další otázky. Následuje diskuze s učitelem. Třída společně zodpoví otázky. Učitel se zeptá, komu se líbila která pasáž a proč – je zajímavé sledovat, zda má třída podobný názor (líbí se jim stejné pasáže) nebo se různí, jak dovedou svůj výběr vysvětlit.

Učitel upozorní, že tato hodina se bude věnovat myšlenkám, které jsou obsaženy v Novém zákonu, k tomu je samozřejmě zapotřebí pracovat s ukázkami. Samostatně si tedy žáci přečtou úryvky v pracovním listu a vypracují zadaný úkol.

KOMENTÁŘ K UVĚDOMĚNÍ SI

Mou snahou bylo vybrat ukázky, nad kterými může student uvažovat, mohou ho oslovit. Zároveň jsem chtěla zařadit alespoň jedno podobenství. Student v této fázi tedy proniká do dalších myšlenek Nového zákona. Ukázky jsou vybrané ze dvou překladů – ekumenického a z Bible21, která by žákům mohla být přístupnější. Učitel může v hodině na tento překlad poukázat, sdělit informace, které jsem zmiňovala na konci kapitoly 4. 9. Překlady bible do nové češtiny.

Přikládám komentář k jednotlivým ukázkám:

KOMENTÁŘ K „LÁSKA NEJVYŠŠÍM DAREM“

Jsem přesvědčena, že Pavlův list Korintským patří mezi nejkrásnější, které v bibli můžeme nalézt. Považuji obsah textu za obecně lidský, neměl by nikoho urazit a mohl by žáky pozitivně naladit na další hloubání o myšlenkách obsažených v Novém zákonu. Myslím si, že první část textu je pro čtenáře srozumitelná. Problém by mohl nastat s tím, co autor myslí slovy *potom* nebo *až přijde plnost*. Skrývá se za tím „*až budeme stát před Bohem, po smrti*“, student však nemusí

porozumět, s tím by mu mohl pomoci rozhovor se spolužákem, popřípadě následná diskuze řízená učitelem, při které se pro žáky nesrozumitelné pasáže osvětlí.

Text může žáka vést také k zamyšlení nad charakterem lásky. Například i nad sebou samým – jakou lásku prožívám já, jaká je a jaká by mohla být.

KOMENTÁŘ K „TŘÍSCE V OKU“

Tento krátký úryvek z Matoušova evangelia obsahuje další z myšlenek, které by mohly být studenty obecně přijímané. Verše 3 – 6 vybízejí k tomu, aby žáci formulovali jejich hlavní myšlenku jednou větou (například: *Nejprve hledej a naprav chyby svoje, teprve potom sud' druhé.*). Pro jeho pochopení je zapotřebí rozklíčovat, co se ukrývá za trámem, co za třískou v oku. Myslím si však, že by žáci s pochopením úryvku neměli mít větší problém. Na tomto místě je také možné zamýšlet se nad tím, jak by se změnilo naše vnímání textu, pokud by neobsahoval i poslední šestý verš. Můžeme si tedy s žáky ukázat to, jak se může pozměnit vyznění textu, pokud se jeho část vynechá. Na základě tohoto úryvku se také ustálil frazém – *házet perly sviním*, na který učitel může poukázat.

KOMENTÁŘ K PODOBENSTVÍ O MARNOTRATNÉM SYNU

Podobenství je psané srozumitelným jazykem, který by žákům neměl činit problém. Myslím si však, že žáci mohou mít potíže s odhalením analogické řeči, tedy vlastně odhalit podstatu podobenství. Žánr podobenství je pro Nový zákon typický, bylo by dobré, aby se s ním žáci seznámili. Co je vlastně podobenství, se dozví v úkolu v pracovním listu a zároveň se pokusí odhalit jeho obecnou rovinu. Snažila jsem se vybrat takové, jehož myšlenka může žáky oslovit. Zde je hlavním motivem odpuštění. Někteří studenti budou po obsahové rovině pravděpodobně nespokojeni s reakcí otce, která jim vzhledem k bratrovi bude připadat nespravedlivá. Tyto skutečnosti otvírají prostor pro přemýšlení o vlastních životních postojích.

3) REFLEXE (10 minut)

- Deset minut před koncem hodiny učitel přeruší práci na pracovních listech.
- Následně vyzve žáky k tomu, aby si každý vzal papír a metodou *volného psaní* zachytil během 5 minut všechno, co jej napadá na téma myšlenky Nového zákona.
- Po této době všichni odloží pera a učitel jim uloží, aby si o volném psaní popovídali se sousedem, mohou mu jej i přečíst.
- Učitel se též může zeptat, zda se někdo nechce nahlas o svůj příspěvek podělit, popřípadě poprosit o doporučení, zda někdo slyšel od spolužáka myšlenku, kterou by si měla celá třída poslechnout. Nikoho však učitel

k veřejnému vystoupení nenutí. Popřípadě vyzve ty, kteří chtějí volné psaní odevzdat.

KOMENTÁŘ K REFLEXI

Celou hodinu se žáci seznamovali s myšlenkami Nového zákona a nyní mají možnost formou volného psaní shrnout své názory, nápady. Vyučovací jednotka 45 minut je krátká na to, aby studenti mohli do Nového zákona proniknout, je tedy možné, že se při volném psaní rozepíší i o tom, že jim hodina neposkytla dostatečné podklady k tomu, aby se mohli vyjádřit s konečnou platností, ale že to, co dnes měli možnost číst, na ně působilo tak, či tak...

V případě, že by některý z kantorů postupoval dle navržených příprav, je možné volné psaní zadat na téma bible, studenti by tak měli možnost zamyslet se nad průběhem celých pěti hodin, nad jejich poznáním. Mohli by formulovat svůj názor na tuto knihu, zamyslet se, zda se dověděli něco nového, kam se posunuli. Bylo by to uzavření tématu bible.

Důkaz o učení: pracovní list

Závěr

Cílem diplomové práce bylo nahlédnout na výuku bible v hodinách literatury na gymnáziích, zjistit současný stav.

K dosažení cíle bylo zapotřebí nejprve si utřídit základní informace o bibli – o jejím původu, dělení, jazyku, překladech. Více pozornosti jsem věnovala překladům do češtiny a adaptacím biblických příběhů, protože jsem přesvědčená, že pro učitele je podstatné, aby měl přehled o tom, s jakým textem může pracovat. Zaměřila jsem se také na biblickou frazeologii a intertextovost, jelikož si myslím, že obojí může posloužit jako motivace při výuce o bibli. To byl teoretický základ, s kterým jsem se pustila do poznávání výuky bible na gymnáziu, zároveň jsem přesvědčena, že může posloužit učiteli k základní orientaci v tomto tématu.

Pro pochopení současného stavu jsem nejprve zjišťovala to, jak na téma bible pohlízejí kurikulární dokumenty – rámcově vzdělávací program a tři vybrané školní vzdělávací programy. Mou snahou bylo vybrat tři odlišné ŠVP, a tím si rozšířit pohled na možnosti zařazení bible do výuky literatury. Zjistila jsem, že bible nemusí být nutně řazena jen do kapitoly starověká literatura v prvním ročníku studia. Jeden rozebíraný ŠVP pracuje s bibli ve druhém (v kapitole *Středověká a barokní literatura*) a třetím ročníku (kapitola *Mýtus*), druhý pouze ve třetím (také kapitola *Mýtus*) a poslední se držel obvyklého chronologického řazení a zařazoval bibli do prvního ročníku (*Starověká literatura*). Rozbor ŠVP a rozhovor s učiteli mne vedl k přemýšlení o tom, jaké jsou výhody a nevýhody těchto zařazení.

Dalším krokem byl rozbor učebnic literatury a čítanek, při němž jsem shledala, co autoři považují za stěžejní informace, které texty předkládají studentům, které úkoly a náměty k diskuzi nastolují. Všechny učebnicové řady vycházejí vstříc tradičnímu chronologickému řazení výuky, tudíž bibli jsem vždy našla v dílech pro první ročníky.

Abych zjistila, jak se na věc dívají samotní učitelé a žáci, musela jsem se vydat přímo do škol. Pomocí dotazníku jsem odkrývala, jaký vztah mají žáci k bibli, zda ji chápou jako aktuální dílo a umí-li odhalit původ biblických frazémů a vysvětlit je. S ohledem na nepříliš vysoký počet respondentů si nedovoluji dělat obecné závěry, ale i tak mi dotazník poskytl příležitost poznat pohled části studentů. Nabyla jsem dojmu, že povětšinou chápou bibli jako dílo, které má smysl pouze pro věřící lidi, berou ji za dílo, které se příliš nehodí do současné doby. Znalost frazémů – antických i biblických – byla velmi nízká.

U učitelů jsem pátrala po tom, s jakými reakcemi na tuto látku se u žáků setkávají, s jakými potížemi bojují, jaké materiály používají, kolik času výuce o bibli věnují. Miniprůzkum potvrdil, že všichni dotázaní o bibli učí a výuce věnují poměrně velký počet hodin, někteří dokonce čtyři a více. Dotazovaní učitelé mají k bibli povětšinou pozitivní vztah, což bylo patrné i z vyplněných dotazníků. Přístup žáků k tomuto dílu hodnotí nejčastěji neutrálně. Někteří poukazují na obtížnost látky pro studenty prvních ročníků gymnázií. Pro přesnější informace o situaci na gymnáziích by bylo zapotřebí rozšířit počet respondentů.

Na základě těchto kroků se mi myslím podařilo nahlédnout pod pokličku současné výuky bible na gymnáziích, a tak jsem mohla přistoupit k další podstatné části práce – přípravě vzorových hodin. Ačkoliv se jednotlivé hodiny zaměřují vždy na určitý výsek (biblickou frazeologii, starozákonní příběhy, žánrovou pestrost Starého zákona, osobnost Ježíše a Nový zákon s jeho myšlenkami), měly by se složit jako skládanka a poskytnout žákovi pohled na bibli v její bohaté šíři. Po absolvování aktivit navržených v jednotlivých přípravách by měl žák získat základní představu o tomto díle. Snažím se, aby v hodinách byly rozvíjeny čtenářské schopnosti a dovednosti, logické uvažování, aby činnosti vzbuzovaly zájem a zvědavost a podnítily žáky k dalšímu čtení či studiu.

Ukázkové hodiny jsem vytvářela dle zásad programu *Čtením a psaním ke kritickému myšlení*. Jsem přesvědčena, že program vede k výuce, jež si zachovává co nejvíc rysů přirozeného učení, které je účinné a efektivní. Doufám, že vzorové hodiny poslouží kantorům jako inspirace při plánování výuky. Vhodným doplněním diplomové práce by bylo odučení jednotlivých příprav, jejich reflexe a následná revize.

Pro mě samotnou bylo pronikání do toho, jak vypadá výuka o bibli na gymnáziích, dobrodružstvím, díky kterému jsem měla možnost se setkat se zajímavými lidmi (například s magistrou Pirnerovou), zažít různé reakce kantorů i žáků, zamyslet se nad biblí samotnou a jejím poselstvím. Pomohlo mi uvědomit si, že mým přáním je, aby i žáci se na chvíli nad biblí pozastavili a bez předsudků se zamysleli nad knihou, která lidstvo provází po tak dlouhou dobu, a nechali z ní na sebe působit to dobré.

Resume

První část diplomové práce informuje obecně o bibli, o jejím vzniku, dělení, jazyku, překladech. Podrobněji je pojednáno o překladech do češtiny a adaptacích, které má gymnaziální učitel k dispozici. Jedna z kapitol se orientuje na biblickou frazeologii a poukazuje na to, jak hluboce je v nás jazyk bible zakořeněn, další kapitola – *Intertextovost a bible* – zase stručně zachycuje, jak velký počet děl na bibli navazuje, a předkládá text, se kterým by bylo možné pracovat v rámci hodin literatury.

Druhá část se zabývá kurikulárními dokumenty a též učebnicemi a čítankami ve vztahu k bibli. Při rozboru rámcově vzdělávacích programů jsou nabídnuty možnosti, jak při výuce o bibli naplňovat některé stanovené cíle RVP, ať již ve vzdělávací oblasti *Jazyk a komunikace*, nebo v oblasti *Člověk a společnost*. Zaznamenává také, jak se bible může uplatnit v průřezových tématech. Následuje rozbor tří vybraných školních vzdělávacích programů, přičemž každý z nich přistupuje k bibli jiným způsobem, pracuje s ní v jiném ročníku, v rámci různých celků. Kapitola věnující se učebnicím literatury a čítankám poskytuje náhled na to, jaké informace a ukázky jsou žákům tímto médiem předkládány a dovoluje si je hodnotit.

Praktická část diplomové práce obsahuje vyhodnocení „miniprůzkumu“, který probíhal mezi žáky čtvrtých ročníků gymnázií a mezi gymnaziálními učiteli. U žáků se soustředil především na to, jaký vztah mají k bibli, zda ji chápou jako aktuální dílo a umí-li odhalit původ biblických frazémů a vysvětlit je. U pedagogů se průzkum zaměřoval na reakci žáků na tuto látku, na materiály, které vyučující používají, a na cíle, které si stanovují.

Poslední část diplomové práce představuje pět vzorových hodin o bibli. Přípravy se věnují biblické frazeologii, starozákonním příběhům, žánrové pestrosti Starého zákona, Novému zákonu a jeho myšlenkám.

Summary

The first part of this thesis informs about the Bible in general, its origin, division, language and translations. Translations into the Czech language are looked at in greater detail as well as various adaptations that are at disposal of Czech high school teachers. One of the chapters discusses biblical phrases and shows the way they have infiltrated Czech culture. The *Intertextuality and the Bible* chapter looks at all the literary works that have their origins in the Bible. It also offers a text which may be used during literature classes.

The second part of the thesis discusses school documents and text books as related to the Bible. After Czech general educational programs analysis, the thesis offers options on various ways of implementing some of the general educational programs targets during classes, both in *Language and Communication* or *Man and Society* educational area. There follows an analysis of three individual school educational programs, each of which addresses the Bible differently, works with it in a different grade and in different areas. Chapters concerning textbooks discuss what information and texts are made available to the students and evaluate these.

The practical part of this thesis covers an analysis of a minor survey which was carried out among the fourth grade high school students and their teachers. It focused mainly on students' relationship to the Bible, if they understand it as a current piece of art, or if they succeed at discovering the origin and the meaning of various biblical phrases. Among teachers the survey focused on students' attitude to the subject, on the materials they use when teaching and on the targets they set to reach.

The final part of the thesis introduces five model lessons on the Bible. They cover biblical phrases, Old Testament stories, number of genres used in the Old Testament, and the New Testament and its ideas.

Klíčová slova

- Bible
- Nový zákon
- Starý zákon
- Literatura
- Didaktika literatury
- Biblický text
- Starozákonní příběhy
- Biblická frazeologie
- Vzorové hodiny
- Výuka literatury
- Průzkum
- Příprava na výuku
- Ukázka
- Učebnice literatury
- Čítanka
- RVP
- ŠVP

Použitá literatura

BARTOŇ, Josef. Český starozákonní překlad po roce 1900. *Salve: revue pro teologii a duchovní život*. Praha: Krystal OP, 2013, roč. 23, č. 2, s. 143-164. ISSN 1213-6301.

BARTOŇ, Josef. *Moderní český novozákonní překlad: Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*. Praha: Česká biblická společnost, 2009, 228 s. Studijní texty (Česká biblická společnost). ISBN 978-80-87287-07-1.

Bible: písmo svaté Starého i Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. 6., přeprac. vyd., 4. vyd. v České biblické společnosti. Praha: Česká biblická společnost, 1995c1985, 1007, 293 s. ISBN 80-858-1008-5.

BLÁHOVÁ, Renata. *Literatura pro 1. ročník středních škol*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, c2008, 156 s. ISBN 978-807-3581-169.

BLÁHOVÁ, Renata. *Literatura pro 1. ročník středních škol*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, c2008, 151 s. ISBN 978-807-3581-152.

BLAŽKE, Jaroslav. *Kouzelné zrcadlo literatury*. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 1998, 254 s. ISBN 80710816121.

ČAPEK, Karel. *Kniha apokryfů*. V Praze: Levné knihy KMa, 2000, 251 s. ISBN 80-864-2519-3.

Čítanka 1. 2. vyd. v nakl. Tripolia, (Celkově 4. vyd.). Praha: Tripolia, 2001, 439 s. Edice českého jazyka a literatury. ISBN 80-86448-14-2.

Čítanka pro 1. ročník gymnázií. 1. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2001, 359 s. ISBN 80-723-5153-2.

DUKA, Dominik. *Úvod do Písma svatého Starého zákona*. 2., rozš. vyd. Praha: Pro Kazatelské středisko Československé provincie Řádu bratří kazatelů vydalo Editio Sti. Ægidii, 1992, vii, 177 s. ISBN 80-901-2525-5.

DURYCH, Jaroslav. *Z růže kvítek vykvet nám: příběhy novozákonní pro mládež*. Vyd. 2., v Bloku 1. Brno: Blok, 1991, 104 s. ISBN 80-702-9043-9.

FILIPI, Pavel. Putování textu. In: KREJČOVÁ, Iva – HRDINA, Martin – PÍPOVÁ, Kateřina. *Text mezi literaturami: sborník přednášek pro doktorandský seminář Ústavu bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity*. Vyd. 1. České Budějovice: Pro Filozofickou fakultu Jihočeské univerzity vydalo nakl. Tomáš Halama, 2007, s. 37-56. ISBN 8087082036.

FOUILLOUX, Danielle. *Slovník biblické kultury*. 1. vyd. Praha: EWA, 1992, 319 s. ISBN 80-900-1757-6.

HAUSENBLAS, Ondřej. Co by děti (a jejich učitelky) měly znát z Bible? *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2012, č. 46, s. 24-27. ISSN 1214-5823.

HAUSENBLAS, Ondřej. Velké myšlenky ve výuce literatury na ZŠ a SŠ. *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 24, s. 40-44. ISSN 1214-5823.

HAUSENBLAS, Ondřej – KOŠŤÁLOVÁ, Hana. Co je E – U – R. *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 22, s. 54-59. ISSN 1214-5823.

HAUSENBLAS, Ondřej – KOŠŤÁLOVÁ, Hana. Co je E – U – R. *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 23, s. 57-59. ISSN 1214-5823.

HAUSENBLAS, Ondřej – KOŠŤÁLOVÁ, Hana. Co je E – U – R. *Kritické listy: občasník pro kritické myšlení*. 2006, č. 24, s. 67-69. ISSN 1214-5823.

HORÁKOVÁ, Michaela. *Literatura*. 2. vyd. Praha: Scientia, 1999, 261 s. Učebnice pro střední školy (Scientia). ISBN 80-718-3155-7.

HORÁKOVÁ, Michaela – KYSUČAN, Lubor. *Literatura*. 2. vyd. Praha: Scientia, 2000, 190 s. Učebnice pro střední školy (Scientia). ISBN 80-718-3194-8.

HŘEBÍK, Josef. Bůh otce Abraháma Bůh, Otec Ježíše Krista, *Posel z Budče*, 2000, č. 17, s. 16-22.

CHIOLERIO, Marco. „Blaze tomu, kdo slyší tato slova“: (Sír 50, 28): první setkání se Starým zákonem. 1. vyd. Překlad Jana Šimáčková. Praha: Paulínky, 1997, 271 s. ISBN 80-860-2510-1.

KRYL, Karel. *Ostrov pokladů*. Brno: Levné knihy, 2010, 272 s. Československý spisovatel. ISBN 978-80-7309-870-4.

KYAS, Vladimír. *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1997, 319 s. Edice Studium (Křesťanská akademie v Římě), sv. 96. ISBN 80-702-1105-9.

MARTINKOVÁ, Věra. *Literatura: [pro 1. ročník středních škol]*. 2. (přepřac.) vyd. Praha: Tripolia, 2001, 207 s. ISBN 80-864-4801-0.

MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004, 699 s. ISBN 80-718-5669-X.

NEJEDLÝ, Petr – HOMOLKOVÁ, Milada. Zemřel Vladimír Kyas. *Naše řeč*. 1990, roč. 73, č. 5. ISSN 0027-8203.

Nejznámější biblické příběhy: více než 200 bohatě ilustrovaných příběhů ze Starého a Nového zákona. Překlad Michaela Váňová. Praha: Slovart, 2009, 256 s. ISBN 978-80-7391-260-4.

NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů.* Vyd. 1. Překlad Markéta Zbavitelová, Dušan Zbavitel. Praha: Sefer, 1992, 285 s. Judaika, sv. 1. ISBN 80-900-8953-4.

NOVOTNÝ, Jiří. *Literatura v souvislostech: literatura pro střední školy: učebnice elektronická čítanka.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2010, 168 s. ISBN 978-807-2387-830.

OLBRACHT, Ivan. *Biblické příběhy: Starý zákon pro mládež.* 5. vyd. Ilustrace Gustave Doré. Praha: Albatros, 2007. Klub mladých čtenářů, 118 s. ISBN 978-800-0018-805.

OUŘEDNÍK, Patrik. *Aniž jest co nového pod sluncem.* Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1994, 261, [3] s. ISBN 80-204-0469-4.

PAVLINCOVÁ, Helena a kol. *Slovník: judaismus, křesťanství, islám.* Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1994, 469 s. ISBN 80-204-0440-6.

PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele.* 3. vyd. Jíloviště: Mercury Music, 2007, 346 s. ISBN 978-80-239-9284-7.

PETIŠKA, Eduard. *Příběhy, na které svítilo slunce: báje a pověsti starého Egypta, Mezopotámie a Izraele.* Ilustrace Jindra Čapek. Praha: Ottovo nakladatelství, 2011, 167 s. ISBN 978-80-7451-125-7.

POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod do Nového zákona.* Praha: Vyšehrad, 1993, 333 s. ISBN 80-702-1052-4.

PROKOP, Vladimír. *Čítanka k Dějinám literatury od starověku do počátku 19. století.* Sokolov: O.K.-Soft, 2003, 68 s.

PROKOP, Vladimír. *Dějiny literatury od starověku do počátku 19. století, aneb Od Mezopotámie po naše národní obrození: (pro výuku v 1. ročníku středních škol).* 1. vyd. Sokolov: O.K.-Soft, 2003, 80 s.

RENČ, Václav. *Popelka nazaretská.* Vyd. 2., v Bloku 1. Brno: Nakl. Blok, 1991, 82 s. ISBN 80-702-9035-8.

RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury.* Vyd. 1. Překlad Jiří Hoblík. Praha: Vyšehrad, 1996, 375 s. ISBN 80-702-1190-3.

Salve: revue pro teologii a duchovní život. Praha: Krystal OP, 2009, roč. 19, č. 3. ISSN 1213-6301.

SOKOL, Jan. *Čtení z Bible: výběr textů ze Starého a Nového zákona*. 1. vyd. Ilustrace Václav Sokol. Praha: Česká biblická společnost, 1996, 286 s. ISBN 80-858-1010-7.

SOUKAL, Josef. *Literatura pro I. ročník gymnázií*. 1. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2001, 327 s. ISBN 80-723-5154-0.

ŠIMANDL, Josef – MÁDR, Oto – BARTOŇ, Josef – HLAVSOVÁ, Jaroslava. *Jak zacházet s náboženskými výrazy: pravopis, výslovnost, tvary, význam*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, 116 s. ISBN 80-200-1193-5.

VLKOVÁ, Gabriela Ivana. *Slovo Boží a slovo lidské: všeobecný úvod do Písma svatého*. 2., upr. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, 173 s. Monografie (Univerzita Palackého). ISBN 978-802-4415-871.

Zpěvy s odpovědí lidu. Praha: Česká liturgická komise, 1984, 411 s.

Internetové odkazy

Abrahám. *Víra dětem* [online]. [cit. 2013-11-10]. Dostupné z: http://deti.vira.cz/_d/abraham%20a%20sara.jpg.

Bible21: Kdo jsme [online]. 2012 [cit. 2013-10-18]. Dostupné z: <http://www.bible21.cz/bible21/kdo-jsm>.

ČECHOVÁ, Marie. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. *Naše řeč - archiv článků*. 1993, roč. 76, č. 4. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7146>.

ČECHOVÁ, Marie – KARHANOVÁ, Kamila. K recepci kulturních frazémů v současné komunikaci. *Naše řeč - archiv* [online]. 1995, roč. 78, č. 3 [cit. 2013-11-20]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7245>.

Gymnázium Jana Kepl: ŠVP - Český jazyk a literatura. [online]. [cit. 2013-5-26]. Dostupné z: <http://old.gjk.cz/svp/?s=4CeskyJazyk>.

Gymnázium Praha 5 Na Zatlance: ŠVP - Český jazyk a literatura. GYMNÁZIUM PRAHA 5. [Http://www.zatlanka.cz/](http://www.zatlanka.cz/) [online]. [cit. 2013-5-26]. Dostupné z: <http://www.zatlanka.cz/dokumenty/skolni-vzdelavaci-program-2010.pdf>.

Jak začít s komiksem. In: DUDEK, Dalibor. *Čtenářská gramotnost a projektové vyučování* [online]. 2011 [cit. 2013-10-28]. Dostupné z: http://www.ctenarska-gramotnost.cz/wp-content/files/jak_zacit_s_komiksem.pdf.

Návod pro ty, kteří začínají tvořit komiks. In: DUDEK, Dalibor. *Čtenářská gramotnost a projektové vyučování* [online]. 2011 [cit. 2013-10-28]. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/medialni-vychova/mv-casopisy/komiks-4>.

Pětílístek. In: RÚTOVÁ, Nina. *Respekt neboli* [online]. [cit. 2013-10-28]. Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod/petilistek>.

Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. s. 15. [cit. 2013-10-18]. Dostupné z: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf. ISBN 978-80-87000-11-3.

Velká písmena – dokumenty, umělecká, odborná díla. *Internetová jazyková příručka* [online]. 2008-2013 [cit. 2013-10-19]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=190>.